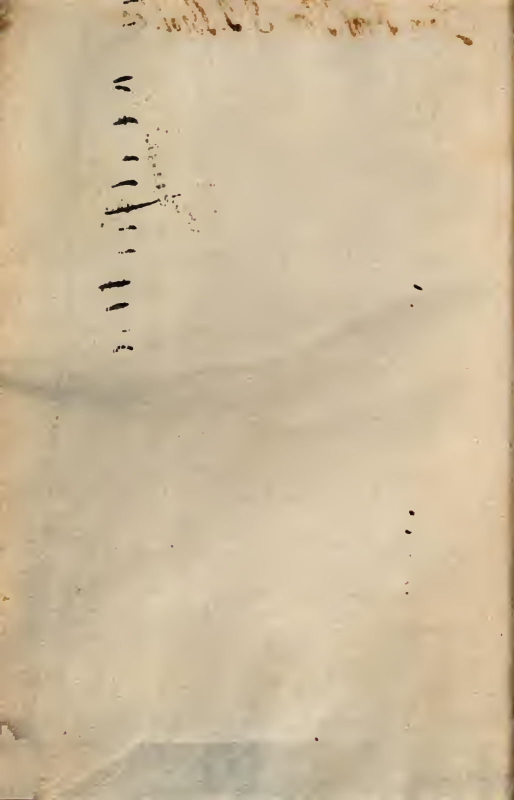
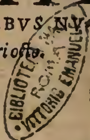

GALEATII

CAPELLAE DE REBVS NV-
per in Italia gestis libri octo.

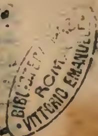

Habes in hisce libris, optime lector, quicquid bello-
rum in tota Italia ab anno domini M. D. XXI. usque
ad annum M.D.XXX. inter Pontificem, Gallum, Ve-
netos, & Cæsarem gestum est, præcipue uero, ut Me-
diolanum à Cæsarianis recuperatum, Franciscus eiusdē
Dux restitutus, & ad extremum Vrbs Roma capta, ac
direpta sit: singulorum annorum rebus gestis, singulis li-
bris explicatis. Res est, mihi crede, cognitu non minus
utilis q̄ iucunda, nec minus eleganter quàm uere de-
scripta. Nā impudēs fuerit, hisce de rebus falsam narra-
tionem instituere, quarū authores magna ex parte ad-
huc sint superstites. Tu uero eme, lege, iuuabere & de-
lectabere.

ANNO M.D.XXXIII.

GALEATII CAPELLAE AD ILLUSTRISSIMUM Franciscum II. Mediolanensium Ducem, in libros de rebus gestis pro eius restitutione, Præfatio.

X ijs qui literarum studio famã aucupati sunt, nonnulli idcirco a scribenda historia abstinuere, aut quòd antea tractata aggredi, & ex alieno labore nomen sibi quærere, parũ laudis esse ducerent: aut quòd de temporum suorum rebus opus contexere, arbitrabantur nón eius esse, qui ita uitam instituisset, ut cuperet prodeße quãplurimis, lædere autem neminẽ uellet, quũ omni tempore Terentianũ illud ipso uero uerius fuerit, Obsequiũ amicos, ueritas odium parit. Alij autem minus ea ex caußa deterriti, ne domesticis & proximis in enarrãda rerũ ueritate displicerẽt, externa sectati sunt, & pro certis sæpenumero incerta literis tradiderũt. Quod cũ maxime ab eo qui scriptis suis fidem adhiberi cupiat, fugiendũ ipse censerem, nec quæ aut alibi, aut iãpridẽ euenerũt, referre, nec ea quibus interfuißem, tacere æquũ ducerẽ, nihil magis curauit, ꝙ ut hisce in libris, quibus res gestas pro tua restitutione, Princeps Illustrissime, cõplexus sum, nullius honori aut famæ detraherẽ. Et quãuis hæc eadẽ ab alijs & copiosius & cultius scriptũ iri existimẽ, tamen a me ꝑcipue memoriæ tradẽda esse cẽsui, quia dũ partes tuas sequerer, & Hieronymo Morono Legato tuo domi

forisq; operã ab epistolis impenderẽ, multa audire, ad diuersos Principes scribere, atq; uidere mihi contigit: quæ alij fortasse incertis rumoribus iactata aliter fuisse affirmabũt. Atq; ob id in scribẽdo ero parcior, quòd nec ijs omnibus quæ eodẽ tẽpore diuersis in locis interdũ gerebãtur, uni licuit interesse, & mihi qui te, tuosq; secutus sum, minus aduersariorũ consilia aliquãdo nota fuere. Adde quod omnia in prælijs strenue facta singillatim referre, quæ multoties nec ipsi quidem Duces scire possunt, hominis est intemperanter abutẽtis eorũ otio, qui hæc legere non aspernentur. Quocirca mihi satis esse decreueram, summatim ab initio eius belli quod Leo Decimus Pont. max. cõtra Gallos gessit, usq; ad redactũ in Cæsaris potestatem Mediolanense Imperium, res gestas literis mandare: quoniã bellis undiq; postea gliscentibus tutũ aliquem secessum quærẽs, è patria discessi, tũ quòd quietioribus tẽporibus (si Dij permisissent) reseruari cupiebam, tum etiã quòd tã diuturnas calamitates subsecutas audire malui quàm uidere. Verũ ubi quasi postliminio tandẽ redij, ac rerum quæ postmodũ in Insubribus eueneriũt, ex nõnullis qui interfuere, clarius intellexi seriẽ, pro mea in te obseruãtia & studio deesse nõ potui, quin ea etiã explicarem, quæ adeo iustã causam tuã apud omnes Europæ principes effecerunt, ut Summus Pontifex, potentissimi Galliarum Angliæq; reges, ac Veneta & Florẽtina respublica tuæ defensionis causa magna cũ suorũ iactura, & sumptu propè incredibili sumere nõ abnuerint, neq; prius abie

cerint, quàm patefactis æmulorũ tuorũ calũnijs mitiora cõsilia haud aspernatus Carolus Cæsar, te Mediolanẽsibus tuis reddiderit: quibus tãto optatior extitisti, quãto post abscessum tuũ omnia magis aduersa perpessi, non nisi te restituto meliorem fortunam sperabant.

GALEATII CAPELLAE DE REBVS GESTIS PRO RESTITVTIONE FRANCISCI II. Mediol. Ducis Liber I.

POST adeptam a Francisco Galliarum rege Mediolanensem ditionem, bella iam aliquot annos in Italia cessauerant, nec quisquã ex Italis Principibus iustam nouarum rerum caussam habere uidebatur. Nam in primis Leo Pontifex, qui Romanæ Ecclesiæ nuper Vrbini Ducatum addiderat, non habebat quod ulterius ullo iure tentaret. Carolum etiam huius nominis quintum Rom. Imperatorem, rebus suis in Hispania Germaniaq; nondum constitutis, nihil præter Neapolitanum regnũ curare pleriq; existimabant. Venetos Gallo coniunxerat fœdus arctißimũ: & ob Brixiam Veronãq; paulo ante eius auxilio receptas Regi decebat eße addictißimos. Florentini Romani Pontificis nutu statum reipublicæ moderantes, nihil agebant præter illius arbitrium. Genua regijs auspicijs niteba-

tur. In Lucensibus, Senensibus, & in Federico Gonzaga, qui Mantuæ dominabatur, plus erat timoris, ne potentiores Principes aliquid aduersum sese molirentur, quàm ut ipsi quidpiam auderent innouare. Vnus tantum in Italia Alphonsus Estensis Ferrariensium Dux, ademptis per Ecclesiæ potentiam duabus urbibus, Mutina & Regiolepidi, male erga Pontificem animatus existimabatur, sed tamen nõ desperabat, quin regijs fauoribus (quippe qui Gallici nominis semper studiosissimus fuerat) oblata occasione esset aliquãdo amissa recuperaturus: & propterea cum Pontifice dolorem dissimulabat. In Italiæ autem finibus iam aliquot annos Tridenti agebat Frãciscus Sfortia, Lodouici Mediolanensium olim Ducis filius, qui haud mediocres a Gallo conditiones multoties oblatas aspernatus, nulla unquã temporum aut fortunæ iniquitate adduci potuit, ut ius paterni Ducatus illi cederet: quin pro eius recuperatione uaria iamdudum consilia animo uoluens, externorum Italorumq; Principum auxilia non cessabat implorare. Quod etsi Gallus antea timuisset, tamen iam metuere desierat ob fœdus Eluetiorũ nuper initũ, quibus adiunctis, reliquarum gentium arma sibi formidanda esse non censebat. Atq; is erat Italiæ status anno a Natali Christiano uigesimoprimo supra millesimum & quingentesimũ: Cũ Carolus Cæsar ægre ferens Gallorum Regem Mediolanensibus, qui antiquo iure ad Romanum Imperiũ pertinerent, nullis non modo ab se impetratis, sed nec etiam requisitis Principatus titulis

Annus 1521

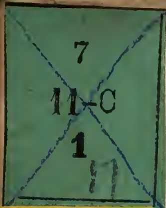
dominari, Leonem Pontificem nuncijs solicitare cœpit, ut rebus Italiæ prospiceret, neque fineret Gallum, quem communem amborum hostem esse asserebat, noua in dies uirium accessione in Italia crescere. Cuius quidem monitis Pōtifex alacriore animo annuisse existimatur, q; Gallo adhuc infensus esset, quoniam in Rauennate prælio dum Legatum ageret, ab eo captus, in Galliam tanquam ad perpetuum carcerem adduceretur, nisi repentino armorum strepitu territis militibus qui custodiæ caussa unà ibant, duo strenui iuuenes Papienses ipsum libertati reddidissent. Auxerat Pontificis etiam odium Franciscus Maria a Robore, cuius arboris insigne gestat cognominatus Vrbini Dux, quem superioribus annis Gallorum ope & impulsu putabat ad inuadendum Ecclesiæ Rom. imperium cum exercitu immissum: nihilq; propterea magis cordi habebat, quàm ut de Gallis uindictam sumeret, animumque expleret suum. Fœdus autem percutiunt his conditionibus, ut communibus armis & sumptibus Gallos Italia expellant, Placentia Parmaq; Rom. Ecclesiæ pareant, Franciscum autem Sfortiam in reliquam Mediolani ditionem Ducem constituant. Ad quod citius peragendum inuitauit fœdus a Gallo cum Eluetijs paulo ante initum, quod sperabant dirimi posse ipsius Pontificis cum ea natione authoritate & gratia: ac anteq̃ officijs Gallorũ, & muneribus arctius uincirentur, nō cessabat Pōtificis ac Cæsaris animos ita cōiunctos ad suscipiēdā expeditionē adhortari Hieronymus Moronus, qui

cum aliquando Lodouico. xij. Galliarum Regi strenuã operam præbuisset, Francisco eius successori se minus gratum agnoscens, neglecta patriæ & fortunarũ iactura, Tridentum se contulerat, ibiq; Gallo infensus, cũ Sfortia per id tempus in Flandria apud Cæsarem ageret, quotidie Mediolanensium animos, & præsertim Gibellinæ factionis homines solicitabat ad defectionẽ, præcipueq; apud Italos Principes Sfortiæ restitutionem literis commendabat. Atq; ut Gallorum expulsionem haud difficilem fore demonstraret, Pontifici significat, a se nuperrime cum plurimis Mediolani & uicinarum urbiũ primatibus, qui gratia apud reliquos ualerent, tractatum fuiße, ut Regi rebellarent, eq; Gallorum manibus Imperium, excitato in omnibus eodem die ciuitatibus tumultu, eriperent, neq; eis tempus concederent deligẽdorum peditum, cũ cis Alpes stationem tantum equitum mille per pacis tempora habere consueuißent, quorũ auxilio populis rebellantibus minime resisti poße sperabat: atque ita ipse statuto die ad maturandum inceptum Tridento abscedit. Quod tam clandestine tamẽ fieri nõ potuit, quin extẽplo præsenserit Federicus Gonzaga Bozuli oppidi in agro Mantuano Princeps, qui à Gallis stupendia nuper mereri cœperat. Quocirca ad eum intercipiendum, quem non ab re discesiße suspicabatur, dispositis militibus, ipse nonnullos rumores, qui de Mediolanensium rebellione ad se delati fuerant, indicaturus, Mediolanum aduolat ad Thomam Fusium Scuti dominum, qui pro

Odetho fratre uices regias in Italia gerebat. Digna animaduersione uisa res est ob periculi magnitudinē. & cū pleriq; existimarent Parmam primū debere tentari, quòd in Regiolepidi multi exules Mediolanenses aduersus Gallum non bene animati conuenißent, statim Fusius, cū nulli adhuc pedites delecti eßent, unà cū equitibus, & cum aliquot proceribus Gallorū & Mediolanensiū, qui Gallicæ parti fauebant, Parmā contendit: & cū intellexißet Moronū uitatis insidijs Regiū peruenisse, nullā moram interponendā ratus, eò statim pergit, Pontificiūq; urbis præfectum ad colloquium uocat. Introductus est in uestibulū quoddā extra portā ciuitatis Fusius: ubi ex cōposito trahens colloquiū, multa conqueritur, ꝙ contra fœdus inter Pontificē & Regē Bononiæ initū, & in illam usq; diem seruatum, exules & hostes Regij non solum in Romanæ Ecclesiæ ditione hospitarentur, sed auxilium etiam haud frustra quærerent. Interea Alexāder Triuultius cum equitum turmá, qui sese è legione Guidi Rangonis Pontificij ductoris esse simulabant, per aliam portam, quæ ad Mutinam spectat, urbem ingredi tentat. Sed non latuerunt Regiēses doli. Quare correptis armis Triuultium, & milites qui cum eo erant, repellunt, ipsum etiam pilula plumbea scloppo emissa (quo armorū genere plerique pedites hoc tēpore utuntur) adeo acriter uulnerant, ut postero die obierit. Quod Præfectus sentiens, cum regis legatum adhuc in uestibulo moram trahētem ualde increpuisset, non defuerunt qui comprehendendum cen=

ferent, quoniam æquum uidebatur, nullam ei fidem ser= uari, qui fidem prius fregisset. Sed cum minus placuis= set Præfecto consilium, ea conuentione Gallum dimisit, ut quamprimum nuncium mitteret ad Pontificem, sci= scitatum eius erga Regem uoluntatem, & utrũ pacem an bellum cum eo mallet, ipseque Præfectus omnes Re= gio, ac finibus Mediolanensium exules iuberet excede= re, intereaq; noui nihil fieret. Allato per falsos rumo= res nuncio Fusium Regij captum distineri, Manaldus Episcopus Terbellẽsis, qui Mediolani pro illo agebat, ita fuit consternatus, ut conuocatis Senatoribus ac pri= moribus ciuitatis consultauerit, num Gallis in urbe tu= tò esse liceret: & quanuis bono eum animo esse omnes iuberent, tamen nisi paulo post magis certo nuncio al= latum esset, Fusium liberum Parmam rediisse, Galli o= mnes illico erant excessuri. Auxit per eos dies illorũ ti= morem casus admirabilis. Erat supra fornicem portæ arcis Iouis, turris non solum ad propugnandum muni= tissima, sed aspectu etiam pulcherrima, quippe in cuius fronte præter alia ornamenta locatæ essent tutelariũ Diuorum marmoreæ imagines ad amussim sculptæ, cũ insignibus Sfortianorum ducum, qui tantã molem fun= dauerãt. Forte autem cum intra turrim seruarentur in usum tormentorum plurima pulueris sulphurei uasa, fulmen de cælo ipsam tetigit, & murum scindẽs, igneã materiam accendit: cuius impetus non solũ turrim euer tit à fundamentis, sed mœnia etiam, & arcis cubicula, ac reliqua ædificij mẽbra proxima humi prostrauit, sa=

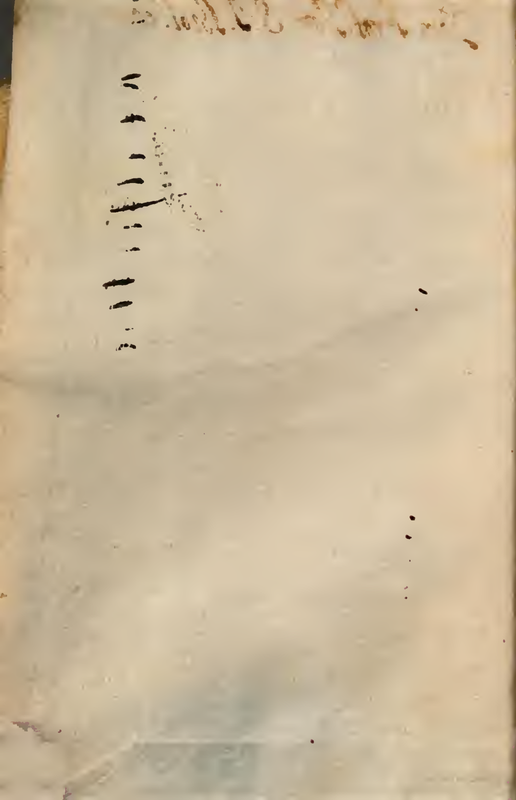
xaque circumuolitantia duos arcis præfectos, qui de more pauloante ad salutandan Virginem matrem in sacello iuxta portan conuenerant, in area deambulantes occiderunt: alios quoque è militibus, qui ibidem auram captabant (erat enim æstas, & diei uespera) interfecerunt: aliorum capita, thoraces, brachia & crura fregerunt, adeo ut è ducentis propugnatoribus uix xij. è tam magna clade euaserint. Neque tantæ ruinæ fragor ciuitati fuit ignotus, quin & ipsa ualido terræmotu concussa, magnum plerisque iniecit timorem, ne tota eo impetu corrueret. Quo sedato, cũ fulminis ardor uehemens uersus arcem uisus fuisset, innumeri eo concurrentes, omnem aream, quæ ante ipsam arcẽ erat latissima, saxis opertam repererunt, admirabanturq́; aliquot lapides, quales decem boum iuga uix loco mouere potuissent, quingentos & amplius passus iactos fuisse, fundamẽta turris euulsa supra portã stare, ipsius fastigia in imo cõspici: neq; id sine Dei nutu euenisse existimabãt. Cæterũ Galli dubitantes, ne per noctẽ arx sine præsidio remaneret, senatores, quæstores, & alios magistratus Gallici generis, q pauci & imbelles in urbe erãt, arcẽ ingredi iusserunt, donec postero die cataphractos equites cẽtũ cũ totidẽ uelitibus Nouaria euocatos introduxere. Neq; huiusmodi casus ad suscipiẽdũ magis audacter aduersus Gallos bellũ Leonẽ põtificẽ, & cæteros cũ eo fœderatos parum iuuauit: quippe qui uel hac caussa paulo post Eluetios agnouerit segniores factos ad ferẽdũ Regi auxiliũ, cõtra quẽ nõ solũ Põtifex, sed

7
11-C
1

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
9
18 G
42

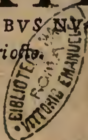
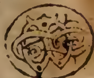

GALEATII

CAPELLAE DE REBVS NVper in Italia gestis libri octo.

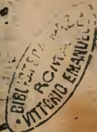
Habes in hisce libris, optime lector, quicquid bellorum in tota Italia ab anno domini M. D. XXI. *usque ad annum* M.D.XXX. *inter Pontificem, Gallum, Venetos, & Cæsarem gestum est, præcipue uero, ut Mediolanum à Cæsarianis recuperatum, Franciscus eiusdē Dux restitutus, & ad extremum Vrbs Roma capta, ac direpta sit: singulorum annorum rebus gestis, singulis libris explicatis. Res est, mihi crede, cognitu non minus utilis q̄ iucunda, nec minus eleganter quàm uere descripta. Nā impudēs fuerit, hisce de rebus falsam narrationem instituere, quarū authores magna ex parte adhuc sint superstites. Tu uero eme, lege, iuuabere & delectabere.*

ANNO M.D.XXXIII.

GALEATII CAPELLAE AD ILLV-
*strissimum Franciscum II. Mediolanensium
Ducem, in libros de rebus gestis pro eius
restitutione, Præfatio.*

X ijs qui literarum studio famã aucupati sunt, nonnulli idcirco a scribenda historia abstinuere, aut quòd antea tractata aggredi, & ex alieno labore nomen sibi quærere, parũ laudis esse ducerent: aut quòd de temporum suorum rebus opus contexere, arbitrabantur non eius esse, qui ita uitam instituisset, ut cuperet prodeße quãplurimis, lædere autem neminẽ uellet, quũ omni tempore Terentianũ illud ipso uero uerius fuerit, Obsequiũ amicos, ueritas odium parit. Alij autem minus ea ex caußa deterriti, ne domesticis & proximis in enarrãda rerũ ueritate displicerẽt, externa sectati sunt, & pro certis sæpenumero incerta literis tradiderũt. Quod cũ maxime ab eo qui scriptis suis fidem adhiberi cupiat, fugiendũ ipse censerem, nec quæ aut alibi, aut iãpridẽ euenerũt, referre, nec ea quibus interfuißem, tacere æquũ ducerẽ, nihil magis curauit, q̃ ut hisce in libris, quibus res gestas pro tua restitutionẽ, Princeps Illustrissime, cõplexus sum, nullius honori aut famæ detraherẽ. Et quãuis hæc eadẽ ab alijs & copiosius & cultius scriptũ iri existimẽ, tamen a me pcipue memoriæ tradẽda esse cẽsui, quia dũ partes tuas sequerer, & Hieronymo Morono Legato tuo domi

forisq; operã ab epiſtolis impendere, multa audire, ad diuerſos Principes ſcribere, atq; uidere mihi contigit: quæ alij fortaſſe incertis rumoribus iactata aliter fuiſſe affirmabũt. Atq; ob id in ſcribẽdo ero parcior, quòd nec ijs omnibus quæ eodẽ tẽpore diuerſis in locis interdũ gerebãtur, uni licuit intereſſe, & mihi qui te, tuoſq; ſecutus ſum, minus aduerſariorũ conſilia aliquãdo nota fuere. Adde quod omnia in prælijs ſtrenue facta ſingillatim referre, quæ multoties nec ipſi quidem Duces ſcire poſſunt, hominis eſt intemperanter abutẽtis eorũ otio, qui hæc legere non aſpernentur. Quocirca mihi ſatis eſſe decreueram, ſummatim ab initio eius belli quod Leo Decimus Pont. max. cõtra Gallos geßit, uſq; ad redactũ in Cæſaris poteſtatem Mediolanenſe Imperium, res geſtas literis mandare: quoniã bellis undiq; poſtea gliſcentibus tutũ aliquem receſſum quærẽs, è patria diſceſſi, tũ quòd quietioribus tẽporibus (ſi Dij permißiſſent) reſeruari cupiebam, tum etiã quòd tã diuturnas calamitates ſubſecutas audire malui quàm uidere. Verũ ubi quaſi poſtliminio tandẽ redij, ac rerum quæ poſtmodũ in Inſubribus euenerũt, ex nõnullis qui interfuere, clarius intellexi ſeriẽ, pro mea in te obſeruãtia & ſtudio deeſſe nõ potui, quin ea etiã explicarem, quæ adeo iuſtã cauſam tuã apud omnes Europæ principes effecerunt, ut Sũmus Pontifex, potentiſſimi Galliarum Angliæq; reges, ac Veneta & Florẽtina reſp. arma tuæ defenſionis cauſa magna cũ ſuorũ iactura, & ſumptu propè incredibili ſumere nõ abnuerint, neq; prius abie

cerint, quàm patefactis æmulorũ tuorũ calũnijs mitiora cõsilia haud aspernatus Carolus Cæsar, te Mediolanẽsibus tuis reddiderit: quibus tãto optatior extitisti, quãto post abscessum tuũ omnia magis aduersa perpessi, non nisi te restituto meliorem fortunam sperabant.

GALEATII CAPELLAE DE REBVS GESTIS PRO RESTITVTIONE FRANCISCI II. Mediol. Ducis Liber I.

POST adeptam a Francisco Galliarum rege Mediolanensem ditionem, bella iam aliquot annos in Italia cessauerant, nec quisquã ex Italis Principibus iustam nouarum rerum caussam habere uidebatur. Nam in primis Leo Pontifex, qui Romanæ Ecclesiæ nuper Vrbini Ducatum addiderat, non habebat quod ulterius ullo iure tentaret. Carolum etiam huius nominis quintum Rom. Imperatorem, rebus suis in Hispania Germaniaq; nondum constitutis, nihil præter Neapolitanum regnũ curare pleriq; existimabant. Venetos Gallo coniunxerat fœdus arctissimũ: & ob Brixiam Veronãq; paulo ante eius auxilio receptas Regi decebat esse addictißimos. Florentini Romani Pontificis nutu statum reipublicæ moderantes, nihil agebant præter illius arbitrium. Genua regijs auspicijs niteba-

tur. In Lucensibus, Senensibus, & in Federico Gonzaga, qui Mantuæ dominabatur, plus erat timoris, ne potentiores Principes aliquid aduersum sese molirentur, quàm ut ipsi quidpiam auderent innouare. Vnus tantum in Italia Alphonsus Estensis Ferrariensium Dux, ademptis per Ecclesiæ potentiam duabus urbibus, Mutina & Regiolepidi, male erga Pontificem animatus existimabatur, sed tamen nõ desperabat, quin regijs fauoribus (quippe qui Gallici nominis semper studiosissimus fuerat) oblata occasione esset aliquãdo amissa recuperaturus: & propterea cum Pontifice dolorem dissimulabat. In Italiæ autem finibus iam aliquot annos Tridenti agebat Frãciscus Sfortia, Lodouici Mediolanensium olim Ducis filius, qui haud mediocres a Gallo conditiones multoties oblatas aspernatus, nulla unquã temporum aut fortunæ iniquitate adduci potuit, ut ius paterni Ducatus illi cederet: quin pro eius recuperatione uaria iamdudum consilia animo uoluens, externorum Italorumq; Principum auxilia non cessabat implorare. Quod etsi Gallus antea timuisset, tamen iam metuere desierat ob fœdus Eluetiorũ nuper initũ, quibus adiunctis, reliquarum gentium arma sibi formidanda esse non censebat. Atq; is erat Italiæ status anno a Natali Christiano uigesimoprimo supra millesimum & quingentesimũ: Cũ Carolus Cæsar ægre ferens Gallorum Regem Mediolanensibus, qui antiquo iure ad Romanum Imperiũ pertinerent, nullis non modo ab se impetratis, sed nec etiam requisitis Principatus titulis

Annus 1521

dominari, Leonem Pontificem nuncijs ſolicitare cœpit, ut rebus Italiæ proſpiceret, neque ſineret Gallum, quem communem amborum hoſtem eſſe aſſerebat, noua in dies uirium acceſſione in Italia creſcere. Cuius quidem monitis Pōtifex alacriore animo annuiſſe exiſtimatur, q̃ Gallo adhuc infenſus eſſet, quoniam in Rauennate prælio dum Legatum ageret, ab eo captus, in Galliam tanquam ad perpetuum carcerem adduceretur, niſi repentino armorum ſtrepitu territis militibus qui cuſtodiæ cauſſa unà ibant, duo ſtrenui iuuenes Papienſes ipſum libertati reddidiſſent. Auxerat Pontificis etiam odium Franciſcus Maria a Robore, cuius arboris inſigne geſtat cognominatus Vrbini Dux, quem ſuperioribus annis Gallorum ope & impulſu putabat ad inuadendum Eccleſiæ Rom. imperium cum exercitu immiſſum: nihilq́; propterea magis cordi habebat, quàm ut de Gallis uindictam ſumeret, animumque expleret ſuum. Fœdus autem percutiunt his conditionibus, ut communibus armis & ſumptibus Gallos Italia expellant, Placentia Parmaq́; Rom. Eccleſiæ pareant, Franciſcum autem Sfortiam in reliquam Mediolani ditionem Ducem conſtituant. Ad quod citius peragendum inuitauit fœdus a Gallo cum Eluetijs paulo ante initum, quod ſperabant dirimi poſſe ipſius Pontificis cum ea natione authoritate & gratia: ac anteq̃ officijs Gallorū, & muneribus arctius uincirentur, nō ceſſabat Pōtificis ac Cæſaris animos ita cōiunctos ad ſuſcipiēdā expeditionē adhortari Hieronymus Moronus, qui

cum aliquando Lodouico. xij. Galliarum Regi strenuã operam præbuisset, Francisco eius successori se minus gratum agnoscens, neglecta patriæ & fortunarũ iactura, Tridentum se contulerat, ibiq; Gallo infensus, cũ Sfortia per id tempus in Flandria apud Cæsarem ageret, quotidie Mediolanensium animos, & præsertim Gibellinæ factionis homines solicitabat ad defectionẽ, præcipueq; apud Italos Principes Sfortiæ restitutionem literis commendabat. Atq; ut Gallorum expulsionem haud difficilem fore demonstraret, Pontifici significat, a se nuperrime cum plurimis Mediolani & uicinarum urbiũ primatibus, qui gratia apud reliquos ualerent, tractatum fuiße, ut Regi rebellarent, eq; Gallorum manibus Imperium, excitato in omnibus eodem die ciuitatibus tumultu, eriperent, neq; eis tempus concederent deligẽdorum peditum, cũ cis Alpes stationem tantum equitum mille per pacis tempora habere consueuißent, quorũ auxilio populis rebellantibus minime resisti poße sperabat: atque ita ipse statuto die ad maturandum inceptum Tridento abscedit. Quod tam clandestine tamẽ fieri nõ potuit, quin extẽplo præsenserit Federicus Gonzaga Bozuli oppidi in agro Mantuano Princeps, qui à Gallis stipendia nuper mereri cœperat. Quocirca ad eum intercipiendum, quem non ab re discesiße suspicabatur, dispositis militibus, ipse nonnullos rumores, qui de Mediolanensium rebellione ad se delati fuerant, indicaturus, Mediolanum aduolat ad Thomam Fusium Scuti dominum, qui pro

Odetho fratre uices regias in Italia gerebat. Dignā animaduersione uisa res est ob periculi magnitudinē. & cū pleriq; existimarent Parmam primū debere tentari, quòd in Regiolepidi multi exules Mediolanenses aduersus Gallum non bene animati conuenißent, statim Fusius, cū nulli adhuc pedites delecti eßent, unà cū equitibus, & cum aliquot proceribus Gallorū & Mediolanensiū, qui Gallicæ parti fauebant, Parmā contendit: & cū intellexißet Moronū uitatis insidijs Regiū peruenisse, nullā moram interponendā ratus, eò statim pergit, Pontificiūq; urbis præfectum ad colloquium uocat. Introductus est in uestibulū quoddā extra portā ciuitatis Fusius: ubi ex cōposito trahens colloquiū, multa conqueritur, q̃ contra fœdus inter Pontificē & Regē Bononiæ initū, & in illam usq; diem seruatum, exules & hostes Regij non solum in Romanæ Ecclesiæ ditione hospitarentur, sed auxilium etiam haud frustra quærerent. Interea Alexāder Triuultius cum equitum turmà, qui sese è legione Guidi Rangonis Pontificij ductoris esse simulabant, per aliam portam, quæ ad Mutinam spectat, urbem ingredi tentat. Sed non latuerunt Regiēses doli. Quare correptis armis Triuultium, & milites qui cum eo erant, repellunt, ipsum etiam pilula plumbea scloppo emissa (quo armorū genere plerique pedites hoc tēpore utuntur) adeo acriter uulnerant, ut postero die obierit. Quod Præfectus sentiens, cum regis legatum adhuc in uestibulo moram trahētem ualde increpuisset, non defuerunt qui comprehendendum cen-

ferent, quoniam æquum uidebatur, nullam ei fidem ſeruari, qui fidem prius fregiſſet. Sed cum minus placuiſſet Præfecto conſilium, ea conuentione Gallum dimiſit, ut quamprimum nuncium mitteret ad Pontificem, ſciſcitatum eius erga Regem uoluntatem, & utrũ pacem an bellum cum eo mallet, ipſeque Præfectus omnes Regio, ac finibus Mediolanenſium exules iuberet excedere, intereaq; noui nihil fieret. Allato per falſos rumores nuncio Fuſium Regij captum diſtineri, Manaldus Epiſcopus Terbellẽſis, qui Mediolani pro illo agebat, ita fuit conſternatus, ut conuocatis Senatoribus ac primoribus ciuitatis conſultauerit, num Gallis in urbe tutò eſſe liceret: & quanuis bono eum animo eſſe omnes iuberent, tamen niſi paulo poſt magis certo nuncio allatum eſſet, Fuſium liberum Parmam rediſſe, Galli omnes illico erant exceſſuri. Auxit per eos dies illorũ timorem caſus admirabilis. Erat ſupra fornicem portæ arcis Iouis, turris non ſolum ad propugnandum muniſſima, ſed aſpectu etiam pulcherrima, quippe in cuius fronte præter alia ornamenta locatæ eſſent tutelariũ Diuorum marmoreæ imagines ad amuſſim ſculptæ, cũ inſignibus Sfortianorum ducum, qui tantã molem fundauerãt. Forte autem cum intra turrim ſeruarentur in uſum tormentorum plurima pulueris ſulphurei uaſa, fulmen de cælo ipſam tetigit, & murum ſcindẽs, igneã materiam accendit: cuius impetus non ſolũ turrim euertit à fundamentis, ſed mœnia etiam, & arcis cubicula, ac reliqua ædificij mẽbra proxima humi proſtrauit, ſa-

xaque circumuolitantia duos arcis præfectos, qui de more pauloante ad salutandam Virginem matrem in sacello iuxta portam conuenerant, in area deambulantes occiderunt: alios quoque è militibus, qui ibidem auram captabant (erat enim æstas, & diei uespera) interfecerunt: aliorum capita, thoraces, brachia & crura fregerunt, adeo ut è ducentis propugnatoribus uix xij. è tam magna clade euaserint. Neque tantæ ruinæ fragor ciuitati fuit ignotus, quin & ipsa ualido terræmotu concussa, magnum plerisque iniecit timorem, ne tota eo impetu corrueret. Quo sedato, cũ fulminis ardor uehemens uersus arcem uisus fuisset, innumeri eo concurrentes, omnem aream, quæ ante ipsam arcẽ erat latissima, saxis opertam repererunt, admirabanturq́; aliquot lapides, quales decem boum iuga uix loco mouere potuissent, quingentos & amplius passus iactos fuisse, fundamẽta turris euulsa supra portã stare, ipsius fastigia in imo cõspici: neq; id sine Dei nutu euenisse existimabãt. Cæterũ Galli dubitantes, ne per noctẽ arx sine præsidio remaneret, senatores, quæstores, & alios magistratus Gallici generis, q pauci & imbelles in urbe erãt, arcẽ ingredi iusserunt, donec postero die cataphractos equites cẽtũ cũ totidẽ uelitibus Nouaria euocatos introduxere. Neq; huiusmodi casus ad suscipiẽdũ magis audacter aduersus Gallos bellũ Leonẽ põtificẽ, & cæteros cũ eo fœderatos parum iuuauit: quippe qui uel hac caussa paulo post Eluetios agnouerit segniores factos ad ferẽdũ Regi auxiliũ, cõtra quẽ nõ solũ Põtifex, sed

ipsi etiã Dij arma ferre uiderentur. Interea nunciatũ est Manfredũ Palauicinũ comite Ioãne cognomẽto Stulto regionum illarum latrone famosissimo, cum Germanorum copijs Comum per Larium lacum proficisci: quod Gallis non parum timoris incussit, existimantibus id minime factum iri debuisse, nisi prius Comensium animi solicitati fuissent ad defectionem. Sed cum nullatenus præsidium in tempore parari posset, reliquum erat in unius Gratiani Garri gubernatoris industria relinqui tutelam ciuitatis: qui suorum opinionẽ minime fefellit. Nam cum extra ciuitatem diui Ioannis Baptistæ festũ celebraret, ut hostium copias intellexit aduentare, intra urbẽ quamprimũ se cõtulit, excubiasq; ex ijs quos Gallici nominis studiosos antea cognouerat, circum mœnia disposuit. Nec distulit Palauicinus ciuitati appropinquare, fretus Benedicti Rumi Comẽsis uerbis, qui cũ Antonio Rusca cõuenisse dicebat, ut ad constitutũ tẽpus tantum murorum urbis spatium, quibus ipse proximus habitabat, per noctem intus effringeret, quantum uir armatus posset introire. Atque ita per dolum occupare urbem sperabat, antequam Galli, qui pauci admodum præsidio stabant, quidquam tale suspicarentur. Sed longe aliter res euenit. nam cum nec Rusca, nec alius quisquam signum iuxta conuenta protulisset, & Palauicinus falsa spe ductus peditibus extra mœnia dispositis de uia fessus cubitum discessisse nunciatur, Comenses una cum Gallis urbẽ exire, & Palauicini copias adoriri: quod tanta animi alacritate fecere, ut quamuis du-

centi uix essent, tamen quadringentos Germanos pedi-tes, & totidem Italos postquam paululum pugnassent terga dare coëgerint. Palauicinus ipse suos perculsos uidens, quid consilij caperet, nescire, an naues repete-ret, an capesseret terrestre iter: tandem ita suadēte pe-ditum Germanorum duce, qui à Garro pecunia corru-ptus male pugnauerat, per mōtes arduo itinere absce-dit: plerique tamen naues petiere, & quammaxime poterant remis fugam parare nitebantur. Garrus ubi hostes formidinis plenos conspexit, à locorum peritis admonitus, ad occupandas quasdam montis fauces na-uibus contēdit, quo Palauicinum peruenire oportebat, atque ita incautum cum Stulto & plerisque alijs fugæ socijs excipit, facta Germanis omnibus abeundi pote-state. Palauicinus autem Mediolanū adductus, tormen-torum ui non solum omnia à se incepta fassus est, sed etiam retexit quæcunque à Morono intellexerat pro hac expeditione fuisse decreta: captusq; propterea est Mediolani Bartholomæus Ferrarius ciuis publicis mu-neribus gestis ac uitæ splendore insignis: qui tametsi Morono eius operam aduersus Gallos requirenti non fuisset assensus, tamen quia proditionem non indicaue-rat, post Palauicini atrocissimam cædem, & ipse indi-gnissima morte uitam finiuit. Stultus Comi securi per-cussus est. Reliqui autem tam coniurati quàm coniura-tionis conscij diuersa loca petentes, fuga salutem sibi quæsiuerūt. Interea Fusius postquā exules Regio abijsse intellexit, Mediolanum reuertitur, & per Baptistam

Romanum trapezitam Gallicæ factioni addictum parata pecunia, menstruum stipendium pro adducendis peditum octo milibus ad Eluetios mittit, exercitum aduersus Pontificem paraturus. qui post tentatum á Gallis Regium, iustum belli gerendi prætextū nactus erat. pedites etiam deligit ex Insubribus, & Parmam, quó iam Federicus Bozulus cum quingentis & mille peditibus aduenerat, proficisci iubet, statimq; ipse etiā citato itinere eó rediit. Iam Regis curia rumoribus & nuncijs motuum Italicorum, qui quotidie deferebātur, repleta erat, ipseq; Fusius multorum calumnias nō poterat effugere, qui ipsum Pontifici dedisse asserebant iustissimā belli gerendi caussam, quód paulo ante Christophorum Palauicinum Pontifici propinquitate coniunctum, uirum integerrimum, ut fortunis spoliaret, in carcere tot menses detineret, quodq; ciuitatem Pontificiæ ditionis per dolū occupare tentasset: adeo ut Odethus, quem ab oppido eiusdē nominis Galli Lautrechū appellabant, Insubrum præpositus per id tempus apud Regem agens, in fratrem timens concitatam inuidiam, ad errorem ipsius, si quid propterea deliquisset, corrigendū, quamprimū in Italiam uenerit. Dum hæc in Gallia agerentur, iam Prosper Columna, qui pro Carolo Cæsare in exercitu imperabat, Bononiam aduenerat: Federicusq; Mantuæ Princeps Pontificis copiarū præfectus, equites peditesq; undiq; colligebat: & quia superioribus annis diui Michaelis aureum torquem acceperat, quo munere Gallorum Reges in beneuolentiæ &

honoris indicium consueuerunt aliquos è proceribus suis & etiam externis decorare, ipsum eundẽ Lautrecho, qui pauloante Mediolanum redierat, per tubicinẽ Principum (ut moris est) internuncium remittit, seque hostem Regi fore profitetur. Quumque Prosper Bononia cum ijs militibus qui ibi conuenerant, mouisset, & ipse eodem tempore ad fluuium Lentiam cum suis copijs applicuit. Quo post paucos dies uenit etiam Ferdinãdus Daualus Piscariæ Marchio cũ cataphractis equitibus Neapolitanis, & Hieronymus Adurnus cum tribus milibus Hispanorum peditum, qui è classe, rebus Genuensiũ frustra tentatis, nuper descenderãt. Inibique decretum est, Hispanis & Italis peditibus, qui numerum octo milium non excedebant, addere aliquot Germanorum cohortes: atque ita per Mantuanum Veronensemque agrum profecti, in Germaniam missi, Germanorum quatuor, & Rhetorum (quos Chrisones uocant) duo milia conscripsere. Iussusque propterea fuit Daualus cum trecentis equitibus & ualida peditum manu in finibus agri Mantuani consistere, quoad Germani pedites per saltus Tridentinos descenderent, ut si Veneti illorum aduentum impedire conarentur, ipse ad ferendum auxilium præsto esset. Auctis copijs Prosper Columna, cui & rei militaris scientia, & ætate, rerum summa deferebatur, Parmam cum exercitu contendit. Quod Mediolani audiens Lautrechus, delegit in totius ditionis ciuitatibus rei pecuniariæ præfectos, qui propterea quòd è Gallia stipendia militum ad

sustinendum bellum tenuiter subministrabantur, priuatim quãmaximã pecuniæ summã colligerẽt: quod quidẽ tãta acerbitate exequebãtur, ut cũ hac de caussa, tũ supplicijs á cædibus illorũ quos cõiurationis conscios fuisse agnosceret, in nõ mediocre inciderit populorum odiũ, & multorũ animos á Rege alienauerit. Post hæc missis ad Eluetios, qui octo milia peditum ex ea natione adhuc adducerẽt, ipse cũ primis qui iam in agrũ Mediolanensem descenderant, Cremonam ire pergit. Verum antequam discederet, aduocata populi concione, in hanc sententiam iam equo insidens orationem habuit. Compertum habeo, uiri Mediolanẽses, hostem qui aduersus potentissimi Regis arma in Insubres progredi audeat, auxilio potius nonnullorum é uobis, quám proprijs uiribus cõfidere. Qui enĩ fieri potest, ut Leo Pontifex, qui superioribus annis Frãcisco Vrbini duce bellũ in ipsum mouente, Romæ uix tutus erat, nunc Regiã potentiam tam paruifaciat, ut Gallos, & præsertim adiunctis fœdere nuper Eluetijs, lacessat ultro? aut ut Carolus Romanorum rex rebellãtibus in Hispania passim ciuitatibus, ac pluribus Germanorũ bellis occupatus, nouũ bellũ in Italia aggredi præsumat, nisi Mediolanẽses perfugæ nõ modo de seipsis, sed etiã de uobis multa pollicerẽtur? Huiusmodi igitur spe freti, iam machinas & tormenta adducunt oppugnatoria, iam peditum equitatusq; acies instruunt, scilicet existimantes incepto foris bello, omnia intus tumultu concitatum iri. Quod & ipse profecto timerem, nisi iam nonnulli perfidiæ de-

dissent pœnas,plerique autem,qui eodem erant animo, supplicij metu abijssent, ita ut existimem,quum hinc ad bellum profectus fuero , etiam si nulla præsidio restarent Gallorum *arma,tamē qui seditionem faceret* Mediolani *fore neminem.*Nunc *uero quum milites & duces ad id delecti sint, adsitque* Manaldus Terbellensis *episcopus,senatusq;,ac cæteri magistratus , qui rerum administrationi iustitiæq; præsint:reliquum est, ut non modo fidem erga inuictissimum* Regem *inconcussam præstetis,sed & uotis uictoriam aduersus hostes expectatis.*Nam *si(quod* Dij *nolint)nos cedere contingeret, quantum inter ditissimi* Regis *& hostium dominatum intersit,experiemini .* Hic *enim iustis titulis* Insubrum Dux,*ciuitatem hanc florentissimam esse optat:illi prædæ caussa iniusto bello imperium quærentes, nil aliud quàm uestras opes exhaurire cupiūt.* Quod *si & ipse, qui uices* Regis *hic gero,in priuatorum arcas manum inieci, nemini tamen de* Regia *fide dubium esse debet.* Nam *si uictor(ut spero) rediero , ex ipsis ducatus uectigalibus æs mutuum ad tempus constitutum numerabitur.* Sin *secus cesserit , mihi grauior esse debebit unà cum* Regis *opibus proprij honoris, atque etiam uitæ, quā uobis modicæ pecuniæ amissio.*Nec *locutus plura, nullo expectato responso* Cremonam *abijt: indeq; confecto supra* Padum *ponte,ad oppidum* Sanctum Secundum *cum* Eluetijs *proficiscitur.* Interea Prosper *cum exercitu* Parmam *circumuallauerat,biduūque tormentorum impetu quassauerat mœnia,adeo ut magna illo-*

rum pars humi strata esset. Quare qui intus erant, metu perculsi, tertiam fermè urbis partẽ deserunt: quæ Par*mæ fluuio interfluente discluditur: ripamq́; fluminis, qua ciuitatis reliquum terminatur, uallo, uasis uinarijs, cratibusq́; terra oppletis muniunt.* Itaque *introgressi milites, quod derelictum erat, depopulantur: simul animus erat totam ciuitatem adoriri, quippe qui non maiore conatu occupare quod supererat sperarent: Sed* Ferdinandus Daualus *totius peditatus præfectus, siue quòd gloriæ* Prosperi, *cuius ductu res gerebatur, inuideret, siue quòd* Lautrechum *cum* Eluetijs *propinquum metueret, præsertim si miles in diripienda urbe occuparetur: affirmabat his copijs urbem ualido præsidio & muris aggeribusque munitam nõ posse expugnari: & propterea nolle peditum periculum in ea re, de qua uictoriam non speraret, tam propinquo hoste facere.* Quod *& si* Mantuanus *in primis ægre ferret: qui ut prima militiæ rudimenta summa cum dignitate gerebat, ita laudis quàm maxime erat cupidus, animoque angebatur, bonam uictoriæ partem, quæ in deleto* Par*mæ præsidio consistebat, sibi tanquam è manibus eripi: tamen per* Hieronymum Moronum Francisci *Sforti*æ *designati* Mediolanensium Ducis *legatum malebat de ea re querelam fieri.* Sed *cum nihil proficeret, quòd* Daualus *ciuitatem expugnari non posse, etiam si maxime omnes eniterentur, asseuerabat: placuit* Ducibus *ad fluuium* Lentiam *retrocedere: ubi tamdiu moratum est, quoad à* Pontifice *literæ nuncijque redirent, qui in*

bello quid fieri uellet retulerunt. Plurimi autem iam timebant, ne dissoluto exercitu, Mutinæ, Regio, Bononiæque præsidia imponi iuberet, & interea inducias ac etiam pacem à Rege oblatam non aspernaretur, quem inuitum hoc bellum suscepisse plerique affirmabant. Sed adeo Pontificis animus expellendi Italia Galli desiderio flagrabat, ut nihil præterea prospiceret. Iamque Ennius Episcopus Verulanus, quem initio belli miserat ad Eluetios, ut peditum decem milia inde adduceret, ad ipsum scripserat, nihil iam obstare quo minus id concederetur, præterquam quod contra Gallum, cum quo pauloante fœdus percusserant, signa ferre parum conueniens uidebatur. Cæterum aduersus Placētiam & Parmam, quarum urbium ius ad ecclesiam spectabat, ac etiam aduersus Ferrariensium Ducem esse uenturos, & denũ pecunia (si opus ita foret) facile esse aliquos è Ducibus corrumpere, qui milites quo res postularet technis suasionibusque impellerent. Quæ sententia cum Pontifici placuisset, Iulio Cardinali Medici patrueli suo, qui Florentiæ administrabat Remp. mandat ut ad exercitum cum summa potestate confestim proficiscatur; simulque Matthæo Cardinali Sedunensi, cuius opera in conciliandis Eluetiorum animis Verulanus utebatur, parē Iulio potestatem tribuit, ambosq; hortatur, ut quàm maxime possint, Eluetiorũ descēsum in Insubres accelerēt. Quæ omnia cũ Prosper per nuncios Roma redeuntes, ac per literas Pōtificis in-

tellexisset, lætus rebus in commune significatis, Padum apud Casalemaius oppidum põte facto traijcit cum exercitu. Quo Cardinalis Medices citato itinere summo cum omnium gaudio applicuit, soluta Parmæ obsidione Lautrechus dimisso tãtummodo in urbe cum octingentis Italis peditibus Federico Bozulo, cum reliquis copijs Cremonam ad pontem iam antea confectum properat: ibiq; Ducum qui regio stipendio militabãt, uotis exploratis, plerique sentiebãt rem prælio esse finiendã, præsertim antequam Eluetij, quos per Rhetos & Bergomatum agrum audiebãt Pontificis imperio iter facere, cum hostili exercitu coniungerentur, & antequam maior Eluetiorum numerus à Gallico exercitu discederet, qui frequẽtes quotidie domum redibant, uel quòd Lautrechi imperium non placeret, uel quòd Iulij Cardinalis opera propositis præmijs ad discedendum solicitarentur, uel quòd etiam pecuniæ, quæ è sola ditione Mediolanensi difficulter exigebantur ad tantum bellum sustinendum, segnius interdum subministrabantur. Sed cum ad Rhobechũ oppidum iuxta Olij fluminis ripam Prospero è regione castrametante pugnandi data esset occasio, duxq; Vrbinas, qui in exercitu Veneto assidebat, inter cæteros affirmaret feliciter euenturum, si pugna eo tempore cum hoste committeretur, aliquotque Eluetiorũ Duces ab ipso Lautrecho manus cõserẽdæ copiã sibi dari efflagitarẽt, donec inualidæ essent hostium uires, & quæ paulopost præsidio iam aduẽtante augerẽtur, nunquam tamen adduci potuit, ut Eluetijs cum hoste

pugnandi faceret potestatem: quo consilio, incertũ est. Sunt qui dicant illum sperasse per oratores Eluetiorũ, qui proficiscebantur ad Cardinalẽ Medicem, rem componi: nonnulli ipsum affirmant, ut cæteris in rebus, ita etiam in bello multorum uota perquirere, quodque alijs minus placuisset, tanquam solus saperet, multoties eligere cõsueuisse. Sed utut sese res habuerit, Prosper nullo accepto damno, quàm celerius potuit exercitum inde retraxit. Non enim ignorabat se malo consilio exercitum locasse, sed ipsum mouerat Legati Veneti Ducibus reipublicæ in bello assistentis authoritas & fides, qui licet in Gallorum auxilium uenisset, tamen minus hostiliter agens, pollicitus fuerat pontificios & Cæsarianos donec Rhobechi essent, ab ijs qui arci Pontiuici ex altera fluminis parte præesset, offendi se minime passurum. tunc autem asseuerabat sibi ut pollicita obseruaret, non esse integrum, quia Lautrecho ita petenti præter ipsius opinionem concedere coactus fuisset, ut Gallicum præsidiũ in oppidũ & arcem Venetorum introduceret. Itaq; Prosper misso equitũ præsidio ad Eluetios cũ Cardinale Sedunẽsi & Verulano aduẽtantes, nemine impediente paulopost copias cũ eis iunxit, & non ultrà tempus terendum ratus, utpote qui iam tres menses hyeme aduentante nihil gessisset laude dignũ, Abduam uersus contendit. Lautrechus sibi exercituique suo ualde diffidere incipiens, cum oratores Eluetij non modo pacem à Cardinale Medice non impetrassent, sed nedum auditi fuissent, sensim cedere, ac dolere, animo-

que angi, quòd melioribus consilijs non auscultasset, missisque, qui ripam Abduæ uallo communirent, quiq; Mediolani instaurarent aggeres, in sola locorum munitorum defensione iam confidebat. Per nuncios insuper Eluetiorum Gallo fauentium, eos qui in Pontificis exercitu erant, interdum precibus obtestari, minisque deterrere, ne aduersus Galliarum Regem, quo cū pauloante fœdus percusserant, arma ferrent. neque id parum proficiebat, quum iam multi palam dicerent, sese Mediolanum contra Gallum non esse uenturos: & propterea eos qui è Tigurino pago uenerant, Regiumlepidi transmittere oportuit, ad quam urbem Ferrariensis Dux, quanquam nihil profuturus, ut Pontificios ab incepto retardaret, infesta signa contulerat: reliqui Ducum suorum authoritate moti, licet segniter, tamē quò Cardinalis Medices & Prosper iubebant, proficiscebantur. Iam Lautrechus cis Abduam cum toto exercitu se receperat, omnesque naues uel sub Tritij Cassianiq; arcibus, uel ad citeriorem ripam deduci iusserat: equitum etiam turmas, cohortesque peditum secus fluminis ripam multis aggeribus uallatam ad arcendos hostes disposuerat. At Prosper, qui in ulteriore consederat, à locorum peritis, & præsertim à Morono sciscitabatur, quo in loco facilius esset amnis traijciendi uadum. Tandem Francisco Morono Mediolanensi exule, ac nōnullis alijs ex Italis Ducibus negocium dedit traiectus tentandi: qui è Brembo flumine, quod è Bergomatum agro fluit, sumptis duabus scaphis, aliaq; longiore naui iu-

xtà reperta, quã piscatores inter uirgulta & frondes abscondiderant, magno impetu maioribusque animis cum ducentis circiter militibus amnem apud Vaprium uicum traijciunt. Atque ibi Vgone Pepulo Bononiensi cum equitum peditumque manu repugnante, in citeriore ripa consistunt, occupatamque per uim domum præsidio firmant, donec alij remissis nauibus traijcerent: & interea hostes oppugnandæ domui intentos armis submouent. Itaque maiore in numero traducti, paulo post Gallos omnes qui Vaprij stationem agebant, in fugam uerterunt. Lautrechus ubi copiam hostibus traijciendi fluminis factam esse intellexit, collectis in unum legionibus, extemplo Mediolanum se cõtulit. Quũque perspiceret Elueticum peditatum quotidie imminui, urbis solum mœnia, quoniam suburbiorum circuitus uidebatur amplior, tutari decreuit. Sed postmodum mutato consilio, ne hostibus (quia hyems iam erat, & ferè quotidie iuges pluuiæ descendebant) hybernacula sub tectis relinqueret, iuxta urbis aggeres exercitum eduxit, ipsosque (quod antea segnius erat factum) conquisitis undique agricolis, qui in urbem militum metu confugerant, præcipit quàm primum refici. Tum magnus ciues inuasit timor, quòd maior quàm unquam antè pecuniæ summa imperaretur, adeo ut plerique ex ijs qui præfectorum rei nummariæ iussu uocabantur, aufugerent, aut si nunus id dabatur, delitescerent, bonaque sua potius paterentur proscribi, quàm uel modicis pecunijs Gallum iuuare; ipsique æditui

& sacerdotes cælatum argentum & aurum, quod in sacris habebant, occultauerunt, ueriti ne Lautrechi iussu auferretur, quod aliquot in locis iam tentatum fuerat, præcipueq; in diui Ambrosij æde, ubi altare est laminis argenteis auroq; obtectum, quod ne uiolaretur, celerior opinione hostium aduentus effecit, qui ubi Abduam confecto ponte transiuerunt, minime existimantes Gallum in tam magna ciuitate eademq; immunita cum peditatu adeo modico moram facturum, non ad ipsam urbē, sed Melignanum iter ea potissimum ratione direxerunt, ut si (quod ipsi fore putabant) hostis Papiam diuertisset, proficiscentē aggrederētur, & manū conserere cogerēt. Sed quum per exploratores renunciaretur, Lautrechū cum suis & Venetorū copijs Mediolani esse, & noctes diesq; summo studio aggeres refici, Prosper cū exercitu ad cœnobiū Claræuallis, quod præter passuum quatuor milia ab urbe haud distat, ire decreuit, postero die inde castra moturus, & ad eam urbis partē, quæ Ciuitatula dicitur, collocaturus exercitum, ut Gallum si adhuc apud Papiam ire niteretur, intercluderet. Minime autem Mantuano & Daualo in posterum diem aduentum tam propinquum ad urbem differre utile esse uidebatur: Cum trepidus senex Mediolano ueniens à militibus leuis armaturæ captus se quāprimum ad Hieronymū Moronum deduci postulat: quē ut cōspexit, flens præ gaudio obtestatur, ne moram interponeret ad urbē accedere: metu pculsū esse Gallū, nec quid cōsilij caperet scire: tādiu ciuitate potiri ipsos

cessaturos, quãdiu profectionem differant. Iam non solum homines, sed Deos etiam ipsos Gallo infensos esse, quorum sacris, & præcipue diui Ambrosij tutelaris manus inferre conati sunt. Audita senis oratione, qui uera dicere uidebatur, Iulius Cardinalis Medices cũ Mantuano, Daualo, ac Morono paulisper collocutus, nouũ decreuit consilium sequi: & quoniam Prosper mediam aciem tenebat, ipsi qui in prima erant, ad urbem milites iubent contendere, interq; primos erat Daualus, qui ut ad locum Vicentinum appellatum applicuit, ubi hostes effossa terra aggerem extollebant, milites ad conscendendum hortatur. At Veneti qui ibi præsidio stabant, nihil tale opinantes, uix primos ex hostibus irrũpentibus repellentes, confestim in fugam conuersi sunt, ita ut hostibus ualli ascensum facilem reliquerint. Haud multum inde aberat Theodorus Triuultius Veneti exercitus præfectus: qui ubi suorum trepidationem, hostiumq; aduentum persensit, quanquam per id tempus non satis ualeret, tamen ne muneri suo deesset, inermis ad uallum accurrit, ibiq; suis iam profligatis in hostiũ incidit manus. Sed paucos post dies a Daualo uiginti aureorum milibus libertatem redemit. In fugam effusis Venetis, & intra urbem properãtibus, Lautrecho statim nunciatum est, Venetos loco pulsos uiam hostibus dedisse. Quare admonito fratre, qui aliam urbis partem præsidio tenebat, rectà ad arcem contẽdit, & aliquantisper in area commoratus, plurimis ex Magistratibus qui militiæ minus apti uidebantur, in arce dimissis, ipse

cum reliquo exercitu Comum pergit, & præsidio cataphractorum quinquaginta, sexcentorumq; peditum in urbe dimisso, per regionē quæ plebs Inani dicitur, Leucum peruenit, ibiq; Abduam ponte lapideo, quem in huiusmodi usus prisci Mediolanensium Duces construxerant, traijcit. Iulius Cardinalis Mediolanum cum reliquis Ducibus ea nocte ingressus, uix aliud duos dies curare potuit, quàm milites coërcere, ut a diripiendis priuatorum domibus temperarent: qua in re plurimū profuit Hieronymi Moroni authoritas, quam nō modo iampridem inter ciues ob eximiam doctrinam, & rerum usum, sed apud externos etiam Principes & in exercitu nactus erat, neq; immerito. haud facile enim dictu esset, quantum eius adhortationes, consilia, ingenium, animiq; alacritas his quorum partes secutus est, sæpe magnum attulerint incremētum: quibus rebus adductus Franciscus Sfortia illum uoluit Imperij administrationem suscipere. Redacta in potestatē Mediolanensi ciuitate, nihil Cardinali Medici, & cæteris ducibus fuit antiquius, quàm omni studio eniti, ut Eluetij conciliarentur: & idcirco post biduum Ennius episcopus Verulanus cum mandatis & non parua pecuniarū summa ad illos Pontificis nomine mittitur: quo etiam Mediolanensium oratores paulopost pro pace tractanda profecti sunt. sed cum Mdiolanenses in utriusque ditionis finibus substitissent, propterea quòd sine fide publico eorum diplomate testata ulterius accedere nollent, Verulanus postquā Bilitionam peruenit, ab Elue-

tijs statim carceri mãcipatus est. Atq; ex hoc satis perspectum est, quæ in superiore bello pro Leone Pontifice egerunt, ea magis priuata quorundam gratia, quàm publico ac communi consensu facta extitisse. Quod & si Morono, & cæteris qui Gallorum expulsionẽ optabant, molestum fuit, tamen eodem penè tempore fortuna, quæ nec in prosperis nec in aduersis eodem diutius perstat gradu, molestiora etiam addidit. nam Lautrechus, cuius exercitum breui dissolutum iri existimabãt, quia quo se reciperet non haberet, traiecto Abdua confestim Cremonam, quam iam a se defecisse audierat, gressum direxit, sperans arcis præsidio facilem sibi fore ciuitatis receptionem, & propterea Thomam fratrem eo præmiserat: cui tametsi cum trecentis fermè armatis ingressum per uim in urbem tentanti ciues armis obstitissent, dum Nicolai Varoli & aliorum exulum pauloante urbem ingressorum suasionibus, Gallũ, qui nemine ipsum expellente, ultro urbem reliquerat, amplius haud recipiendũ esse censent: nihilo minus certiores postmodum redditi Lautrechum cum incolumi exercitu iam propius urbem admouisse, quem Mediolani ad internecionem fuisse cæsum antea relatum fuerat, saniore consilio sese Gallo dediderunt, neq; quidquam fuit imperatum grauius, quàm donec a Rege pecunia mitteretur, exercitũ alerẽt. Interea Lautrechus, ut firmiore præsidio ciuitatem tueretur si uis hostilis ingruisset, ad Federicum Bozulũ, qui Parmæ cum ualida peditũ manu præerat, scripsit, ut Cremonã q̃primũ

se conferret: quod quidem postea male cessit. nam uix recesserat, quum aliæ a Lautrecho superuenerũt literæ, quibus illi ne inde discederet imperabat, uel si iam discessisset, eo rediret quamprimũ. Iam enim tabellarij aduenerant, scriptumq́; Roma erat, Leonem Pontificem postquam Mediolanum a suis captum esse intellexisset, uehemẽti gaudio & nimijs compotationibus primum in tertianam febrem incidisse, mox pituita & catarrho non sine ueneni suspicione fuisse suffocatum. Quare sperans Lautrechus hostilem exercitum diutius pecunia, mortuo Pontifice, qui in exacto bello sumptus fecerat immensos, non posse sustentari, Parmam a suis tanquam frontem aduersus hostes teneri cupiebat. Sed iam Robertus Sanseuerinus, qui Leonis Pont. ex sorore neptem in matrimonium duxerat, cum aliquot militibus ingressus erat urbem, & propterea Bozulus ademptam sentiens sibi intro redeundi potestatem, Cremonam ire perrexit. Interea Lautrechus, ut rei quæ male successerat, rationem Regi redderet, utq́; recuperãdæ totius Mediolanensis ditionis, si exercitus nouo peditatu & stipendio instauraretur, facultatem ostenderet, Thomam fratrem in Galliam mittere properauit, antequam Galeatius Vicecomes, qui per Eluetiorum loca post amissum Mediolanum ad Regem proficiscebatur, aut alius quispiam accepti damni culpam in ipsum transferret. Per eos etiam dies Ferdinandus Daualus cum Hispanis peditibus & Germanis Comum oppugnat, & cum aliquandiu tormentis mœnia quassasset,

Gallus quidquam auxilij in præsentia haud sperans, ciuitate & suis conseruatis urbem Daualo tradere paciscitur. Cæterum dum paratur discessus, Hispani repentino impetu urbem ingrediuntur, & non minus Comensium quàm Gallorum bona diripiunt, non sine magna Dauali molestia, & documento, quàm parum amplius militum temperantiæ credendum esset. Recuperato Como, Mediceq; & Sedunensi Cardinalibus audita Pontificis morte Romam profectis, quum Cæsarianis Ducibus ac Morono magnum onus incumbere uideretur, quòd pecunia ad sustentandum exercitum in posterum defutura esset, ut aliqua oneris parte leuarentur, Eluetios primum menstruo dato stipendio, iam sese Gallo deinceps auxilio futuros palam iactantes dimittunt. Mox unà cum Chrisonibus exauctorare pergunt Italicum etiam peditatum: cataphractos quoque equites, qui sub Leone antea militabant, unà cum Mātuano Principe Placentiam in hyberna trāsmittunt. Sed quia pecunia deerat, pleriq; in diuersa loca abiere. Hispani autem & Germani pedites atq; equites Cæsariani dilata in proximum ueris tempus Cremonensi expeditione, intra oppida iuxta Abduam sese contulerunt, tum ut oppidanorum sumptu alerentur, quoad pararetur stipendiū, tum ut aduersus Gallos, qui Cremonæ hyemabant, propugnaculo Mediolanensibus essent. Interea Moronus, qui iam Galeatium Vicecomitem ad Eluetios rediisse intellexerat, palam ferētem expeditionem Italicam a Rege ineunte uere instaurari, pe-

euniam quàm maximam poteſt priuatim contrahit. Sed magna prorſus inerat difficultas, quòd bene meritis, quorum numerus haud erat exiguus, uim afferre minus conueniens uidebatur, & plurimi ex aduerſa factione ad Gallos tranſiuerant. Illud etiam difficultatem augebat, quòd Hadrianus VI. Pont. max. qui nuper cõmuni Cardinalium conſenſu electus erat, quamuis Cæſari addictus exiſtimaretur, quippe qui eius in Hiſpania uices gereret, tamen ob abſentiã minus ab ipſo auxiliũ in Italia erat ſperandum, & quòd adhuc arces, & pleraq; loca Mediolanenſis imperij munitiora hoſtium præſidio tenebantur: Cremona cum tota eius ditione, Mediolani, Nouariæ, Tritijq; arces, Domuſſula, Arona, & totus Verbanus lacus, ultra Padum etiam hoſtibus parebat Alexãdria, quæ magnæ ipſi Morono curæ erat. Sed quoniã ex militibus Cæſarianis ſtipendij defectu neminẽ hybernis mouere poſſet, tumultuarios editione Mediolanenſi q̃plurimos collegit, cum Ducibus, quos ipſe Sfortiani nominis ſtudioſos eſſe agnoſcebat. quumq; cibaria militibus ab oppidanis præberi iuſſiſſet, Alexandriam, quæ maiore ciuiũ Guelphorũ præſidio q̃ armis Gallicis tenebatur, obſidere præcepit. Atq; ita res ceſſit, ut Sfortiani, dum forte qui ciuitatem cuſtodiebant, ad tumultuariam pugnam exiuiſſent, unà cum hoſte pariter ingrederentur urbem, eaq; præter ſpem potirentur. Galli cum ſequacibus ſuis (quoniam urbs erat latiſſima) facile per aliam portam, antequam hoſtes totam ciuitatem occuparent, fuga ſalutem quæ-

fuerunt. Quæ quidem iactura Gallo plusquã mediocris fuit, tum ob Genuensium sublata commercia, tum quòd eo præsidio facile totam Transpadanam regionem in fide continuisset, præsertim iam Renato Sabaudiano Regis auunculo, ac regiæ domus præfecto, quem magnum Magistrum Galli nuncupant, in Eluetijs delectum peditum decem & octo milium faciente, qui ad descendendum in agrum Mediolanensem hoc solum expectabant, ut in montium niuibus, quæ in miram ea hyeme altitudinem accreuerant, Gallorum iussu & pecunia calles perficerẽtur, quos instaurare ter oportuit, noua semper niue superueniente. Adeo contra Galli potentiam Dij pugnare uidebantur, præsertim quum interea pecunia Morono subministraretur, qua sex Germanorum peditum milia in Italiam adducerentur: & totidem peditum ex agro Mediolanensi collectorum stipendium in commune ciuitas contulerat. Tantum deniq; erat in Gallos, quod plerisq; uarijs artibus Moronus incusserat odium, ut per singulas urbis classes & uicinias uexilla fierent, Centurionesq; & Duces eligerentur, quos ubi opus fuisset, omnes qui per ætatem arma ferre possent, sequerentur, iustamque militum assumerent speciem. Ad quod etiam sacris concionibus Andreæ cuiusdam Augustinensis Ferraria oriundi quotidie concitabantur, cuius eloquentia, & dicendi ardor mirificus eo tantũ spectabat, ut Mediolanẽses Gallo redderet infensissimos, incertũ qua potissimũ id faceret causa. Nonnulli putant populi studio speras

se urbis Archiepiscopatum adipisci. Alij elocutum existimāt quæ ciuitati placerent, gloriaq; ductum fuisse, quòd tantæ urbis incredibile quoddam in se studiū agnosceret. Vtcunq; sit, eius oratione ingens. plerisq; suscipiendorum armorum ardor accreuit. quod si qui in cōmuni periculo segniores sese præbuissēt, ablatis pignoribus plectebantur, adeo ut etiam plurimi Gallicæ factionis cupidi, populi metu alacres sese contra Gallos exhiberent.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediol. Ducis, Liber secundus.

Annus 1522

d Vm hæc Mediolani geruntur, iam annus ab initio belli secundus agebatur, & magnus Magister, ac Gallici Proceres, qui regio nomine apud Eluetios agebant, cum peditibus delectis in Insubres festinabant, neq; segniter Lautrechus equites & pedites suos Cremonæ instruebat, & Venetorum auxilia sollicitabat, ut aduenientæ Eluetiorum peditatu, ipse cum reliquo exercitu præsto esset, Germanos quos Adurnus ad hostes adducebat, præuenire cupiens. Sed Gallum fefellit opinio. Nam quum Chrisones præter spem transitum Germanis per Vulturenam uallem prohibuissent, neq; ob exiguum numerum (quippe qui quatuor milia

non excederent) sufficere uiderentur ad iter per uim arripiendum, mutato consilio per Camonicam superato montis acumine, qui ualles eas disterminat, in Bergomatum fines penetrarunt, & citato quàm maxime itinere adeo festinauere, ut ante in Glareadduanum agrũ applicuerint, quàm præfecto Bergomi licuerit, ita mãdante Andrea Gritto Venetorum legato (prouisorem exercitus uocant) ne unum quidem militem ad prohibẽdum trãsitum mittere. Interea Prosper Columna sedulo Mediolani curabat, ut aggeres reficerentur. In primisq; illi curæ erat magna fossorum manu, quàm celerius fieri posset, duplex uallum duplici fossa perficere, spatio passuum circiter uiginti inter utrũq; cõprehenso, quod opus ipse excogitauerat ad discludendum ab arce præsidio Gallorum firmata aduenientem hostem, ita ut collocati ibidem pedites, & hostilem exercitum, & eos qui ab arce erũperent, possent reprimere. omnẽ etiam equitatum & peditatum intra fluuios Abduam & Ticinum reducit, duo tantum peditum milia Nouariam mittit sub Philippo Torniello Nouariensi iuuene impigro, armorũq; studioso. Hestorem etiam Vicecomitem Alexandriæ tutandæ destinat cum mille & quingẽtis peditibus, nullo stipendio, sed solo Sfortiani nominis amore collectis, quibus uictum ciuitas subministrabat. Papiæ uero Antonium Leuã primæ aciei cataphractorum Cæsarianorũ ductorem, uirum rei militaris sciẽtissimũ præficit, eiq; præter mille Italos pedites addit duo milia Germanorum, qui Placentiæ cum Mantuano Prin

cipe antea hyemauerant, dum urgeret timor, ne Galli Cremonæ hybernãtes urbem præsidio nudatam Põtifici eriperẽt: quod iã amplius Lautrecho in Glareabduanam oram, & Mediolanum uersus proficiscente, non erat suspicandum. Reliquũ autem exercitus, qui duodecim milia peditum fermé erant, equites cataphracti septingẽti, totidemq; uelites, Prosper Mediolanum introire iubet. His itaq; paratis, quum Adurni sedulitatem pauloante in cõducendis Germanis peditibus perspexisset, ipsum etiã ad Franciscum Sfortiam, qui Tridenti adhuc erat, sexq; Germanorum peditum milia armabat, remisit, ut eos iter maturare per Veronensem & Mantuanum agrum curaret: ubi a Venetis sperabat minime resisti posse, quippe qui iam cum Lautrecho exercitũ suum in agro Mediolanẽsi coniunxerãt, & unà profecti cũ Eluetico peditatu urbi appropinquauerant: ac tertio die quo castra ibidem collocata sunt, Lautrechus, cui per Regẽ abrogato magni Magistri imperio, totius gubernandi exercitus onus fuerat rursus iniunctum, omnem peditatum equitatumq; in armis esse iubet, tãquã urbem esset oppugnaturus. Sed ubi renunciatum est, præter milites omnem intus populum Mediolanensem tanta animi alacritate ad arma concurrisse, ut uix senes, pueriq;, ac mulieres domi resederint, difficultatem rei timens, suos in castris cõtinuit. Anxius autem plurimũ fuit eo die ob mortem M. Antonij Colũnæ, quem cũ Camillo Triuultio Io. Iacobi filio, dum extra tabernaculum ambo deambularent,

ferrea pila ab hostiũ uallo tormẽto excussa, disiectu domus ibi propinquæ interfecerat, magno totius exercitus incõmodo. in eius enim prudentia & fortitudine iampridem Rex plurimum fiduciæ posuerat. Cæterum Lautrechus sperabat rei pecuniariæ inopia milites urbi inclusos seditionem facturos, quippe quibus tenuiter pecuniæ per Ioannẽ Emanuelem e uectigalibus regni Neapolitani subministrabãtur, ita ut quidquid toto hoc in bello contulerit, non suffecerit ad trimestre peditum Hispanorum stipendiũ: quod a morte Leonis põtificis ad initium huius secundi belli transactũ est. Reliquum uero è tributis Mediolanensium conferebatur: quod cũ in superiore bello eadem ipse inopia pressus difficillimum cognouisset, fieri posse non putabat, ut post illata ciuibus tot dãna, tantus exercitus unius ciuitatis opibus sustentaretur. Sed uix credibile est quantũ Moroni sedulitas, & in sũptibus parsimonia profecerit, ac paucorũ odio quantũ exegerit pecuniarũ. Nã & qui ultro cõferebãt, & qui ablatis pignoribus cogebãtur, animaduertentes pro cõmuni periculo depellendo id fieri, haud magnopere indignabantur, sed spe uictoriæ & restitutionis facile exactionẽ tolerabãt, aduentãte præsertim Frãcisco Sfortia ipsorũ Duce, de cuius uirtutibus ab ijs qui Tridẽto uenerãt, multa referebãtur. Iã enim occupata Croariæ arce, transitũ per Veronensem agrũ arripuerat, nemine repugnãte, & cũ sex milibus Germanorum peditũ per Mantuanum agrũ profectus, apud Casalemaius Padũ nauibus collectis traijciebat. Inde quum

Placentiam accessisset, iuncto sibi Mantuano principe, ac trecentis equitibus Ecclesiæ stipendio militantibus, per Transpadana loca iter faciens, Papiam ingressus est. Quod Lautrechus ægre ferens, triduo antequã adueniret, moto exercitu ad Cassinum quinq; passuum milibus ab urbe situm, in uia Papiensi se collocat, ea ratione, ut Prosperi exercitum a copijs Germanorum per Sfortiam Ducem adductis discluderet: ibiq; castris communitis; ne tempus incaßum tereret, audiens Thomam fratrem e Gallia Genuam uenisse, & collecto peditatu iter per Transpadanam regionem facientem, ad se uenire, Federicũ Bozulum cum quadringentis equitibus, & peditum septem milibus, partim ex Eluetijs, partim Italiã generis trãs Ticinum mittit, qui cum Vigleuenum haud magno negotio recepissent, Nouariam inde profecti sunt: quam quum aliter in potestatẽ redigere nõ possent, admotis tormentis, prostrata murorum parte, ciuitatem dato signo inuadunt: quumq; bis magno animorum ardore, qui intus erant, hostes deiecissent, non sine magna suorum cæde, tãdem tertio depulsi mœnibus, Sfortiani uiã hostibus dedere, ut in urbem irrumperent, ipseq; Torniellus ciuitatis gubernator, cum duobus peditum Ducibus patricijs Mediolanẽsibus captus fuit, urbéque direpta, ciues & milites in Gallorum potestatem peruenerunt: quæ res Mediolanensium animos uehementer fregit: neq; in ore populi multa aduersus Frãciscum Sfortiam & Prosperum defuit increpatio, quód auxilio destitutum Torniellum

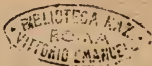
cum tot peditibus, & ualidam urbem hosti obiecissent. Sed Prosper nihili uulgi uerba faciēs, illud ante omnia curabat, ut militibus qui secum erant, & ijs qui cum Sfortia Papiam nuper uenerant, in unum coactis, aduersus Gallum exercitum educere ualeret: cui occurrere, & praelio (si fors tulisset) debellare non abnuebat: indeq; occasionem nactus, dum pars hostium trans Ticinum abesset, Sfortiam, ut quàm primū ad urbem ueniat hortatur: ipseq; nocte intēpesta Mediolano egressus, aduentantem cum Germanorum copijs ad sextum lapidem excipit. Atq; ita Mediolanensium Dux summo cum totius populi plausu ac fauore urbem ingreditur. Vix autem Mediolanum applicuerat, quum Federicus Bozulus cum Thoma Fusio expugnata Nouaria, ad Lautrechum reuersus est. Quumq; relatum esset, Papiæ parum præsidij cum Mantuano relictum fuisse, qui multum rogatus Mediolanum uenire noluerat, ne Placentia, & ab ecclesiæ ditione longius abesset, Lautrechus ob auctas hostium copias, spe Mediolani amplius recipiendi frustratus, Papiam tentare decreuit. Quamobrem Prosper cæteriq; Cæsarianorum Duces simul ac de hostium discessu nuncius ad ipsos peruenit, de Papia soliciti, centum & mille pedites ex Corsica insula iamdiu militiæ assuetos, nonnullis adiunctis Hispanis deligunt, & quàm primum Papiam iubent contendere: qui non solū tanta celeritate iter arripuere, ut Lautrechum cum exercitu proficiscētem anteuerterint: sed etiam per media hostium castra transeuntes, multis eo-

rum cæsis, pugnãdo uiã sibi fecere: atq; urbem opportune ingressi, Mantuani animum adeo erexere ad defensionem, ut iam neq; Eluetios, tanquam oppugnationi minus aptos, neq; hostilium timeret tormentorũ uim, quibus licet Lautrechus triginta fere murorum cubita humi strauisset, tamen haud segniter ab obsessis diruta mœnia uallo aggeribusq; muniebantur: atq; adeo Dij Cæsarianis uidebãtur fauere, ut ꝓpter iuges pluuias eo tempore demissas, neq; naues rebus ad uictum necessarijs onustæ præ nimio aquarũ impetu Ticino uehi potuerint, & oppidani, qui lucri causa cõmeatum ad exercitum adducere consueuerant, uijs omnibus aqua oppletis, aliquot dies idem facere non ualerent, ita ut exercitus Gallicus propterea summam annonæ caritatem pati cogeretur, & uel hac ratione, uel quòd præter spem Gallus præsidium hostium urbem fuisse ingressum sciebat, urbem adoriri non est ausus: quin audiens Prosperum Mediolano cum copijs suis egressum, eadem pluuiarum caussa Binaschi consedisse, iã deficiente stipendio per magnum Magistrum e Gallia allato, Papia abscedere necessarium ducit, antequam hostis propinquior fieret: qui ut primum per cæli serenitatem licuit, motis castris, ad cœnobiũ Cartusiense in septo, quod ad domesticas uenationes prisci Mediolanensium Duces passuum uiginti milium ambitu muro clausere (Parcum appellant) se collocat, cum Gallo dimicaturus, si in castra metando Lautrechus pugnæ occasionem non detrectasset. Sed quum per leuis ar-

maturæ equites hincinde aliquandiu pugnatum fuiſſet, Lautrechus ad uicum Landrianum inter fines Laudenſis & Papienſis agri cum exercitu tendit, indéque Moguntiam petijt: quæ profectio etſi fugæ ſimilitudinem non haberet, tamen Proſpero ac cæteris Ducibus uerisſimile uidebatur, quòd quotidie uarijs rumoribus & nuncijs ſignificatum erat, Eluetios diuturnam militiam ferre nolle, præſertim quum ſtipēdium paulopoſt defuturum intelligerent, & propterea Gallum in ea loca hac ſolum ratione ueniſſe, ut commodius per uelites pecunias nuper è Gallia Aronam uſq; ad ſe delatas reciperet, itaq; Eluetios in officio contineret. Verum per Anchiſem Vicecomitem, qui cum quingentis peditibus, aliquotq; leuis armaturæ equitibus a Morono miſſus iuxta Buſtum oppidum haud procul Arona conſederat, timor non mediocris ijs fuerat incuſſus, qui deferendæ pecuniæ onus ſuſceperant, ita ut inde abſcedere per aliquot dies minime auderent. Quo effectum eſt, ut Eluetij, qui iamdudum inuiti militabant, poſtquam Moguntiam uenere, efflagitarent ſeſe domum dimitti, uel fieri pugnandi poteſtatem, & quanuis durum utrunq; Lautrecho uideretur, quippe qui pugnandi ancipitem fortunam ſemper timuit: tamen quum dimiſſis Eluetijs diſſoluere exercitum neceſſe ſibi fore perſpiceret, uniuerſis Ducibus qui ſecū erant, ad id cōſentientibus, collaudata eorum promptitudine ac fide, cohortatiſq; ad pugnam cæteris militibus, in poſterum diem iuſſit omnes adeſſe, ut aduerſus hoſtem proficiſcerentur,

& manum audacter confererent: ad quos in hunc fere modum uerba fecit. Quod toto hoc in bello fortissimi milites semper exoptaui, ut uirtutis uestræ periculum facere aliquando daretur, id hodie uobis ita exposcẽtibus contigisse gratulor. Magnã enim uictoriæ spem plerunq; pollicetur militum alacritas, quam in uobis præcipuam cognoscere mihi uideor, quum pugnandi cum hoste potestatem tantopore poposceritis. Quod ut temere faciendum nunquam putaui, ita uestros animos tanquam ferri aciem retundere minime æquum duxi, præsertim quum aduersus eundem hostem decertandum sit, quem in urbe Mediolanensi per bimestre obsessum adeo tenuistis, ut uix sui uidendi copiam facere unquam ausus fuerit. nec mirũ. Quid enim equitatus ex Hispania regnoq́; Neapolitano ubiq; semper contemptissimus lucrari uobiscum potuisset, qui omni tempore apud omnes nationes summam in bello laudem retulistis? Quid tria milia Hispanorum peditum aduersus uos fortitudine & numero longe superiores proficiẽt? Neq; etiam timorem uobis incutere debent Germani (& si bellicosa ea gens semper habita sit) cũ ij qui in exercitu hostili sunt, non è uera illa Germania trahant originem, sed in Tridentinis saltibus sint collecti, & aliàs militiam nunquam exercuerint. Reliquus uero peditatus ex agro & populo Mediolanẽsi, cui tot annos imperauimus, delectus fuit potius ad speciẽ exercitus, q̃ ad pugnam. Iam uero quid Prosperum Colũnam eorum Ducem recenseã, hominẽ senio

confectum,& qui in prælio nihil magis q̃ de fuga cogitaturus sit,ut uestras manus effugiat,non immemor superioribus annis se Christianissimi Regis, dum contra eum arma ferret,multos menses captiuum fuisse? Quid Ferdinandum Daualum peditatus Ducẽ æque timidum, parumque honoris sui studiosum? quippe qui pauloante iustissimis ex causis,ob uiolatam scilicet in fœdere Comensi fidem,ad singulare certamen à Ioanne Cabanneo prouocatus,non modo congredi,sed ne respõdere quidem fuit ausus. Quocirca Deo optimo max.iuuãte arma mecum milites capessite, fortitudineque uestra non solum Mediolanense imperium , uerum etiam totam Italiam ex hostium manibus hoc uno prælio uindicate. Ita maximum Regi decus,uobis perpetuum nomen,& uirtutis uestræ uberes fructus inde referetis. Huiusmodi oratione cum hostiũ uires paruipenderet,suorumque extolleret uirtutẽ,& magnis uictoriæ propositis præmijs militum animos satis excitatos existimaret,sub solis ortum,curatis tamen prius corporibus, Moguntia egreditur,rectaque iter arripit uersus Picocham,qui locus tribus passuum milibus à Mediolano distat,ubi domus est uillæ ualde opportuna,circumq; uiridaria haud exigua sunt profundis fossis uallata , iuxta etiam prædia effossi fontes,indeq; deducti riui ad prata irrigan da,intra quos Prosper exercitum cõmuniuerat , tutum & opportunũ locum ratus,tum ut maiore cõmodo pugnaret si forte ad prælium prouocaretur,tum etiam ut hostẽ ab urbe excluderet,quod quidẽ ante omnia post-

quam ciuitate exierat, cordi habuit, ne ipsum egressum aliquando Galli ad eam occupandam properãtes praeuenirent. & forte ubi nunciatum est aduentare hostes, Moronus pauloante in castra uenerat: ad quem cõuersus, bono animo esse iussit, se iam uicisse affirmãs, si huiusmodi in loco exercitum suum hostes adorirentur: simulque hortatur, ut Mediolanum quamprimum reuertatur, & aliquot milia peditum Mediolanensium ad se mittat. quod tantis animis effectum est, nõ solum à populo, sed ab ipso etiam Duce Sfortia, ut uniuersis passim pugnandi ardor incredibilis innatus uideretur. Egressi itaque sunt ex urbe circiter sex peditũ milia, & quadringenti equites cum ipso Duce, reliquis iuxta aggeres ad urbis custodiam dispositis. Et quum primũ ad Picocham uentum est, iam multae Eluetiorum phalanges cum bellicis tormentis aduersus frontem Caesariani exercitus contendebant, quam Germani pedites sub Georgio Frondespergo Duce imperterriti tutabãtur. A latere multi ex Eluetijs ab Hispanis scloppis interficiebãtur, nec prae fossarum altitudine poterant Eluetij (qui mos est eorum in praelio) aduersus hostilia tormenta progredi. A sinistra uero parte Fusius cum trecentis equitibus ex robore exercitus delectis, peditũq; acie per uiam Mediolanensem festinabat ad pontem, per quem in castra hostium erat aditus: sed Ducẽ Franciscum & Mediolanenses nactus, postquàm paululum pugnasset, coactus est pedem referre. A dextra autem alia equitum ala, mutata cruce alba, qua Galli signan-

tur, in rubram, nitebatur Lautrechus unà cum Cæsarianis castra ingredi: sed fallacia in tempore cognita, iussit Prosper suos omnes herbæ aut spicarum, quibus agri tum referti erant, manipulos capiti imponere, ut ab hostibus dignoscerētur. Itaque euitato dolo, uictoria penes Cæsarianos & Mediolanenses fuit. Cecidere in eo prælio Eluetiorum tria milia, cum decem & septē eorum Ducibus. In Cæsaris autem exercitu pauci desiderati sunt, unusque tantum è Ducibus, Ioannes Cardonensis Colossani oppidi in Sicilia Comes sagitta faciem transfixus occubuit, dum in medio ardore pugnæ cassidem eleuat, ut quid agendum foret, absque impedimēto cerneret. In hunc modum Galli potius pugna abscedere coacti, quàm fracti, tormenta reduxerunt. Impedimenta quoque, si quæ secum attulerant, Moguntiam reportarunt. ibi quum sola nocte Lautrechus quieuisset, sub solis ortum ad oppidum Tritium, quod in ripa Abduæ positum est, proficiscitur. Confectoque ponte, Eluetios, qui sese dimitti flagitabant, per Bergomatū agrum in patriā redire permittit. Cum Eluetijs Renatus quoq; Sabaudianus, Galeatius Sanseuerinus, & plurimi Gallorum proceres abscesserunt. Quamobrē Lautrechus magnis æstuans curis, LaudēPompeiā munire decreuit, ut eius urbis præsidio Cremonā, & Transabduanam oram facilius tutari posset, antequàm hostis nouo pugnæ successu fretus præueniret. Interea maxima Prospero obiecta erat difficultas. nam Germani pro uictoria menstruum stipendium sibi dono dari

flagitabant, & non solum ipsi, Adurnoq;, qui eos è Germania abduxerat, haud auscultabant, cum obijceret pecuniam non deberi, quòd in pugna quamuis extitissent superiores, tamen hostem non debellassent, qui se incolumem receperat, reduxeratque tormenta, ac impedimẽta seruauerat: quinimo reliquos etiam milites, ut seditionem facerent, impellebant, adeo ut oppugnatoria tormenta abducerẽt: hostilia insuper Ducibus minitati, nisi stipendium erogaretur, manusque in ipsum Prosperum uiolentas inijcerent. Quod Franciscus Dux Mediolani sentiens, ne parta uictoria è manibus per seditionem elaberetur, cum Germanorum Ducibus re composita, menstruum stipendium militibus intra trigesimũ diem dono dare pollicetur. atque ita promissa non sine magna difficultate postea exoluit, quippe qui trimestri bello, & diutina exercitus sustentatione nullis adhuc ferè exactis uectigalibus nesciret unde sexaginta & amplius aureorum milia assumeret, ut promissam pecuniam immerentibus elargiretur. Certiores itaque milites efflagitati muneris, ad oppugnandam Laudem ciuitatem profecti sunt, quo iam Lautrechus sex equitum turmas præmiserat, peditum præsidium paulopost trãsmissurus. Sed quum opinione celerius Hispani muris appropinquassent, externus miles in urbem pauloante ingressus, nondum stationibus dispositis, quas unusquisque præsidio aduersus hostes tueretur: inuasione adeo repentina territus, facilem ascensum Hispanis per aggeres murosque reliquit, & fuga trans Abduam, prout

quiſque potuit,ſibi ſalutem quæſiuit. Nonnulli tamen è Gallis cæſi,multi etiam capti, & impedimenta omnia amiſſa,ac urbs penitus fuit direpta,ciueſque ferè omnes pecunia libertatem redimere coacti ſunt. Et quanquam hæc uictoria maximan opportunitatem cõficiẽdi totius belli attulerit,tamen non tam Franciſco Sforttiæ iucunda extitit,quã moleſta depopulatio ciuitatis. Quare unà cũ Morono,per quem omnia fere negocia tractabat,quamprimum eò ſe contulit,ac poſtquàm de recuperanda Cremona, & reliqua Mediolanenſi ditione cum Proſpero & cæteris Ducibus egit,Mediolanũ reuertitur ad res urbanas componendas,& magiſtratus, qui ius populis dicerent,creandos:quod adhuc ob bellorum ſtrepitus minime factum fuerat. Interea Proſper dimiſſo ad recipiendum Pisleonum cum militum parte Daualo,ipſe cum reliquis copijs Cremonã pergit.Galli autem qui præſidio Pisleoni ſtabant, unaque oppidani Gallicæ factioni addicti, iam rebus ſuis diffidentes, accepta incolumitate deditionem fecerunt. Inde ad Cremonæ mœnia admoto exercitu, quum iam antea Lautrechus in Brixienſem agrum ſe recepiſſet,& aliquandiu ibi moratus,tandem per Eluetiorum fines familia ſua tantum comitatus in Galliam decreuiſſet reuerti; Thomas eius frater, cui totius exercitus prouinciam commiſerat,cum Proſpero ad has conditiones deuenit; ſe Cremonæ cum exercitu regio quadraginta dies, datis tamen obſidibus,permãſurum,& niſi interea è Gallia tantum præſidij mitteretur, quod Padum fluuiũ per

uim transiret, aut unam saltem ciuitatem ditionis Mediolanensis præsidio militum firmatam expugnaret, se Cremonam Prospero, uel cui ipse uellet, redditurum, modo cum militibus suis, ac cum tormentis uexillisque in speciem exercitus explicatis, ac cum impedimentis omnibus in Galliam proficiscendi potestas fieret: interim utrinque læsum iri neminem. Additum insuper est, ut captiui ultro citroque redderentur: & oppida omnia & loca quæ à Gallis adhuc tenerentur, post exactum huiusmodi tempus deditionem facerent, Mediolanensi tamen, Cremonensi & Nouariēsi arcibus exceptis: quas Regi liceret quoad posset tutari. Quæ postquam scripto ac iureiurando firmata fuerunt, Prosper uno tantum è suis Cremonæ dimisso, qui Gallorum promissa obseruari curaret, ipse cum exercitu Genuam contendit, secum ducēs Antoniotum & Hieronymum Adurnos fratres, ad quos rerum Genuensium procuratio attinebat, ut per eos cōmeatus, plaustra, boues, operarij, ac alia ad bellum necessaria exercitui suppeditarētur. Genuæ per id tempus imperium administrabat Octauianus Fulgosus, tum prudentia & rerum usu admirabilis, tum morum probitate Genuensibus admodū charus: qui etsi corpore esset imbecillo, longaque ægrotatione affectus, ita ut male belli munia posset obire: tamen & Galliarū Regis tutela, qua potissimum nitebatur, fretus, & per Federicum fratrem Archiepiscopum Salernitanum, hominem impigrum, omnia belli ministeria præparat, peditum Italorum duo milia ad urbis

defensionem disponit: amicos, & nominis Fulgosi studiosos, qui plurimi in Liguria erāt, in armis esse iubet. Regem etiā admonet, Cæsarianos iam Gallico bello in Insubribus confecto, Genuam properare: & propterea ualido præsidio ad tutandas Genuæ res opus esse: quod nisi cito mittatur, frustra proculdubio sera postmodum fore auxilia, præsertim quoniam propter Adurnorum aduentū non minus intra urbem q̄ foris sibi timendum esset. At Rex, qui Italiæ res summopere cordi habebat, iam post cladem apud Picocham acceptā, peditum quatuordecim milia è Vasconia & prouincia Narbonensi cum quingētis equitibus cataphractis, milleque sagittarijs equestribus delegerat, mandaueratq;, ut Duce Roberto Scoto in Italiam properarent, & rebus suis afferent auxiliū. Sed quia suos in tēpore ad opem Genuensibus ferendam uenire posse non sperabat, idcirco Petrum Nauariensem Ducem rei militaris peritissimum, qui pauloante in Galliam ex Italia redierat, cū duabus triremibus Genuā cōfestim misit: & forte ciuitatē eo tēpore ingressus est, quo Ferdinādus Daualus cū Hispanico atq; Italico peditatu ab ea p̄te qua olim stabat Phari turris, castra mœnibus admouebat: & iā tubicinē præmiserat cū literis ad præfectos urbis cōditiones afferentē, ut intra unius diei spatiū præsidiū omne Gallicū dimitterēt, Antoniotū Adurnū in ipsorū Ducē assumerēt: Classem omnem, quoties è re Cæsaris esset, paratā haberent. si hæc facerēt, de cætero eos suis legibus uti permissurum. Quod si mandata negligerent, omnia hosti-

lia, si in bello succubuissent, illis esse subeunda. Quare plurimi in urbe, quæ nouarum rerum cupida semper extitit, nisi nouum militum præsidium uetasset, mandata accipienda suadebant: sed præ timore libera haud erat ciuitas: & propterea Benedictus Viualdus, qui plusquã par erat, Fulgosis obsequebatur: ciuium Genuensiũ nomine ad Daualum, qui expugnandæ urbis assumpserat prouinciam, mittitur: & dum sub spe res Genuenses cõponẽdi, morã in castris trahit, pedites qui turrim quãdam prope portam eo die pluribus tormentorum ictibus prostrauerant, dum incautius, qui iuxta mœnia stationes agebant, urbem custodiunt, inscio Daualo, & cũ Viualdo ad rem componendam intento, turrim facto impetu occupant, aditum sibi ab ea parte facientes, qua murus aliquot in locis ruinam dederat. Fit undique in exercitu concursus, & clamor ingens: eleuantur à cohortibus signa: peditesque, qua primi irruperant, circũquaque inuadunt: ipse autem Daualus dimisso concilio uersatur inter primos, & muri parte occupata ingressus, suos qui temere progredi uidebantur, subsistere imperat. Admonet præterea de uictoria Prosperum, qui cum Germanis & equitatu ferè omni in alia parte cõstiterat, quæ Besania dicitur, ut cum reliquo exercitu in urbem iam captam introëat. Mox suis in unũ collectis præcipit, ut ordinibus seruatis procedant. fit fuga undique ab ijs qui urbem tutandam assumpserant, nec ullus iam audet uel seipsum defendere. ipse Archiepiscopus Salernitanus cum Centurione qui Curiam custodie

bat, magno militum & ciuium numero stipatus naues conscendit, & ad littus occidentale Massiliamque iter dirigit. Octauianus gubernator eius frater, quia in lecto ægrotaret, postquàm Curiæ portas claudi iussisset, mittit è suis unum, qui è fenestra nunciet hosti se in Ferdinandi Dauali potestatem uenturum. Captus est etiã Petrus Nauariensis, alijque cum eo multi: urbs omnis direpta. Et quia tantum prædæ inibi fuit, quãtum uix hostis amplius optare decẽs putasset, Prosper edicto mandauit, ne quis è ciuibus captiuus à quoquam fieret. Postero etiam die, ut populationibus tandem modus imponeretur, ciuitate exercitum omnem eduxit, dolens eam urbem direptam, è qua propter immensas opes Cæsareum exercitum multos menses pecunia sustentare potuisset. Atque ita capta Genua, audiens Prosper Gallum cum nouo Galliarum delectu Alpes transire, uersus Hastam ciuitatem cùm copijs iter arripit, illi occursurus, si res Insubrum & pacta Cremonensia turbare niteretur. Sed postquàm ad uicum in agro Hastensi, qui Villanoua dicitur, Gallus applicuit, cognita Genuæ iactura, tantisper substitit, quoad Regis iussu, cuius mentẽ trans Alpes miserat exploratum, in Galliam cum nouo exercitu reuersus est. Igitur Thomas Fusius, qui Cremonæ inerat, spe omni auxilij sublata, postquã quadraginta dies secundum conuenta præteriere, quàm primum cũ mandatis nuncium ad Prosperum misit, qui & captiuos & arces reddi iuberet: ipse autem cum Gallicis reliquijs & cum tormentis bellicis ex fœdere in Galliam profi-

ciscitur, fide ducibusque itineris à Prospero acceptis: in cuius laudem tam multa Galli prædicabant, ut non Regij exercitus euersorem, sed potius seruatorem in Galliam cisalpinam uenisse faterētur, quippe qui neminem unquàm, præterquàm in acie occidi passus fuerit, quiq; etiam deuictis hostibus tantas multoties commoditates concesserit, quantas alius uel amicis fortasse denegasset. Recuperatis è Gallorū manibus totius ferè ditionis Mediolanensis ciuitatibus, & arcibus paucis; quæ adhuc in hostium potestate erant, obsidione cinctis, maior quàm crederetur, restabat pecuniæ difficultas ad continendū exercitum. uerum ut impensæ pars tolleretur, dimittuntur aliquot Germanorum milia. Atque interea Carolus Lanoius apud Neapolim regiæ potestatis, & Ioannes Emanuel Cæsaris legatus, cōuentu inter se Romæ habito freti, Cæsaris authoritate, cuius nomē iam fugato Gallo plerique in Italia uerebantur, summā aureorū centū quadraginta milium à Florentina rep. Mediolanensium Duce, Senensibus, Genuēsibus, & Lucensibus, prout eorum quisque magis onus laturus uidebatur, exigere statuunt pro totius equitatus & peditatus Hispani aliquot mensium stipendio, quos in Insubribus permanere necessarium existimabant, nō quod sufficerent ad Regis uires Italia arcendas, si expeditionē rursus Italicam tentaret, quod plerique facturum reabantur: sed quia Germani facilius euocari, ac Itali, quoties esset opus, deligi possent. Illud etiam grauius urgebat, quòd neque Cæsar à Flandria, aut ab Hispania bel-

tum Gallo mouere poterat, pecuniæ inopia, & rebus omnibus imparatis: neque Anglicus Rex solus bello quod in Northmanos & Piccardos ea æstate inferebat, quidquam profuturus uidebatur. Quare Cæsar monitus à Prospero, cuius consilia semper, & Italiæ quietē, Imperijque Ro. amplitudinem, ac rerum firmitatem respiciebant, Venetias Hieronymum Adurnum mittit, uigilantia, usuque, ac singulari prudentia præditū, ut quoquo modo è dignitate Cæsaris melius fieri posset, res inter eos componerentur. Quod & si diutius protractum est, propter intempestiuam ipsius Adurni mortem, nihilo minus tandem per Marinum Caracciolum Protonotarium Apostolicum post nonum mensem fœdus inter eos initum est, his conditionibus, ut pro communi rerum Italicarum tutela, peditum sex milia, ac utriusq; armaturæ equites mille & ducentos, alter alteri, cui opus foret, dare in auxilium teneretur. Quod tanto Mediolanēses affecit gaudio, ut plerique disiunctis à Gallo Venetis, illum nunquam amplius cis Alpes descensurum timerēt, neque aliud iam cogitarent, quàm quomodo sese à Cæsarei exercitus onere eximere possent, qui cōsumptis iam diu Italorum principum tributis, in solos Ducis Mediolanēsium humeros incūbebat, & facta pauloante in agro Hastensi seditione, Vigleuenū usque omnia hostiliter depopulatus fuerat, ita ut circiter cētum aureorū milia Frācisco Sfortiæ exoluere opus fuerit pro seditione cōpescenda, præsertim ne in tāta spe res Venetas componendi, omnia huiusmodi tumultu turbarentur,

neque amplius pax sequeretur, sine qua res Mediolanensium nullo modo possent habere firmitatem.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Tertius.

*S*Vbsecuta altera æstate, postquã Galli apud Picocham cladem acceperãt, quum omnes ferè qui in arce Mediolanensi obsessi erant, uario morborũ genere defecissẽt, reliqui moræ tædio non expectato bello, quod magnis uiribus denuo instaurabatur, arcem ipsam Sfortiæ dediderunt, incolumem in patriam reditum cum armis & impedimẽtis paciscentes: quod quamuis Regi plurimum difficultatis afferebat, tamẽ quum nihil æque cordi, ac rerum Italiæ amissarum recuperationẽ haberet, & à Cæsare, & ab Anglorum Rege, qui sese magnum bellun in Galliam moturos sæpius iactauerant, omnia frigerent, quàm maximum potest Italorum peditum equitumque leuis armaturæ numerũ stipendio conducit, tormenta bellica, tormentorum materiam omnem, iumentorum & uehiculorum ingentem apparatum instruit, ac in primis tantam cõtrahit pecuniarum summam, & uectigalia mercatoribus Lugdunensibus oppignerando, & decimas sacerdotibus, & tributa in unaquaque regni prouincia pas-

ſim indicendo, quantam nemo unquam antea in Gallia collegerit. Oratores etiã mittit ad Eluetios pro requirendo peditatu, ut eos cum primum in Taurinos deſcenderit, ſibi adiungat: Quod ſentientes Franciſcus Mediolanen. Dux, & Proſper Columna, etſi rebus Cæſaris, ſuiſque ex fœdere ac pace Veneta magnum præſidium paratum ſperarent, tamen ad tanti belli defenſionem aliud etiam fœdus magno labore & ſtudio Romæ componunt inter pontificem Hadrianum VI, Cæſarem, Florẽtinam rempublicam, Mediolanenſium Ducem, Genuenſes, Senenſes, & Lucenſes: pactoque inuicem firmant, ut trimeſtrem pecuniam, quanto magis quiſque pro uiribus poſſet, erogaret, pro ſumptibus belli perferendis aduerſus eos qui Italicam quietem turbare niterentur: Proſperumque Columnam deligunt, cuius ductu & imperio res bellica gubernaretur. qui uarijs rumoribus Gallorũ motus audiens, iamque de futuro bello certior, in Germaniam mittit, qui peditum inde ſex milia Mediolanum adducerent: plurimis etiam quos in re militari ſtrenuos antea cognouerat, onus iniungit peditũ in Italia deligendorum. & quanquam per aduerſam ualetudinem iam aliquot menſes collapſo ſtomacho, amiſſoque ciborum appetitu, non ſolum corpore, ſed animo quoque imbecilli factus eſſet, tamen loca omnia Mediolanenſis Imperij, qua poſſent hoſtes irrumpere, luſtrat, tandemque ſtatuit ad ripam Ticini fluuij hoſtiũ impetum propellere: firmataque in hoc ſententia, nihil ulterius de urbe munienda cogitat, tanquam hoſtis flu-

minis transeundi potestatem nusquam esset habiturus. Quae cum pararentur, Franciscusque Sfortia (quòd bellum adhuc longe abesset) Moguntiae aestus fastidia uitaret, haud mediocre subit discrimen. Inter eius aulicos uersabatur Bonifacius Vicecomes, qui cum antea peditum cohortis praefectura ad arcis Mediolanensis obsidionem priuatus fuisset, praeturae quoque Vallis quae à Sesite amne nomen accepit, in Nouariensi agro tulisset repulsam, ac ob Hestoris Vicecomitis caedem, quam mandante Morono perpetratam fuisse aemuli eius asserebant, ualde & illi & Duci succensebat. Quapropter dum Mediolanum redeuntem Principem cum caeteris aulicis comitaretur, ut ad quadriuium antea destinatum applicuit; eum à tergo pugione aggreditur, sinistrumque humerũ percutit. Sed quia ipse in equo sublimis sedebat, Princepsque parua mula uehebatur, & ferientis impetum sentiens, caput inclinauit, leue, minimeque profundum inferre potuit uulnus: & idcirco Vicecomes quàm celerius licuit, fugam corripuit, nec ex ijs qui fugientem secuti sunt, quisquam ualuit adsequi. Quare princeps, qui maiores timebat insidias, Moguntiam quàm primum redire optimũ esse arbitratus est. Allato Mediolanum huiusmodi nuncio, Moronus congregatis urbis primatibus, Palauicinum Vicecomitem Episcopum Alexãdrinum tanti facinoris suspectum, & quem dudũ Duci infensum ob Hestoris fratris caedem plerique existimabant, Prospero mandante, de quo eum confidere haud

ignorabat, euocari curat, ne si uim adhibere uoluisset, ob generis splendorem, & clientelas plurimas in urbe tumultus excitaretur. Mox detento per Prosperū Episcopo, multi affines eius & amici carceri mancipantur, adhibitaque per tormenta quæstione, nonnulli fatentur factam fuisse in domo Episcopi coniurationem: neminemque ad perpetrandum tantum facinus Bonifacio magis idoneum uisum: statimque interfecto Principe, animum illis fuisse Moronum eiusque amicos in curia obtruncare: Prosperum, quòd exosum non haberent, comprehendere: à nonnullis ciuibus & mercatoribus quàm maximam possent pecuniæ summam extorquere: ad id peragendum nonnullas habuisse peditum cohortes in Monteferrato, Vercellis, & in Glareabduano agro. Sed quia Bonifacius triduo ante statutum diem facinus aggressus sit, ideo pedites & Duces imparatos fuisse, neque coniuratos quiuisse perficere quod in animo habebant, Regi scilicet urbem ditionemque Mediolanensem tradere, ut ita gratiam apud eum nanciscerentur. Atque id tametsi ab uno & item ab altero assertum fuerit, tamen plurimi adhibitis etiam tormentis, constanter omnia negauerunt: ipseque Bonifacius postea non semel coram multis attestatus est, se nemine conscio, sed proprio impulsu id molitum fuisse, quia Principem nouisset nulla sua culpa in se male animatum. Fama uulnerati Ducis increbrescente, quum plerique ex ijs qui longius aberant, necem inde secutam putarent,

Galeatius Biragus Mediolanensis, qui partes Gallicas sequebatur, nonnullos pedites in Pedemontana regione, & Monteferrato collegit, quorum auxilio Valentiam oppidum iuxta Padum occupat: arcem etiam per quosdam oppidanos in deditionem accepit. Quod sentiens Antonius, Leua qui Prosperi iussu Hastam usque cum Hispano peditatu & equitibus leuis armaturæ ad continendos in fide populorum animos processerat, Valentiam cum parte copiarũ proficiscitur: & quũ spatium, qui intus erant, non habuissent oppidi muniendi, intra biduum expugnat, Biragumque captiuum facit, antequã à Gallis ullum afferri posset auxilium. Nam etsi opem ferre properarent, nihilominus & longinquitate itineris, & Caroli Burbonij Ducis suspicio iter agentẽ exercitũ aliquot dies retardauit. Non enim Regi bene consultum uidebatur, si (ut decreuerat) ipse in Italiam descẽderet, relinqueretque in Gallia Burbonium iam irritatum, Comestabulatus officio, ac Burbonensi & Auernorum opulento Ducatu potentissimum. Quapropter quum Rex ipse Lugdunum pergeret, illum uisitauerat domi ægrotum se simulantem, ne in Italiam uenire cogeretur. Mox cum præcepto regio euocatus esset, lecticam uacuam, in qua iacere se ægrotum finxerat, biduum antequam detegeretur dolus, deferri iussit, ipseque clàm duobus tantum comitibus in Burgundionum Comitatum (quæ regio Caroli Cæsaris est) proficiscitur; ubi duodecim peditum milia ipsius iussu quàm occultius fieri poterat, iam conueniebant, quibus

quum primum Rex Alpes transisset, Burbonius bellũ in Galliam erat illaturus. Nam iam anteà per Hadrianum Flandrensem Cæsaris oratorem, simulato mercatoris habitu ad se profectum, cum ipso Cæsare conuenerat, eius sororem Helionoram in uxorem accipere: & de Gallia cum eo & Rege Anglico pactus fuerat, iniurias ulcisci cupiens, quas a Rege sibi existimabat inferri, dum aliquot oppida ex hæreditate paterna, & Burbonensem etiam ducatum in litem deducere cogitur. Quã obrẽ Rex dũ Lugduni esset, certior factus Germanos pedites indies ad Burgundiæ fines appropinquare, admonitusq; a nonnullis, qui literis quibusdã indignationem ipsius Burbonij pauloante cognouisse a se ferebant, sibi ab eo timendũ esse, mutato consilio, expeditioni in Italiam iam instructæ Gulielmum Gonfierium maris præfectum (quem Barbari Ammiraldum uocant) præficit, mittitq; cum quatuor milibus peditum, & quingentis equitibus Magnum magistrum, ut Burbonium comprehenderet: qui postmodum ditionem illius omnem redegit in Regis potestatem. Interea Ammiraldus cum triginta milibus peditum, duobusq; equitũ milibus, totidemq; sagittarijs equestribus in Italiã descẽdit. Quumq; Hispani, qui cum Antonio Leua erant, retrocederent, neminem habuit qui ipsius conatibus obstaret, donec ad Ticinum peruenit, ubi quatuor milia Hispanorum peditum, totidem adiunctis Germanis cũ tota Cæsarianorum equestri acie conuenerant: ipseque Prosper quanquàm corpore inualidus, tamen lectica ad

citeriorem fluuij ripam se deferri iusserat. Sentiens autem iam magnum hostium numerum ad ulteriorem fluminis ripam peruenisse, aquasq; praeter morem ex longa, quae antea fuerat, siccitate, minime profundas, sero timens se non posse eò loci Gallo obstare, praesertim quia Itali pedites, qui diuersis in partibus conscribebantur, nondum applicuerant, primū grauiora tormenta Mediolanum remittit, ne si maior quaepiam uis ingruisset, ea hostibus relinquere cogeretur. Mox ubi omnem exercitum Regium Vigleueni conuenisse audiuit, suosq; in citeriore ripa, maxime qua custodiam agebant Germani, ab hostibus qui in ulteriore stabant, tormentis scloppisq; arceri, & non modo equites, sed pedites quoq; fluuiū uado transire, frustra aliquoties repugnare conatus, motis castris, exercitum omnem nemine amisso Mediolanum reducit: adeoq; ciuitas ex huiusmodi nūcio cōsternata est, ut si cōfestim hostis insequebatur, obuiam habiturus esset neminem. Sed dum Ammiraldus suos colligit, & eos qui serius uenerant, expectat, Caesariani, ipsiq; Mediolanenses animo confirmati, aggeres reficere conducta innumerabili fossorum manu properāt. Interea pedites Itali aduentabāt, & comineatus intra urbem nullo intermisso tempore deferebantur, Hieronymus quoq; Moronus post introductum exercitum, insecuta altera nocte per totam urbem iterum atq; iterum ad arma iussit conclamari, ut certior fieret quantū praesidij a populo sperare posset; quem adeo bene animatum ad repellendum hostem co-

gnouit, ut nihil unquam fuerit promptius. Quare Prosper omni porsus abiecta urbis relinquendæ opinione, quæ ipse per aduersam ualetudinem præstare non poterat, per alios exequebatur. Iam in urbe duodecim peditum milia contraxerat, magnusq; populi numerus, quoties opus foret, in armis aderat. Miserat præterea Papiam ualidum cum Antonio Leua præsidium, dum Mediolanũ ipse a Ticini ripa rediret: & supra mille pedites, Alexandria relicta, Cremonam proficisci mãdauerat, ita ut a tribus saltem ciuitatibus, si a reliquis non posset, hostium impetum propelleret. Cæterum Ammiraldus sero copias ad urbem admouisse cognoscens, mutato oppugnationis consilio, positis prope ciuitatem inter Laudensem Ticinensemq; uiã castris, ad recipiendam Moguntiam partem exercitus mittit. Mox Petrum Baiardum ductorem impigrum cũ octo milibus peditũ, tormentis decem bellicis, ualidoq; equitatu Laudem Pompeiã proficisci iubet. Quod ubi sensit Mãtuanus, qui ex fœdere cũ Pontifice inito, in eã ciuitatẽ cum quingentis peditibus, & totidem equitibus uenerat, se tam modicis copijs defendendæ urbi imparem cernẽs, anteq̃ Gallus aduentaret, admonitu Federici Bozuli affinis sui, qui Gallicum peditatũ ducebat, inde discessit. Gallus Laude ciuitate præsidio firmata, põte super Abduam confecto, quàm primum Cremonam contendit: ibiq; adiuncto sibi Rentio Cerro Romano cum quatuor peditum milibus, quos Carpi, & in ditione Ferrariensi regia pecunia collegerat, statim oppugnare ciuitatẽ

aggreditur,neque Venetorum copias timet:quæ etsi in Ponteuico oppido propinquo consederant,tamen neq; Gallo pares erant,neq; sine Veneti Senatus authoritate extra fines suos audebant pedē ponere,quin ita Prosper,& ij qui Mediolani de re bellica consultabant,fore existimantes,tum e Papia urbe,tum ex Alexandria Cremonam euocauerant tres mille & quingentos Italos pedites sub Ducibus Mayno ciuitatis gubernatore, Francisco Salamone Neapolitano,Bartholomæo Martinengo Brixiensi,& Mediolanensi Fräcisco Stampa: neq; a Mantuano,qui urbem Laudem in hostium potestate reliquerat,amplius poscere æquum ducebant, ut cum militibus suis Cremonā ingrederetur,ueriti ne uir qui princeps esset,nimis fortasse de se solicitus,salutē propriā aliquando saluti ciuitatis anteferret. Per oratores tamen Ducem Vrbinatē,prouisoremq; Venetum, ac Mantuanum obsecrare nō desistūt,ut exercitus suos prope Gallum admoueant,ita ut cogant metuere,si urbem adoriri tentaret.Sed Gallus a proposito nō dimotus est:quin admotis tormentis triduum urbis mœnia quassauit:& quum supra triginta muri passus humi strauisset,& dato signo militibus præcepisset,ut ingredi niterentur,iamq; omnes ad iussa maturanda instructi essent,tantæ repente de cælo pluuiæ per quatriduū demissæ sunt,ut rem differre opus fuerit. Interea qui Cremonæ obsidebantur, spatium ad reparanda strata mœnia habuere,& quod utilius etiam fuit,quum Gallo solum a Laudensi agro,& ab ora Transabduana,

quæ ad uictum pertinebant, subministrarentur, quo cætera loca circũstantia parum pacata eis essent, difficultate itinerum, & iugis pluuiæ, uictus penuria laborauere, ita ut coacti fuerint multa sumere ex arce Cremonensi, in quam comeatus plurium mensium pauloante attulerant. Cæterum iam spe recipiendæ Cremonæ frustratus Ammiraldus, simulq; cognoscens earum copiarum discessu muniendæ ciuitatis Mediolanensis maximam commoditatem hostibus præbuisse, suos denuo ad Mediolanum obsidendum redire iubet: atque ita cum Moguntiam uenissent, propter duos hostium exercitus diuersis a lateribus urbem obsidentes, non nisi difficulter ijs qui comeatum afferebant, erat aditus: & quum molas frumentarias, quæ foris erant, incendio Galli absumpsissent, nec adhuc intus, quæ hominum manu fruges molerent, perfectæ essent, tanta farinæ intra quatriduum oborta est penuria, ut supra centum hominum milia hebdomadam totam pane caruerint, leguminibus & oriza uitam trahentes, donec instructis tandem molis, farina hominum manu abunde fieri cœpit. Interea Prosper, quia ægrotus esset, Fernando Alarconi, qui Cæsaris iussu è Calabria Mediolanum per eos dies uenerat, ut peditum præfecturam gereret donec Daualus abesset, summam regendi exercitus committit: qui bene gerendæ rei studiosus, extemplo ut hostem ab urbe summoueret, aggerẽ effossa terra & ex cespitibus, trabibus, & arborum ramis intextis in speciem turris erigit, in cuius uertice erat

area ambitus peditum circiter ducentorũ, quæ à fronte cratibus terra oppletis uallata, tormentis & peditibus collocãdis spatium relinquebat: atq; ita aliquot dies Gallos crebris tormentorum ictibus infestans, multos ex eis interfecit. Sed cum id parum ad liberandam obsidione urbem Prospero uideretur, Principi Mantuano, qui se ad cõmune beneficium alacrem præbebat, iniungit ut cum equitibus ecclesiæ militantibus Papiã se conferat, ut inde uiatores, eosq; qui annonã ad exercitum hostium deferebant, infestaret. Cæterum quoniam durante diutius bello, stipendiũ a confœderatis in commune collatum, consumptũ erat, & ob mortem Hadriani Pontificis nemo ne obolum quidem Roma amplius mittebat, Florentinaq; respublica, Genuenses, ac Lucẽses, exacto primo trimestri pecuniã ulterius pẽdere grauabantur: quũ aliunde nõ posset, decreuit Prosper reddita Alphonso Ferrariensium Duci Mutina, quam Guidus Rango Romanæ ecclesiæ, atq; Italorum confœderatorum nomine aduersus illum tutabatur, pecuniam in usum exercitus parare: iamq; missis ultro citroq; oratoribus, de summa cõuentum erat, nisi Bartholomæus Cattinarius, unus è Cæsaris consiliarijs, qui per eos dies a Carolo Lanoio Bononiã præmissus fuerat, ijs qui negotium tractabant significasset, haud è re Cæsaris & confœderatorum fore, urbem bello opportunam tradere Ferrariensi Gallici nominis studiosissimo, ecclesiamq; sibi reddere infensam, præsertim in tanta æmulatione & studio creandi Pontificis, aut Cæ-

sari, aut Gallo fauentis, neq; deinceps, si paululum tolerarint, pecuniam defuturam, Lanoio iam cum pedestribus equestribusq; copijs Neapoli in Insubres proficiscente, & cum eo etiam redeunte Ferdinando Dauali, qui ut superiore anno, ne Prospero pareret, in Hispaniam abierat, ita in præsentia sub Lanoio uices Cæsaris gerente, cum munere gubernădi totius peditatus militare non detrectabat. Quare Oratores a Prospero Mutinam missi, re infecta rediere. Dum hæc geruntur, iam quotidie maior rerum omnium copia Mediolani suppetebat, Gallusq; timere cœperat, ne a Mantuano, & ab ijs qui Papiæ inerant, occupato ponte, quo Ticinum è regione Vigleueni coniunxerat, comeatus penuria laboraret. Propterea Petrum Baiardum & Rentium Cerrũ cũ copijs quæ Mogũtiæ erãt, reuocat: quorũ discessu a Brigãteis collibus, totoq; superiore agro, tanta ciuitati facta est abundantia, ut nulla amplius famis formido superesset. Iãq; de obsidione minime Amiraldus cogitabat, neq; aliter occupandæ urbis ulla suberat spes, patefactis præsertim insidijs, & proditione a Morganto Parmensi primipilo in legione peditũ Ioannis Medicis tentata. Nam cum is pontem subliciũ, quà extra aggeres urbis iter erat, occiso cohortis Centurione ibi in statione posito, occupare polliceretur, & Gallum inde introducere, & iam tres coniurationis cõscios adiutoresq; haberet, Ioannem Ferrariensem ex peditatu Stephani Columnæ, qui sibi proximus excubias agebat, dato iureiurando socium ad facinus peragen-

dum requirit præmium, quod ab hoste accipiebat cum eo communicaturus. Sed Ferrariensis fidei plenus, ut rē omnem manu firmius teneret, operam suam Morganto pollicetur. Quumq; cognouisset, quid se facere, & qua hora uellet, extemplo Stephanum Ducem suum adijt, remq; omnem patefacit. Quamobrem Ioannes Medices sui militis crimen ægre ferens, Morgantum statim, cæterosq; coniuratos comprehendit, disquisitioneq; per tormenta habita, criminis reos agnoscens, lanceis transfigi a militibus iubet. Ammiraldus igitur, quia iā hyems instaret, neq; belligerare eo tempore absq; summo militum incommodo poterat, inducias duorum mensium a Prospero petit: quas ut facilius impetraret, omnia cis Ticinum bello parta reddere pollicetur. Quod quum facere Prosper alijs ducibus inconsultis recusaret, Gallus locum inter castra sua & urbem deligit, ac signato pro fide diplomate, aliquos è Cæsarianis mitti requisiuit, duos ipse pariter missurus pro tractandis inducijs, & si quæ utriq; parti conducere uiderentur. Missique propterea sunt Fernandus Alarco, Hieronymus Moronus, & Paulus Victorius Florentinus. è Gallis uenere Galeatius Vicecomes, & Thomas Boierius exercitus quæstor. Quumq; Moronum ambo reperissent, qui utrique erat compater, & alias amicitia coniunctus, easdem inducias poscunt, quas a Prospero antè petierāt: commemorantq; quantum hæc bella, quæ iam triennio exacto initium habuere, Insubres premant, quātum è re Mediolanensi futurum sit, si quoquo modo ab armis

discedatur:ita Mediolanenses damnis, cædibus, rapinis, incēdijsq́; quæ bella afferre solent, posse modū inuenire, atq́; interea tempus multa allaturū, quibus pax aliqua inter Regem & Cæsarem Mediolanensesq́; cohærere posset. Contrà Moronus, & qui cum eo erant, sese post restitutum in ditionem paternam Franciscum Sfortiam nunquam bellum quæsiuisse: uerum Regem nimio propagandi imperij ardore iam bis non modo Mediolanēsem Ducatum, in quo nullum ei ius spectet, sed Italiam totam turbare nixum fuisse, & propterea Italos Principes communi consensu commune damnū repellere. Iam non de restituendis cis Ticinum locis, sed de recuperanda tota ditione agi: inducias quas petāt, si rebus in Italia per uim occupatis cedant, Carolum Lanoium, qui a Cæsare & confœderatis missus in Cisalpinam Galliam propediem uenturus sit, non denegaturum, & idcirco ad eū proficiscerentur: neq́; enim de inducijs, neque de pace aut de rebus componendis illo inscio sese quidq̃ acturos. Atq́; ita Gallis alijs in castra, alijs in urbem redeuntibus, Ammiraldus propter subitam niuis demissam copiam non amplius sub diuo exercitum continere æquum ducens, statuit in hyberna concedere: solutáque Mediolani obsidione, Abbiagrassum se recipit, indéque pedites a Narbonensi prouincia, & Dephinatu, quia nullius essent usus, dimisit: nouoque Eluetiorum delectu aduentante, primos qui missionem postulabant, persolutis stipendijs, ad suos permisit redire. Et ne interea dum Cæsariani

Carolum Lanoium serius uenientem Mediolani nihil agentes expectant, ipse quoq; frustra tempus tereret, Rentium Cerrum cum septem milibus Italorum peditum Aronam oppidum munitissimum in finibus Verbani lacus proficisci iubet, ubi Anchises Vicecomes Mediolanensis cum militum præsidio pro Sfortia tam bello, quàm pace imperabat, tuncq; ad famam appropinquantis hostis habuerat supplementum mille & ducentorum peditum. Quam ob rem licet per triginta dies nunquam cessans Rentius tormẽtis arcem oppido imminẽtẽ quassauerit, sine qua oppidi receptio nihil profutura erat, ita ut ferreæ pilæ sex mille aduersus mœnia excussæ fuerint, ac multoties instructis ordinibus irruptio tentata sit: tamen tanta semper uirtus fuit intus propugnantium, ut innumeris suorum cæsis Rentius re infecta abire coactus sit. Interim Carolus Lanoius Papiam applicuit: ibidemq; aliquot dies moram trahens, euocato ad se Morono, postquam de rebus bellicis consilium habuisset, Mediolanum uenire decreuit, quod antea distulerat, audire scilicet cupiens, quem Prosperi ualetudo exitum esset habitura. nam iam octauum mensem non sine propinati ueneni, siue amatorij medicamenti suspicione grauiter ægrotabat. Verum ubi mente iam prorsus alienata, paucos dies uiuere posse cognouit, urbem ingressus, præstantissimum belli Ducem antequam moreretur, uidere, eiusq; funeri interesse uoluit: & uita functum, cum M. Antonio Columna nepote ex fratre in patriam sepeliendum ex testamen-

to deferri curauit. Post hæc ne diutius bellum traheretur, cum Veneto oratore constituit, ut Venetus exercitus traiecto Abdua sese Cæsareis copijs coniungat, saltem quo tempore sex milia Germanorum peditum Mediolanum applicuerint, quos præsenti pecunia adduci mandauerat. Agit etiam cum oratore Clementis VII. qui pauloante summo cum omnium Italorum gaudio electus fuerat Pontifex, ut equites sub Mantuano Ecclesiæ militantes, exercitui Cæsareo adiungantur: uigintíque aureorum milibus ab eo acceptis, per literas & nuncios cum Florentinis, Senensibus & Lucensibus statuit, ut pecuniam secundum fœdus ad se mittant: & ne belli diuturnitate nimis graue uideretur omnem conuentam pecuniam tradere, rem quoquo modo potest, componit: ad id persoluendum, quod reliqui erogare nollent, Sfortiam Ducem coacturus, ita ut ei præter portionem ex fœdere spectantem necesse fuerit ingentem pecuniæ summam tradere exercitui Cæsareo iamdudum pro exacti temporis stipendio debitam, antequam Mediolano, ubi iam quintum agebat mensem, egrederetur. Qua in re incredibile est, quantum Mediolanenses semper sese promptos exhibuerint, tum præcipua quadam Principis comitate, qua plurimum ad conciliandam hominum beneuolentiam poterat, tum uarijs artibus, & Moroni oratione persæpe impulsi, ita ut bonorum depopulationes, exactiones pecuniæ, & uillarum incendia, quæ quotidie patiebantur, non tam grauia essent,

quin spe uictoriæ, & Gallorum expulsionis, lenirentur, præsertim quum priuatas omnes pecunias in superiore bello collatas, intra sextum mensem è uectigalibus publicis Sfortia restituisset, idem etiam pro suo in populos studio & fide facturus, nisi reddendi facultas crebrioribus belli sumptibus sublata extitisset. Et cum iam transgressis cis Abduam Venetis, Germanoq; peditatu aduentante, Lanoius cum exercitu egressus fuisset, innumera ciuium multitudo Principem suum ad exercitum proficiscentem cum armis secuta est, & militiæ munera obire non recusauit, donec Venetis ita suadentibus, decretum fuit, ut Mediolanum rediret, neq; in tanta æmulatione Mediolanensis imperij uarijs ipse belli periculis se obijceret. Satis enim esse, si Moronus in castris uersaretur, tum ut consilijs Ducum interesset, tum ut per eum oppidanis multa quæ in exercitu erant usui, imperari possent. Gallus Cæsarianos copias educere, & Venetos cum eis coniungi præter spem intelligens, etsi perculsus erat clade apud Rosbechum nuper accepta, quò pauloante nocte intempesta Lanoius, Daualus, & Ioannes Medices cum ualida equitum peditumq; manu uenerant, ac plures grauis armaturæ hostiles turmas nihil tale metuentes adorti, partim ceciderant, partim equis armisq; spoliatas, ac prope seminudas aufugere coëgerant: tamen ut tantam belli molem posset sustinere, sex milia Eluetiorũ præter eos quos secum habebat, quàm primum ad se deduci curat: ita ut ex ea natione duodecim milium pe

ditum numerum expleret, quibus secum coniunctis (si sors ita tulisset) prælium detrectare nolebat. Cæsariani autem postquã aliquot dies apud Binascum, mox apud locum qui Mota Vicecomitum dicitur, moram traxissent, ut hostem Abbiagrasso, ubi tutus esse uidebatur, extraherent, relictis præsidio Mediolani aduersus exercitum Gallicum, si forte urbem adoriretur, peditum Italorum quinq; milibus, copias omnes trans Ticinum adducunt, & Gambaloti primum castra locant. Ipse autem Vrbinatum Dux, qui in exercitu Veneto imperabat, & Trumelli decreuerat castrametari, quum Garlascum hostium præsidio firmatum inter se & Papiam urbem interiaceret, ita ut a cõmeatu qui Papia mittebatur, non solum Veneti, sed etiam Cæsariani paruo conatu possent excludi, ad expugnandum oppidum ꝗ primum tendit: quumq; murorum partem humi strauisset, iubet pedites equitesq; adhibitis scalis in muros euadere. iámque ab ijs qui intus erant, Veneti repellebantur, ipseq; Dux acrius instabat, & retrocedere suos non patiebatur. tandẽ nonnulli ex ductoribus Venetis, & magis strenui milites per fossas mento tenus aqua plenas transiliunt. tunc pariter omnes quà mœnia magis obruta erãt, & hostes reficiendis aggeribus intenti minus repellere poterant, acrius urgere, & maiore ui irrumpere conantur: ita ut undique fuga ab ijs qui præsidio erant, fieri cœpa sit, oppidúmque direptum. Cæsi captíq; eo die plusquam quadringenti ex hostibus sunt. Quæ uictoria maximum Duci Vrbinati

decus, Cæsarianis autem magnas cõmeatuum utilitates attulit. At Gallus *ubi hostes trans* Ticinum *profectos*, Garlascoq; *potitos intellexit, ne* Vigileueno *quoq;, & cæteris* Lauinellinæ *locis excluderetur, omni prorsus spe potiundi* Mediolani *deiectus, relicto* Abbiagrassi *mille peditum, equitumq́; centum præsidio, traiectoq́;* Ticino, Vigleueni *castra locat: & quia cunctando tempus terere uidebatur, sibiq; quoties leuibus prælijs cum hoste certamen euenerat, fortuna semper fuerat aduersata, magnumque equitum iam numerum amiserat, biduo exercitum in aciem deduxit, pugnandi copiam hostibus faciens: qui tametsi numero ac militum uirtute superiores haberentur, tamen &* Venetis *ita suadentibus, & quia ex literis interceptis cognouerãt pecunias hosti deesse, minime uisum fuit tentare ancipitem pugnæ fortunam, quum tutiorem euentum cunctãdo sperarent.* Cæterum *ne omnino nihil agerẽt, quoniam post* Ticini *traiectionem* Gallum Abbiagrasso *dimouerant, simili consilio* Vigleueno *quoq; tentant eijcere.* Sartiranam *itaq; profecti, quod oppidum est in citeriore* Padi *ripa, ubi quingenti pedites cum nonnullis equitibus præsidio stabant, tormentis muros sternere aggrediuntur.* Ammiraldus *ne suos sineret paulatim deficere,* Vigleuenum *reliquit, obsessis auxilium laturus. Verum antequam* Mortarium *ueniret, nunciatum est* Vgonem Pepulum Bononiensem, & Ioannem Biragum, *qui oppido & arci præerant, expugnato utroque loco, in* Cæsarianorum *manus captiuos perue-*

nisse, militesque omnes qui intus erant, ad internecionem cæsos. Quare quum iam sera essent auxilia, Mortarij se continuit. At Cæsariani huiusmodi uictoria subnixi, Vercellensium animos per Hieronymū Pegium eorum ciuem tentant a Gallis diuertere. Quod illi haud difficile fuit Gibellinæ factionis studio, cuius primas partes in ea ciuitate semper tenuerat. a ciuibus itaque receptus. eius opera cōmeatus, & alia quæq; necessaria inde ad Cæsaris exercitum indies deferebantur. Quod quidem tanti fuit momenti, ut Lanoius cæteriq; Duces sperare iam auderent Gallis reditū in patriam intercludere: & propterea ad locum inter Vercellas & Nouariam, qui Arcus Matianus dicitur, proficiscuntur. Ammiraldo qui Nouariæ cum exercitu inerat, duo adhuc supererant in quibus spem poneret ne a Cæsarianis interclusus fame premeretur, prohibitis non modo cōmeatibus a Pedemontana regione, quæ hactenus ei uictum suppeditauerat, sed etiam ad hostilem exercitum cōuersis. Vnū erat in Eluetijs, quorum decem milia ad se quanprimum mitti per oratores petierat, atq; ijs expectabat ut quadringenti equites, qui è Gallia ueniebant nuper, adiungerentur. Alterum restabat in Chrisonibus, qui ad numerum quinq; milium selectorum peditum stipendio Gallico per Bergomatum agrum descendebant, propositumq; erat per Transabduanam oram sese cum Federico Bozulo, qui cum magna Italorum peditum manu regio nomine Laudem urbem obtinebat, coniungere, atque ita ho-

stes è Laumellina reuocare, nisi Mediolanum (quod minime credendum erat) in discrimen adducere mallent. Quod sentiẽs Sfortia, Ioannem Medicem cũ quatuor milibus peditum, & ducentis equitibus, qui suo stipendio militabant, in Bergomatum fines trans Abduã mittit, ubi aliæ præter quas secum duxerat Vrbinatum Dux, conuenerant Venetorum copiæ. itaq; iuncti Venetis Sfortiani sese interponunt, ne Chrisones ijs qui in urbe Laude erant, etiã si maxime eniterentur, coniungi possent. Ipse uero Ioannes Medices egregie strenuus, quotidie per leuis armaturæ equites, gentem huiusmodi prælijs inassuetã infestabat, adeoq; eos perculsit, ut quidquã proficere diffisi, postquã triduum ibidem morati sunt, in patriam regrederẽtur, & paulo post pacem & amicitiam cum Francisco Sfortia, transmissis Mediolanum oratoribus, petierint. Hoc igitur timore liberatus Sfortia, ut Gallum Nouariæ ex altera parte obsessum, à commercio eorũ qui Abbiagrassi stabant, intercluderet, a quibus bonam cõmeatuum partem sumebat, eo Medicẽ se conferre cũ copijs iubet. expugnatoq; primum Ticini põte, quem Gallus præsidio tenebat, ipse in castra profectus, tormentis oppidi mœnia à solis ortu ad meridiẽ quatit: mox magno Mediolanensis populi numero militaribus copijs adiuncto pugnæ signum dat: tantoq; animorum ardore oppidũ oppugnatum est, ut quanuis intus plusquam mille propugnatores tutarentur, tamen Mediolanenses per aggeres & fossas aqua plenas muros transilirent, ita

ut statim captum & direptum oppidum fuerit, hostes tum cæsi, tum unà cum oppidanis capti: prædaq; haud mediocris uictoribus contigit: quæ causam postmodum magnæ attulit calamitatis. Nam cum ob diuturnam militum in oppido stationem ex nimio fœtore pestis homines inuasisset, præda plerosque milites infecit: & ferè quisq; qui aliquid inde exportauerat, peste corripiebatur: atque ita ea contagione paulopost tota urbs Mediolanēsis infecta est. Expugnato Abbiagrasso, Sfortia lætus haud minima cum laude Mediolanum rediit. At Cæsariani, qui non longe à Nouaria castra habebant, indies arctius Gallum obsidebant, & adempta cis Ticinū cōmeatus & auxilij facultate, Eluetijs, qui iam Eporediæ ad numerū quinque miliū cōuenerant, uiam sese cū ijs qui Nouariæ erant, coniungēdi, intercludere nitebātur. Sed Gallus, militibus, & præsertim Eluetijs, quos secum habebat, continua nouem mensium militia iam dudum fessis, cupiebat bello finem imponere, & trās Alpes reuerti. Quare suis Nouaria eductis, instructa acie ad oppidum Romagnanum tendit, certus ab Eporedia Eluetios, ut sese cæteris coniungerēt, ad Sesitem fluuium proficisci, desiderio potius ut suos in patriam reducerent, quàm pro Gallis amplius pugnandi. Cæsariani cum Venetis, qui in uico Mariano erāt, cognita Gallorum profectione, castra quàmprimum mouent: cōfectoque passuum sex milium itinere, Lanoius, penes quem summa erat regendi exercitus, ulterius nolebat progredi. Verum Carolus Burbonius, qui re in

Burgundia male gesta, in Italiam uenerat, & ut suum in Cæsarem studium & fidem magis declararet, in exercitu & agendo & consulendo nunquã defuerat, tantum eo die itineris cõfici iubebat, ut in posterũ abeuntem hostem formidinis plenum, ad pugnam uel inuitum possent cogere. Atque in hac Ducum altercatione Ammiraldus nocte intempesta motis castris, sub diei crepusculum iam aduentantibus ad ulteriorem Sesites ripam Eluetijs, qui Eporedia uenerant, ipse uado cum exercitu fluuium transiuit. E Cæsarianis quanuis plusquàm mille pedites non sint insecuti sine uexillis, equitesque ferè totidem leuis armaturæ, tamen tãtum terroris hosti iam perculso intulerunt, ut nemo resistere auderet, sed prout quisque magis poterat, iter acceleraret. Capta ibidem sunt tormenta sex bellica, & quamplura ab hostibus relicta uexilla. à scloppetarijs cæsi sunt Hetrus Baiardus & Ioannes Cabaneus equitum Ductores: ipse etiam Ammiraldus eodem teli genere adeo graue in brachio uulnus accepit, ut lectica necesse fuerit illum in Galliam deferre, neque amplius præ nimio uulneris dolore in exercitu potuerit obire munus imperatoriũ. Quare cæteri Duces omni alia cura omissa incolumem in Galliam exercitum reducere conantur: tormẽta, quia magnæ essent molis, & per uallem cui Augusta prætoria nomen dedit, quà ipsi proficiscebãtur, carris traducendis iter non erat, in arce quadam nouem passuum milibus ab urbe Eporedia relinquunt. Marchio etiam Rothelini unus è Galliæ proceribus, qui Segusium usq;

cis Alpes auxilium Ammiraddo laturus cum quadrin-gentis equitibus iam uenerat, in Galliam reuertitur. At Cæsariani Duces, præmissis tantum uelitibus, qui hostem abeuntem sequerentur, & per eos receptis tormentis quæ Gallus cum grauioribus impedimentis reliquerat, ad oppidum quod sancta Agatha nuncupatur, conueniunt: ibique quum prouisor Venetus rempublicam suã Cæsari ac Mediolanensium Duci satisfecisse diceret, iam pulsis Italia Gallis: illud etiam Cæsarianis expostulantibus denegare non potuit, ut antequam exercitum dimitteret, Laudem ciuitatem à Gallis occupatam liberaret, donec interea Daualus cum Hispano peditatu reciperet Alexandriam, quam è Gallorum manu Vitellius Romanus Adurnorũ armis frustra aliquot menses recuperare tentauerat. Ibi etiam in concilio Cæsarianorum Ducum recitatæ sunt literæ Caroli Cæsaris, Henricique Anglorum Regis, quorum uterque pulso iam Italia Gallo, expeditionem in Galliam procurabat: ideoque Carolo Burbonio decernuntur sedecim peditum milia, equites mille, tormenta bellica quatuordecim. Ipseque Lanoius Prorex eidem numerari iubet ducenta aureorum milia, quæ Cæsar in Hispania mercatoribus Genuensibus numerauerat, ut Genuæ certo tempore redderentur. Riccardus etiam Paccus orator Anglicus magnam pecuniarum summam ad id bellum Regis sui nomine pollicetur. Per id tempus Moronus, ut Mediolani, quoties opus esset, pecunia æquiore lance exigeretur, decreuit censum longa tem-

porum intercapedine antea nunquàm renouatum agere. Et quoniam urbs in ſex claſſes, quas uulgo portas uocant, diſtributa eſt, ipſæque claſſes in centum circiter uicinias diuiduntur, è quibus duo ciues ex prudentioribus Rebuspublicis ſemper præfecti ſunt, uocatis ipſis præfectis, ad nouum cēſum agendum incumbit, æſtimatoque fortunarum omnium precio, actus eſt cenſus, centies centenorum milium aureorum. quo uix conſtituto, peſtis, quæ poſt direptum Abbiagraſſum anno poſt cœptum bellum quarto urbem inuaſerat, tantum accepit incrementi, ut Princeps in arcem Tritij, Moronus autē cum ſenatu & reliquis magiſtratibus Moguntiam ſe recipere coacti fuerint. Itaque poſt modicum temporis contigit, ut neque panis, neque alia ad uictum neceſſaria Mediolani reperirentur: adeo ut qui peſte infecti extra ciuitatem emiſſi fuerant, quorum maximus erat numerus, quum ad eos cōmeatus nec à ciuitate, nec aliunde ob peſtis timorem importaretur, ſeditione facta urbem ingreſſi ſint, omnia tumultu armiſque miſcentes: & niſi blanda quorundam ciuium oratione ſedati, ad ipſorum tabernacula non longe ab urbe poſita reuerſi eſſent, præter uim quam plurimis attuliſſent, miraculo potius adſcribi poterat, quàm diligentiæ, ſi quis à peſte incolumis euaſiſſet. Moroni igitur iuſſu poſtmodum uicini ad urbem in ſingulos dies cōmeatum adferebant: Princepſque pauperum rationem habens, ex publico ſumptum eis ſubminiſtrari iubebat. Sed quanquam neceſſaria ad uictum ex eo tempore non deeſ-

sent, & plerique sacco induti, nudisque pedibus supplicationes per totam urbem Dijs facientes ueniam irarũ cœlestium, finemque pesti exposcerent, non tamen nisi post quartum mensem uis morbi imminuta est: quo tempore sæpe contigit, ut supra mille homines unius diei spatio uita defungerētur, adeo ut multitudine morientium uix sepulturæ esset cura. Mortui sunt igitur peste absumpti è populo Mediolanensi supra quinquaginta hominum milia, præter eos qui in reliqua ditione innũmerabiles occubuerunt. Dũ pestis (uti diximus) in urbe desæuiret, Vrbinatum Dux cum exercitu Veneto Laudem Pompeiam profectus, Federicum Bozulum affinitate & fraterno amore sibi iam multos ante annos deuinctum, per tubicinem ad colloquium euocat, docetque nihil amplius spei in Gallo esse, qui iã Alpes sine armis & impedimentis transgressus erat, & idcirco satius esse ciuitatem reddere, quum nihil aliunde auxilij speraret, quàm quid posset uis, experiri. Quamobrem Federicus, qui planè noscebat se plus commodi Galliarum Regi afferre posse, si duo milia & quingentos ueteranos pedites in Galliam adduceret, qui Regi magno usui futuri erant, quàm si frustra ciuitatem ad nullum præsentem usum custodiret, cum Vrbinate de urbe reddenda pactum init, accepta potestate cum militibus in Galliam redeundi. Per eosdem etiam dies Bussius, qui Alexandriæ præerat, siue diffisus urbē posse tutari aduersus strenuum hostem, & peritissimum belli Ducem, siue cæteris in Gallia Cisalpina amissis locis, superfluũ

existimauerit unam urbem Regi cõseruare, cum Ferdinando Daualo de ea restituenda pariter paciscitur, si cum armis ac rebus suis in Galliam abire liceat. Atque ita recepta Alexandria, Bussij milites cum Laudensibus, qui per id tempus discesserant, quinque miliũ peditum numerũ expleuere: ex quibus postea plus utilitatis Rex nactus est in bello Massiliensi, quàm si nõ modo Laudẽ urbẽ, & Alexandriam, sed & totàm Mediolanensem ditionẽ custodissent. Per eos enim effectum est, ut Massilia maritima ciuitas ualde bello opportuna cõtra Cæsaris exercitum defenderetur, donec Rex equitatũ suũ diuturno bello non solum fessum, sed magna etiam ex parte amissum instauraret, & nouum ex Eluetijs ipsáq; è Germania præmijs pellectum peditatũ colligeret: quo fretus post quartũ mẽsem non solũ Cæsarianis se opponere, sed ipsos etiã discedere coactos à Massiliæ oppugnatione, anteuertere, & in Italiã ipse pficisci ausus est.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Quartus.

POstquam Carolus Burbonius diutius cum exercitu in Gallia stetisset, neque quicquã profecisset in oppugnatione Massiliæ, redditus certior, neque Cæsarẽ ab Hispania aut à Flãdria, neq;

Regem Anglicum à Northmanis in Galliã eo anno arma laturum, sero cognoſcens ſe nimis arduam prouinciam ſumpſiſſe, ſtatuit in Italiam regredi. Quare maiora tormẽta, quia carris & uehiculis propter Alpium difficultates iter non erat, nauibus impoſita Genuam tranſmittit, minora autem in fruſta cõminuta mulis uehenda imponit, ùt ex eodem metallo, ſi opus foret, quũ in Inſubres ueniſſet, refici poſſent. At rex ſex milibus Eluetiorum peditum, totidemque Germanorũ, ac decem milibus tum ex Italia, tum è Gallia comparatis, cataphractiſque equitibus ad numerum duorum milium, ac totidẽ ſagittarijs equeſtribus comitatus, incredibili quodam recuperandæ Mediolanenſis ditionis deſiderio accẽſus, nemini auſcultando qui ipſum ab huiuſmodi expeditione deterreret, in Italiam quantis maximis potuit itineribus contendit, iam non alium q̃ ſe Ducem fore exercitui æquum ducens, alijs quos delegiſſet, iam ter Italia pulſis. Et quia ipſi itineri iam accincto Lodouica mater ſignificauerat conuenire eum ſe cupere antequã Alpes trãſiret: quũ alioqui ſemper illi fuiſſet obſequentiſſimus, ueritus ne à ſuſcepta prouincia filiũ pio quodam affectu dehortaretur, colloquium parentis reſpuit, & Cancellario Galliarum, nonnulliſque à ſecretis, qui aliàs Regi comites eſſe etiam extra regnum proficiſcenti conſueuerant, mandauit, ut cum matre ad gubernandam Galliam remanerent, donec ipſe bellum Mediolanenſe confeciſſet. Quod ut celerius fieret, ſtatuit Cæſarianos, qui per Alpes littoreas magnis itine-

ribus in Insubres reuertebantur, & iam duorum dierum itinere anteibant, non amplius insequi: atque ita ipse Alpes Pœninas (recentiores montem Iuniperum uocant) transiens, iuxta Salutianorum fines, ad occupādum Mediolani imperium festinauit, conatus Cæsarianos preuenire. In hoc rerum turbine Carolus Lanoius, qui totam æstatem Hastæ cōsumpserat, iam bellum procul dubio oriri sentiens, literis Sfortiam Ducem solicitat, ut Mediolanum confestim redeat, quoniam propter pestem, quæ sæuissime ea æstate ciuitatem afflixerat, nō solum ipse Princeps secesserat, sed uniuersi ferè ciues ex urbe discesserant. Verū Sfortia, qui ex literis regijs multoties per id tēpus interceptis, & multorum relatu cognouerat quantis uiribus Gallus in Italiam reuerteretur, quique res Cæsarianorum Massiliensi expeditione male tentata, perculsas uidebat, parum præsidij in eis ad sustinendum contra potentissimum Regem bellum existimans, in tanto rerum discrimine malebat Mediolano abesse, quàm absque militum præsidio accurrere ad urbem quæ prima hosti obijceretur: & propterea Pisleono, quo se iamdudum contulerat, non abscedere satius ducens, Moronum ad Lanoiū Proregem mittit, ut unà quid agendum esset in bello, decernerent. Interea iam prima Gallorum acie, in qua Rex ipse erat, cis Alpes traducta, cæterisque subsequētibus, quum nullis ordinibus Cæsariani traiectis Alpibus in Italiā peruenissent, Lanoius ne Mediolanensi ditione ab hoste excluderetur, audiens Regem iam Taurinum cum parte copiarū ad-

uenisse, Alexandriam cum militibus quos in Italia retinuerat, se recipit. Eodem etiam tempore Daualus cum Carolo Burbonio Gallum adeo festinabat præuenire, ut quo die Rex cum prima acie Vercellas applicuit, ipse Alba profectus Viqueriam oppidum iuxta Padũ (quod quadraginta miliariorum spacium est) cum Hispanis atque Italis peditibus, & cum equitibus peruenerit. Itaq; quum postero die omnes præterquàm Germani Papiam uenissent, qui spacio tantum aberant itineris unius diei, cognitumque esset Sfortiam adhuc esse Pisleoni, & eò etiam Moronum, quoniam nihil præsidij in populo Mediolanensi ob hominum paucitatem reperisset, se contulisse: ipsi Lanoius, Burbonius, & Daualus Sfortiam admonent, ut quamprimum Papiam unà cum Morono se conferat, ad defensionem rerum Mediolanensiũ, quò res expostulauerit, uenturus: ipseq; Daualus literis manu sua, ut efficaciores essent ad persuadendum, conscriptis, commemorat se uiginti dies, totidemque noctes festinando à Massilia eo usque iter fecisse, ut rebus Cæsareis & Sfortianis suppetias ferret, & ne amitteretur parta toties contra Gallum gloria: orareq; propterea, ne in tam necessaria defensione sibimet deesset, quũ tot bellorum Duces, ipseque semper uictor exercitus nõ solum opes, sed animam etiam, & sanguinem ipsum offerret pro rerum Mediolanensium tutela. Quo nuncio uespere accepto, quum sub diei crepusculum discedens Papiam uenisset cum aulicis, & magno ciuium suorum numero, qui undique urbe effluxerant, ne Gallũ contra

quem sæpius arma sumpserant, Mediolani uideret imperantem, offendit Duces exercitumq; omnẽ Papia discessisse, exceptis dũtaxat Germanis peditibus, qui paulo ante eo applicuerant. At Sfortia & Moronus nihil differendum rati, & si de uia fessi non solum homines, sed iumenta etiam essent, nullo assumpto cibo statim Mediolanum gressum dirigunt: uixq; duo miliaria prætergressi erant, quum Ferdinandus Castriota, qui tormentis & machinis adducẽdis præerat, præmissis aliquot ex equitibus suis Sfortiam ponè ueniẽtem admonet, magnas Gallorum copias tam pedestres q̃ equestres, postquàm Cæsarianus exercitus Binascum fuisset prætergressus, aduenisse, nocteque proxima maiorem partem exercitus hostium cis flumen Ticinũ esse profectam, & propterea se occlusa uia cum tormẽtis Papiam reuerti. atque ita Dux Castriotæ monitis regressus, à Prorege, & cæteris Cæsarianis Ducibus, q Mediolanum uenerant, frustra expectatus, maximam de se male cogitandi occasionẽ dedit. Nam quum neque uallum urbis refectum offendissent, neque farinam ad panem cõficiendũ, aut lignorũ copiam in ciuitate esse cognouissent, pœnituit eos cœpti cõsilij, Principe præsertim & Morono absentibus, quorũ studio superioribus in bellis totum populum habuerant obsequentissimum. Itaque nescire eo tempore, unde fossores ad reficiẽdos aggeres, & munienda mœnia, & instrumenta ad opus faciendũ assumerent: & in tanta rerũ difficultate iam Gallis cis Ticinũ castrametantibus, incertis rumoribus

ferebatur Sfortiã & Moronũ cũ Gallo cõsentire cõtra Cæsarẽ, eaque ratione in tanto belli motu Mediolano abfuisse. Quare omnibus exercitus Cæsarei Ducibus mandatur, ut in sequentẽ diem copias instruant, quo decretum fuerit profecturi. Gallus autem, qui omnẽ spem uictoriæ in celeritate posuerat, instructis ordinibus Mediolano appropinquabat. Quod sentientes Cæsariani, præcepto per omnes urbis regiones cõfestim facto, milites exire, & uia Laudensi iter facere iubent: uixque Daualus, qui in ultimis ante portam stabat, ut instructo ordine, & sine fugæ specie progrederẽtur, porta Romana egressus erat, quum per Ticinensem & Vercellensem Gallicus exercitus ingressus est: qui si eo die relicto Mediolano insequebatur Cæsarianos, ultimus ille dies bello gentiq; fuisset. Nullius enim erat operæ hostẽ abiectis magna ex parte armis, amissisq; equis tã lõgo itinere fatigatũ ad ĩternecionẽ cædere, uel turpiter abeuntem cõpellere in præceps. Sed nimia Regis (ut creditur) potiundi Mediolani cupiditas, in cuius oppugnatione duobus superioribus bellis eius Duces frustra tot menses incubuerãt, ipsum hoc præuidere non permisit: qui tamen omni tempore clemẽtissimus, nihil hostile in ciuitate fieri uoluit, quin paucos præter eos qui arcem obsessuri erãt, ciuitatẽ introire passus, ipse ne eam quidem uidere uoluit, quoniam nisi confecto bello muris se tenere haud decorum esse existimabat. Interea cum amissæ urbis nuncium Sfortia accepisset, relictis Papiæ quinque Germanorum peditum milibus, unà cum

Morono, & magna Mediolanensium caterua secundo Padi flumine Cremonã ire pergit, ueritus, id quod paulopost contigit, Regem cum exercitu ad oppugnandam Papiam primum uenturum, ut eam ciuitatẽ, & tormenta bellica, quæ omnia ibi Cæsariani habebant, in potestatem redigeret. Quod Antonius Leua, qui in urbe cũ Germanis & aliquot Hispanis militibus remanserat, ita fore haud dubitans, excubias stationesque militum circũ mœnia disponit: molas etiam frumẽtarias, quæ manuum opera farinam conficerent, quanplures quanta maxima potest celeritate parari iubet, ne cis transque Ticinum à Gallo obsessus, omnibusque molis, quæ plurimæ in fluuio erant, exclusus, panis penuria laboraret: deligit quoque nonnullos Papienses, qui triticum, uinum, & reliquum cõmeatũ in urbe describerent. Et quia militibus stipendium unde daret non habebat, ipsos à ciuibus ali uoluit, sumptibus iuxta cuiusq; facultates æqualiter distributis. Atque ut plurimis belli necessitatibus, quibus pecunia opus erat, non deesset, sacro prophanoque argento passim collecto monetã excusit, in qua ad posterorũ memoriã signatũ fuit, CAESARIANI PAPIAE OBSESSI. M.D.XXIIII. *Interea Lanoius relicto in urbe Laude præsidio, in Cremonensem agrum se contulit, statimque Moronum, cuius industriã & promptitudinem in superiore bello cognouerat, ad se per literas euocauit, & cum illo congressus perspexit antea se & de Duce & de ipso diuersi cõsilij nefas iniuria suspicatũ esse. Auditaq; ibi Regis ad oppugnandã*

Papiam profectione,cõuocatis Ducibus,aliqui Germanum peditatũ minus aptũ existimabant ad ferendã obsidionẽ:nec sine stipendio,quãuis à ciuibus alerẽtur,credebant militiæ onus laturos: & idcirco duo milia Italorum peditũ,qui Alexandriæ substiterant,ea urbe tanquã minus opportuna derelicta,Papiã euocari suadebãt.Sed postremo uicit melior sentẽtia,sero scilicet pedites Alexandria uenturos, minusq; esse cõueniẽs,eã ciuitatẽ deserere,quà iter Genuã, & inde in Hispaniã esset,præsertim quum à Gallo iam cis Ticinum profecto minime timẽdũ foret ut magnas uires adduceret ad illã oppugnãdã.Quare eo enixius operã esse dandã,ne Papia eo tẽpore amitteretur,quæ facile in fide cõtineri posset.Illud etiã multo magis esse aduertendũ, si Germani inde educantur,ut ex alia natione imponatur præsidiũ,ipsos iustam irascẽdi causam habituros,quòd eis minime Duces cõfidere uiderẽtur,hominesq; suspiciosos & iracundos fortasse ciuitatẽ hosti esseædituros: & propterea cũ nulla nisi in Germanis urbis defendendæ spes reliqua esset,decernunt,eis Papiæ dimissis,exercitũ quãprimum instaurandum,augendumq; esse nouo Germano peditatu:ad quẽ conducendũ Lanoius Prorex cũ pecunijs certos homines miserat.Iniunctũ est insuper Ferdinando Daualo,ut adiuncto secũ Morono cũ Hispano peditatu LaudẽPompeiã contineat, tanq̃ urbẽ maxime opportunã ad bellũ,& ad instruẽdũ exercitũ,propter fluuiũ Abduam,ultra quẽ omnia pacata erãt:ne si forte Gallus eò diuertisset,non solũ Papiæ obsessis succurrẽ-

di,ubi supplementũ ex Germania aduenerit,opportunitas amitteretur,sed tota etiam Transabduana ora,& Cremonēsis ager in hostis potestatē perueniret. Interim Rex admotis tormentis Papiæ muros pluribus in locis quassare,mox instructa acie, quà magis mœnia diruta erant,milites fossas transire,& murum ascēdere iubet. Sed acriter Germanis, & alijs qui intus erant,repugnantibus,non sine multorũ cæde Gallicus exercitus repellitur. Itaque uim frustra expertus,Ticinũ fluuiũ, qui supra ciuitatē in duo scinditur cornua, alteroq; tantũ ciuitatem alluit,aggeribus in alueo factis tentat diuertere: sed ubi iam immensos in opere fecisset sumptus, tantæ de cœlo deciderunt pluuiæ, ut nimia aquarum ui tota moles corrueret. Quamobrem obsessi Cæsariani ab ea parte qua fluuius præterlabitur,fossa præalta & uallo murum,qui tenuis admodum erat,confestim reparant,ita ut si hostis(quod deinde euenit) iterum fluuiũ diuertisset,possent non minus ab ea parte,quàm ab alijs aduersus exercitum Gallicum sese tueri. Verum Rex, qui totis uiribus totoque animo erat intentus,non solũ Cæsarianos ditione Mediolanēsi,sed etiam regno Neapolitano expellere,cũ Clemente VII. Pontifice agit per Albertum Carpēsium Principē oratorem suum,& Ioannem Matthæũ Gibertum ipsius Pon. Datarium,qui ad se in castra uenerat,ut secum in gratiã redeat postpositis odijs quæ Leonis X. tempore exorta erant: eorumq; hortatu Ioannē Scotum Albaniæ Ducē cũ decem milibus peditum,& sexcentis equitibus, ac cum Rentio

Cerro, & magna Vrsinorũ caterua mittit ad inuadẽdũ regnum Neapolitanum: simulque dat operam, ut magna sulphurei pulueris, & ferrearũ pilarum summa in tormentorũ usus ab Alphonso Estensi Ferrariensium Duce tradita, per milites qui Padũ cum Albaniæ Duce transierant, ad se adduceretur, præsertim quia Lanoius & Daualus cognita Gallorum trans Padum profectione, relicto in urbe Laude modico præsidio, ad impediẽdũ hostium conatum cũ omni exercitus robore Padũ trãsibant. Quũ enim Regem huiusmodi rerũ apparatu plurimum egere audiuissent, existimabant ob id solum Gallicas copias Padũ trãsisse: nec uerisimile putabãt, Mediolanensi imperfecta expeditione Gallos Neapolitanũ (quod uarijs rumoribus iam ferebatur) aggredi. Itaque quum Monticellum Cæsariani applicuissent, oppidum trans Padum, Placentiam uersus quinq; milibus passuũ à Cremona situm, Florentiã sese postero die conferre decreuerant, nisi per leuis armaturæ equites quidã Regis cubicularius, & alter amanuensis Albaniæ Ducis captiui in castra fuissent adducti, ex quibus cognouere Gallos, qui trans Padũ profecti erant, à Rege admonitos fuisse, ut omni studio niterentur hostem à Padi ripa quàm maxime abducere, ut cum procul abesset, ipse posset armatis aliquot nauibus (quum breui itinere Papia Cremonam secundum fluuij cursum tendatur) pontem occupare, quem Cæsariani paulo supra Cremonam instrũxerant, atque ita hostibus Pado exclusis totam ipse, nemine repugnante ditionẽ Medio-

lanēsem facilius adipisceretur. Quod haud difficile factu perspicientes Cæsariani, Monticelli sese cōtinent, præsertim q̧ Regi & eius copijs se minus pares sperabant, cum rebus cæteris, tum pecunia, quæ segniter à Cæsare subministrabatur, & Romanus Pontifex, & Florentina respublica, ut in superioribus bellis cōsueuerant, non solum non iuuabant, sed iam aperte fauebant Gallo, & nuncijs ac literis Pōtifex hortabatur, ut Lanoius relicta Cisalpina Gallia cum exercitu in Neapolitanum regnū reuerteretur, pollicitus Regē mutato consilio ab expeditione Neapolis temperaturum. Neq; solum Pontificiæ & Florentinæ pecuniæ deerant, sed ab ipsa etiam Neapoli, & à Duce Mediolanensi, cui ferè sola Cremona relinquebatur, ne minimā quidē partem eius quæ fuisset usui in tanto bello, percipere poterat, ita ut necesse fore prospiceret, stipendij defectu nō modo exercitum augeri non posse, sed breui dissolutū iri. Non parum etiam angebat, quòd Veneti Cæsari superiore anno fœdere coniuncti, ex pacto debitas auxiliares copias mittere tergiuersabantur: neque oratores qui Cæsaris Francisciq; Sfortiæ nomine crebro Venetias, & ad Vrbini Ducem propterea mittebantur, quidquam proficiebant. id scilicet effecerat timor potētissimi Regis, aduersus quē pugnando maius in se odium nolebant concitare: & maxime etiam illos mouebat suspicio non ab re ante cōcepta, ne si forte Cæsariani aduersus Gallū uictores extitissent, eiecto Sfortia Mediolanense imperiū ipsi occuparent: quod ualde eos ange-

bat, ne uicinum tam potentem habere cogeretur, à quo haud ignorabant ipsorum reipublicæ maxime timendum esse. Quare Carolus Lanoius, eiusq; cõsiliarij conditionibus opera Pontificis a Rege acceptis, relictis Insubribus cum exercitu in Neapolitanum regnum reuerti optimum esse affirmabant: idq; proculdubio fecissent, nisi Daualus, qui & rei militaris sciētia, & magnanimitate facile primas partes in exercitu obtinebat, ac etiam Hieronymus Moronus summam turpitudinem esse prædicassent, additis nuper sex milibus Germanorum peditum, totidemq; paulopost in auxiliũ uenturis, de discessu tum disserere, quum de pugna cogitandum esset, affirmantes, nisi frustra tempus teratur, exercitum Cæsari addictissimum, & tam longo stipendio ditatum, posse aliquot adhuc dies exigua pecunia contineri, modo Germanis nuper adductis non desit unde se alere possint: nec pro uirili Sfortiam Ducem in præsens (ut antea semper fecit) defuturum: cuius exemplo debere Proregem non modo Neapoli quantam maxime possit pecuniam cogere, sed priuata etiam uasa aurea & argentea ipsum, & reliquos Duces pro sustinendo bello conferre. Quæ sententia cum uicisset, omnes cis Padum regressi LaudemPompeiam proficiscuntur, materiamq; omnem tormentariam ad Regem deferri permittunt. Atq; ut contra exercitum hostilem, si Neapolim peteret, non deesset præsidium, Lanoius Honoratum Caietanum unum è primoribus qui apud se essent, Neapolim mittit, ac per proceres & Princi-

pes regni Neapolitani equites peditesq; deligi mandat ad uim repellendam. Ipse interea Daualus, qui maiore spe bellum moliebatur, animoq; iam conceperat, cum ipso Rege belli fortunam, ubi Germani omnes aduenissent, experiri: ne quid sibi a tergo relinqueretur, cū omnibus ferè copijs pergit ad Cassiani arcem supra Abduam recipiendam, quam Galli primis belli diebus occupauerant: admotisq; tormentis, ubi nullum propugnatores auxilium mitti senserunt, uitam tantum incolumem paciscentes, relictis armis impedimentisque omnibus, ex pacto ad suos reuertuntur. magnusq; tum Gallos qui Mediolani stabant, inuasit timor, ne ad urbem occupandam Cæsariani pergerent. Quod quidem semper dissuaserat Moronus, tū ne adducto ad urbem exercitu, hosteq; repugnante, pulcherrima ciuitas uastaretur, tum ne Hispanus miles occasionem nactus, non ante ciuitate, si ea potiri contigisset, uellet excedere, quàm stipendium iamdudum debitū acciperet. Quare præsidio arci in deditionem acceptæ imposito, ad ciuitatem Laudem omnes reuersi sunt: ibiq; ex literis Antonij Leuæ cognouerunt Germanos Papiæ obsessos pecuniam efflagitare, minitariq; ciuitatem hosti tradere, nisi stipendiū penderetur. Daualus igitur & Moronus, quibus uictoriæ nanciscendæ maior cura inerat, quum neq; præsentem haberent pecuniam, neq; fieri posset, ut eo tempore etiam si affuisset, Papiam deportaretur, uafrefacto Germanos quietos reddere statuūt. Duos itaque homines deligunt fide & industria præ-

ditos, qui cum equis uino onustis conferant sese in castra Regia: triaq; milia aureorum in paruo uase occlusa reponunt in grãdiore uase uinario. Quamobrem ubi Papiæ erant propiora hostis castra, tabernaculum ponunt, tanquam uinum uendituri. Interea literis ignotis characteribus scriptis Antonius Leua in urbe de tota re edocetur: qui extemplo ab ea parte qua signum datum erat, complures milites ad leue prælium emittit. Dumq; acriter in castris ad arma conclamatur, tabernaculáque & tentoria tolluntur ob hostium timorem: alter ex ijs qui deferendæ in urbem pecuniæ prouinciam sumpserat, fracto uase uinario, & arrepta pecunia inter tumultũ elapsus, Papiam ingreditur, & ad Antonium Leuam adductus, significat se pecuniam portasse, non ut Germanis omnibus satisfieri posset, sed ut Ducum qui foris exercitum gubernabant, satisfaciendi studiũ perspicereut, simulq; intelligerent, quãto cum discrimine illud quidquid erat pecuniæ attulisset: Daualiq; ac cæterorum Ducum nomine obsecrat, ne in tam diuturno bello, quod tãto sumptu sustineretur, amittendæ pecuniæ authores esse uelint. Germanus miles, qui nuncium dicere ac Daualum uera scribere cognoscebat, seditionem non modo compressit iam excitatam, sed usq; ad belli exitum a petendo etiam stipendio abstinuit. Per eosdem etiam dies Præfectus Germanorum Papiæ moritur ex acuta febre, uel ut multi existimauere, incerto ueneno, quum haud mediocris inesset suspicio, illum cum Rege ad prodendam ciuita-

tem consentire: & ne tumultus inter milites excitaretur, si aut in iudicium uocatus fuisset, aut uiolenter trucidaretur, tutius consilium nonnulli captum fuisse affirmarunt, illum de medio ea uia tollere. Interea cum è Germania sex insuper peditum milia LaudemPompeiam aduenirent, & persæpe ipsum Lanoiũ Neapolim reuerti uolentem Daualus tandem cõsilium mutare coëgisset, Moronusq; Cremona tantum pecuniæ attulisset, quantum satis esset ad equitatum hybernis mouendum, & aduersus hostem deducendum, quantumq; ad prouidendum sufficeret, ut operarij tormentorum apparatus, funes & ferramenta cum reliquis belli ministerijs non deessent, ipse Daualus, cui a Carolo Lanoio totum onus belli gerendi propter magnam rerum omnium difficultatẽ relinquebatur, ut miro ardore flagrabat immortalem sibi gloriam cõparare, ita omnia ad bellum necessaria Morono strenuam operam impendente præparat, Ducesq; & cohortium Centuriones hortatur ad prosequendum bellum & necessarium & gloriosum. Quumq; omnes fermè bene animatos agnouisset, conuocatis Hispanis peditibus, a quibus summopere colebatur, & in quorum promptitudine, & militandi peritia maximã uictoriæ reposuerat spem, suggestum ascendens, ut facile ab omnibus audiri posset, in hanc sententiam orationem habuit· Nisi uos hactenus commilitones agnouissem, quæcunq; bellorum discrimina gloriæ uestræ, & Cæsarei nominis amplificationi posthabuisse, profecto absq; stipendio

aduersus hostem educere posse non confiderem. Sed quum animaduerto eosdem uos esse, qui proximis annis Gallum Mediolano non modo fortiter expulistis, sed etiam cum magna copiarum multitudine reuersum acie profligastis, & tandem Italia coëgistis turpiter abscedere, bonæ spei plenus timorem omnem abijcio, certamq; uictoriam uestra uirtutę fretus mihi polliceri posse uideor. Quin Regem ipsum qui nunc adsit, non maiores uires ad bellũ afferre, sed si uictus fuerit, plus prædæ allaturum existimo: atq; illum in Italiam hoc tẽpore descendisse uerisimile est, quia suis iam ter inde pulsis, nihil ultra confidat: tãtóq; facilius eũ uinci posse arbitror, quanto nimio animi ardore uno eodemq; tẽpore & Papiam urbẽ munitissimã frustra tres menses oppugnet, & exercitus partem ad tentandum regnũ Neapolitanum mittat, quasi copias nostras ad hunc diẽ semper inuictas contemnat, quia pecunia rei nummariæ paululũ laboremus. Quod quidem uos minime mouere debet, qui tot annos Cæsaris auspicijs militastis, & licet aliquando sera, tamen debita semper stipendia retulistis: quæ neq; hoc tempore amittetis, certissimis pauloante nũcijs admoniti, in Hispania ingentem auri summam mercatoribus Genuensibus numeratam esse, quæ paulopost quæstoribus exercitus in uestrum usum danda sit. Quod si de amittendo stipendio nonnulli fortasse timent, nihil huiusmodi nisi hostè uictore metuendum est, quoniam uobis uictoribus ab omnibus Italiæ & Galliæ locis pecunia minime defutura est: ui-

ctoriamq; è manibus nostris uix elabi posse arbitror, si in aciem descendere, & paucos dies stipendiorum solutionem expectare uolueritis, tot hostibus deuictis, tot ciuitatibus & oppidis expugnatis aliquando ditati. Iam hostis non amplius duorum dierũ itinere abest, breui possimus (modo ipsi non detrectaueritis) manum cum eo conserere, cui & numero & fortitudine præstamus. Nec uereor, ut Rex obstinato quodam animo nũquam se Papia abscessurum nisi ea recepta prædicat, quin etiam uiribus inferior, ne obsessis opem ferri patiatur, ad pugnam descensurus sit. Quod si forte præter multorum opinionem non præstiterit, tamen æquũ est, eos qui Papiæ inclusi sunt, & pro salute reliqui exercitus sese iam tertium mensem obsideri patiuntur, liberare: maxime etiam gloriosum, cogere potentissimum Regem ad relinquendam iamdiu cœptam obsidionem. Cæterũ tantum mihi desiderium cum ipso dimicandi quotidie suggeritur, ut iam (si sors pugnã obtulerit) spei plenus sim, illum nullo modo manus nostras euasurum, gloriamq; & nomen Cæsaris ac uestrum adeo auctum iri, ut nõ modo toti Italiæ & Galliæ formidandũ sit, sed leges etiã imponere debeat. Audita Dauali hortatione, quum non solũ Duces, sed milites etiã sese alacres exhibuissent ad pugnã, offerrẽtq; quoties iußisset, contra hostem exire, paratosq; fore dies triginta stipendij solutionem prorogare, Germanũ peditatum etiam admonet, ut parte stipendij accepta, quo cibaria in castris emere possent, reliquũ expectare

ne grauentur. quod ubi antea ab Hispanis promissum fuisse audiuerunt, pariter sese idem facturos pollicentur. Reliquum igitur erat id etiam equitibus persuadere, qui iam multo ante stipendium non acceperant, & difficiliores ad id faciendum uidebantur. Quare ad diuersa Glaræabduæ & Cremonensis ditionis loca, ubi hyberna agebant, Daualus profectus, eis persuasit, ut parte stipendij accepta, per idem tēpus quod Hispani milites promiserant, & ipsi militare non abnuerent. Atq; ita rebus cum exercitu constitutis, Cæsariani hyeme nondum exacta Melignanum primū profecti sunt, ut Mediolano ad decem milia passuum propinqui animaduerterent, an Galli metu urbē essent deserturi. Sed postquam cognitum est nulla signa timoris edere, mutato consilio ad expugnandum oppidum sancti Angeli reuertuntur, quod ferme medium est inter Laudem urbem & Papiam. neq; id ab re. nam nisi eo expugnato, a ciuitate Laude, ubi qui cōmeatum adducebant, frequentes conueniebant quotidie, nulla fermè cibaria ad exercitum deferri potuissent. Erant autem in oppido pedites Itali octingenti cum ducētis equitibus sub Pyrrho Gonzaga, & pauloante Rex hostium aduētum timens, Iacobum Cabaneum & Federicū ipsius Pyrrhi fratrem eò miserat, ut perspicerent, an oppidū aduersus hostem satis munitum esset, & quales militū animi uiderētur: Regiq; retulerant, omnia diligēter prouisa esse. Sed Daualus dispositis tormentis, ut primum mœnia lustrauit, ad Moronum, qui pedibus ægrotus

in urbe Laude substiterat, scripsit se in posterum diem tormentorum ui oppidum quassaturum, oppugnaturum, atque expugnaturum: resq; literas comprobauit. prostratis enim aliquot speculis, é quibus propugnatores tela & sclopпос emittebant, omnes qui præsidio intus erant, relicta murorum defensione, intra arcem sese recipiunt. tunc Daualus cum paucis militibus in fossam (aqua enim, licet profunda esset, carebat) descensus ab Hispano Centurione: qui lapidum fragmẽta manibus apprehendens, pileum rubrum lancea paulo supra muri altitudinem eleuari iubet: dein apprehensum puerũ toto capite supra murũ extollit: quumq; nemo in eum eiacularetur, oppidi defensores aufugisse existimans, Hispanus saltu in murum euadit. hunc statim insecutus est ipse Daualus. Quamobrem admirati milites non solum Ducis prudentiam, sed etiam magnanimitatem, per muros introire in oppidum pergũt, donec per ingressos reclusa porta, aditus omnibus patefactus est. nec maiorem defensionem, qui in arcem cõfugerant, fecere, quin statim omnes sese Daualo tradiderũt, quos equis tantum armisq; demptis, exceptis eorum Ducibus, incolumes cum uestimentis abire permisit, ea conditione, ut trans Abduam sese reciperent, nec nisi post exactum mensem contra Cæsaris exercitum rursus militarent. Quo effectum est, ut eo die præter adeptam gloriam, haud mediocrem etiam beneuolentiam hostium Daualus sibi conciliarit. Igitur Rex expugnatione sancti Angeli audita, quum Cæsarianos

aduersum se quamprimum profecturos minime dubitaret, ne (quod initio nullo modo facere statuerat) ab obsidione Papiẽsi recedere cogeretur, omnes copias praeter paucas quae trans Ticinum ad continendos in fide populorum animos intra oppida hyemabant, in unum contrahit: & ut obsessis auxilium ferri prohiberet, in ualle quadam quam Vernacula riuus perfluit, exercitum collocat ab ea parte, qua Caesariani uenturi erant. Atq; ut tutior contra hostem foret, iamdudum Ioannem Medicem cũ tribus peditum milibus, & trecẽtis equitibus conduxerat, Sfortiae infensum, quod ab eo cuius stipendijs hactenus militauerat, dum Romae ipse esset, & bellũ a Gallis iam gereretur acriter, nõ requireretur. multos etiam alios ductores Italici generis solicitat, & praesertim Guidũ Rangonem Mutinẽsem magni nominis uirum, & Frãciscũ eius fratrem, ac praecipue Ioannem Ludouicũ Palauicinum, qui etsi in Gallũ ob suppliciũ Manfredi fratris aliquandiu male animatus fuisset, tamen ut cõtra Saluiatorũ familiam, & Ioannem Medicem, quorum inimicitiam ob Pontificis affinitatem timebat, praesidium firmũ pararet: postq̃ pecuniarum inopia a Francisco Sfortia & Caesarianis militũ praefecturam habere non potuit, quinquaginta equitum Ductorem, & peditum praefectũ se Regi requirenti obtulit. Euocati etiam a Rege sunt duo mille pedites Itali, Massilia nuper Saonam profecti, ubi superiore aestate pro eius urbis defensione sub Rentio Cerro militauerant. sed dũ prope flumen Vrbae in agrũ Alexandrinũ

peruenissent, Gaspar Maynus Mediolanensis, qui ab initio belli cum mille & septingentis peditibus Alexandriæ tutandæ præfectus fuerat, cum parua militum manu urbe egressus, illos de uia fessos, nihilq; tale cogitantes offendit, atque animose in hostes facto impetu, postquam paululum substitissent, fugat, fugientesq; insequitur usq; ad oppidum Castellatiũ, unaq; ingressus, paucis eorum cæsis, cæteri sese dedidere. At Maynus eorum armis equisq; militibus suis concessis, omnes incolumes præter duos Centuriones dimisit, & non paruam inde retulit laudem, captis præsertim in ea pugna decem & septẽ uexillis. Per id etiam tempus, quũ in castris regijs militarent peditum Chrisonum circiter sex milia, Ioannes Iacobus Medices Mediolanẽsis, qui arcis Mussi iuxta Larium Lacum præfecturam gerebat, uafrefacto illos a Galli auxilio ita reuocare aggressus est. Clauenna oppidum est supra lacus caput a Rhetis possessum, ubi arx supra collem stabat, a domibus quæ in oppido frequentes sunt, satis longo interuallo distans: qua dum præfectus nihil tale suspicatus forte egressus esset, a Medicis militibus, qui non longe ab arce inter quasdam rupes occulti stabant in insidijs, comprehenditur: accersitaq; ad portam præfecti uxor timens coniugi, quem milites strictis gladijs occidere minitabantur nisi statim arcem traderet, illos intromittit. Atq; ita Medices accepto a suis peracti facinoris signo, cũ trecentis peditibus, quos propinquos iam adduxerat, per arcem ingressus, oppidum in potestatem

redigit, ac quamprimum tumultu in locis uicinis excitato, non solum Chrisones qui domi erant, in armis fuerunt, sed eos etiam qui cum Rege apud Papiam militabant, per literas reuocarunt: & ubi non profecerũt literæ, bonorum & uitæ proscriptionem minati, omnes in patriam reuerti quamprimum iussere. Quod quidem Regi plurimum obfuit. Nam quum tan prope castra hostium haberet, quantum lapidis esset iactus, discessus sex milium fortissimorum peditum præter attenuationem exercitus, cæterorum etian fregit animos. Iamq; uincendi totam spem duabus tantum in rebus Rex posuerat. unam scilicet in hostium rei pecuniariæ inopia, quæ tanta erat, ut Germanis peditibus singulis septem diebus dimidiũ nũmi aurei daretur, quo uix panẽ emere possent: & Hispani pedites transacto tempre quo absq; stipendio in castris permanere Daualo polliciti fuerant, iniussu Ducum passim prædam quærentes abirent, neq; in castra nisi magna cum difficultate reuocarentur, ita ut ad eos continendos necesse fuerit tantam tritici & uini summam singulis eorum cohortibus dare, quanto sese absque carne aut aliquo obsonij genere alere possent: quod nequaquam tamen fieri potuisset, nisi Moronus euentura multo ante prospiciens, Castellum castris propinquum, in quod magna uini & frugum summa ex proximioribus uillis conuecta fuerat, ne a militibus diriperetur, magna diligẽtia seruari curasset. Altera supererat spes in ijs copijs quas iã delegerat Palauicinus, cui Rex mãdauerat, ut Cre-

monam modico Sfortianorum præsidio munitam occupare niteretur,& q̃ maxime posset cõmeatum qui inde ad hostium castra deferebatur,impediret. Quam ob rem ille confestim cis Padum cũ peditibus duobus milibus,& quadringentis equitibus profectus Casalemaius ingreditur:& quia nulla mœnia oppidũ cingebãt, carris,uasis uinarijs,cratibus aggeribusq́;,ut cõmodius potest,oppidum firmat:mox equitibus uiatores & colonos uillarum deterrere & populari cœpit. Quapropter Sfortia,qui Cremonæ substiterat, magnis anxius curis,ægre a ciuibus,qui iam multa tributa contulerãt, tantum æris exigit,quantũ satis esset ad pedites mille quadringentos continendos:quos cum paucis equitibus sub Rodulpho Varano Camerinensi militantibus,& cũ leuis armaturæ turma ad corporis sui custodiam antea parata Alexandro Bentiuolo Bononiensi parere iubet,qui uel hoste numero inferior, q̃primum ad oppidum Casalemaius cõtendit, tanquã oppugnationem pararet.Palauicinus igitur, etsi propediem Franciscum Rangonem Mutinensem cum peditum & equitũ manu uenturum ad se non ignoraret:tamen parũ sibi a Sfortianis in præsentia timendum ratus, cum copijs ad pugnam egressus,equites Bentiuoli primum in fugã uertit:sed ubi Sfortiani omnes obuiam Palauicino iuerunt, manusq́; misceri cœptæ sunt,& Bentiuoli & militum eius fortitudine paulisper qui cũ Palauicino erant,pedem retro ferunt,donec ipse quàm maxime enixus suis animos addere in Sfortianos,impetu facto equo excus-

ſus uiuus in hoſtiū uenit poteſtatem. Atq; ita fuga undiq; exoritur, & Sfortiani hoſtes inſecuti unà oppidū ingrediuntur. Capti permulti ex hoſtibus fuere, plures tamen diuerſa in loca abierant, neq; ullo poſtea in loco ſedem firmarunt. Magnā laudem huius pugnæ ſucceſſu Bentiuolus retulit, tantumq; præſidij rebus Cæſaris & Sfortianis attuliſſe uiſus eſt, ut Franciſcus ipſe Sfortia tum primum bene de toto bello ſperare cœperit, ipſiq; Cæſariani Duces magna lætitia ex tā felici euentu affecti ſunt. In primisq; Daualus nihil cogitabat, niſi quomodo cū Rege abſq; loci incōmodo congredi poſſet: ſperans, quemadmodum leuibus prælijs & ipſe & reliqui qui Cæſari fauebāt, quoties hoſtem offendiſſent, ſuperiores extiterant, ita etiā ſi tota acie decertaret, uictor euadere: eiusq; erat ſtudium, per diem plures horas in equo eſſe, & caſtra hoſtium circūquaq; luſtrare, ut quo in loco Eluetij, in quo Itali pedites ſtationē agerent, ubi equitatus moraretur, ubi tormenta eſſent hoſtilia, non minus ipſe quàm hoſtis ſciret. foſſas etiam agrorum, uias, exitus, ingreſſusq; omnes uiarum propinquos optime callebat. Nocte uero multoties ad arma hoſtem excitabat, & modo a fronte, modo a latere urgens, aliquando integras cohortes cecidit: quo effectū erat, ut formidabilis Cæſarianus exercitus Gallo iam eſſet. Optimeq; conſulere uidebatur Albertus Carpenſis, qui Romæ Pontificis nomine certos nuncios ad Regē mittebat, ut omnino decertandi occaſionē uitaret, exercitumq; ita communiret, ut neceſſitate adductus cogi

non posset ad pugnam: breui enim fore, ut exercitus hostilis pecuniæ defectu dissolueretur. At Rex, *etsi uera amicum suadere cognosceret, & magno suo incommodo paulo ante* Ioannes Medices *idem belli scientissimus atq; audacissimus, in leui prælio scolppo iuxta pedis talum uulneratus fuisset, ita ut præ effracti ossis dolore* Placentiam *naue secessisset: tamen magno sibi dedecori fore existimans, si* Papiensem *obsidionem ob timorem intermitteret, minime eos audiebat, qui inde discedere consulebant.* Cæterum Daualus, *qui exercitum suum eò uidebat adductum, ut nisi celerem reportaret uictoriam, paulopost inde discedendi necessitatem esset habiturus, euocatis in castra militibus qui aberant, ac rebus omnibus ad pugnam paratis, ex omnium* Ducum *sententia media nocte castra mouit, equitumq; duas, peditum autem quatuor acies instruxit: quarum primã ex duobus milibus* Germanorum, *totidemq;* Hispanis *admixtis* Italis *constituit: secundam ex solo* Hispano *peditatu: tertiam & quartam ex* Germano. Quumque Rex *exercitum omnem inter castra* Cæsariana *&* Papiam *haberet à fronte, à tergo & à sinistro latere prealtis fossis & uallo castra munierat: a dextro autem muro* Parci Papiensis *se tutum esse credebat, præsertim quoniam intra palatium* Mirabellum *nuncupatum, ubi antiquitus* Duces Mediolanenses *quum uenationi darent operam, habitare soliti erant, nonnullas equitum turmas, & peditum cohortes disposuisset. Sed* Daualus *instructo exercitu, per fabros lapidarios, mi-*

litum etiam auxilio sexaginta muri passus tanto silentio prostrauit, ut strepitus ab hoste nusquam fuerit auditus. Itaq; cum Parcum ingressus esset, prima peditum acies, cui Alphonsus Daualus Vasti Ammonis Marchio præerat, Mirabellũ, reliquum uero exercitus ad Regia castra contendit: quo factum est, ut confestim ad arma in exercitu Gallico conclamaretur. At Rex, cuius castra superioribus noctibus aliquot in locis ab Hispanis infestata fuerant, suspicatus fortasse Cæsarianos Mirabellum proficisci, propterea quòd intra Parcum hostes uenisse pleriq; renunciarent, suis statim opem ferre decreuit. Iussis igitur militibus arma capere, castrorum relicta munitione, Cæsarianis æquo loco pugnandi fecit potestatem: & quum primum agmen Hispanorum obuiam habuisset, a scloppetarijs, quibus plurimum ea gens ualet, Gallorum primi multa cæde & sanguine coguntur retrocedere, donec Eluetij pedites, equitatusq; a latere urgens Hispanos repellũt. Sed subsecuti Germani in cuneatã frontem aciem porrigẽtes, Eluetios post magnã illatam cædem profligãt. Tũ Rex magno equitum cataphractorũ numero stipatus pugnã ingressus, suos a fuga compescere q̃ maxime enititur: uerum postq̃ diu multũq; pugnauit, equo grauiter icto effusus, a quinq; Cæsarianis militibus nondũ illis notus capitur: statimq; Lanoius, qui casu eò aduenerat, corporis proceritatem, & armorũ pulchritudinem miratus, ipsum iã se, qui esset, palã ferentẽ, in potestatẽ recipit. Eodẽ etiam tẽpore Alphonsus Daualus cũ prima

acie equites Gallicos, qui Mirabelli substiterant, strenit, & Antonius Leua cum Germano peditatu Papia egressus Gallos a tergo cædebat, donec fuga undiq; cœpta, nemo amplius è tanto exercitu resistere auderet, sed omnes quibus primus impetus uitam nõ ademerat, sese captiuos reddunt, ita ut præter postremam equitũ aciem, cui Carolus Dux Alanconij Regis sororius præerat, & qui statim conserta manu cum tota acie prælio se subtraxerat, pauci ex alijs qui superfuere, Cæsarianorũ manus euaserint. Cecidere in ea pugna, tum ferro, tum fugientes Ticino summersi ex Gallorum exercitu supra octo hominum milia, èq; primoribus totius Galliæ circiter uiginti, inter quos fuerunt Gulielmus Gonfierius, Ammiraldus, Thomas Fusius, Iacobus Cabanneus, & Magistri equitum, (Galli Marescallos uocant) Lodouicus Tremellius Burgundiæ præfectus, Galeatius Sãseuerinus ab armis equisq; ipsius Regis magnus scutifer nuncupatus, & alij quamplures. Rex ipse captus cum reliquis ferè exercitus Ducibus. Ex Cæsarianis uix septingenti defuerũt, nemoq; e Ducibus præterquam Ferdinandus Castriota desideratus est: tantumq; prædæ totus exercitus, & præcipue Hispani, tum è castrorum direptione, tum è captiuis congesserunt, ut præter summam laudem & gloriam sibi comparatam, potentißimo Rege capto, & deletis eius copijs, ac recuperato Mediolanensi imperio, nulli unquã in Italia milites ditiores effecti sint.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Quintus.

PRofligato ad Ticinum Gallorum exercitu, captoque eorum Rege, duo potissimum impedimentum attulerũt quo minus Carolus Lanoius uictricia signa inferret in Galliam, quam tãta accepta clade, omni nudatam præsidio reperisset. Vnũ, quòd sine pecunia non poterat nouum bellum parari. Alterum, quòd nisi explorato Cæsaris animo tam arduã prouinciam aggredi haud æquum ducebat. Accedebat præterea, quòd Regis captiuitate maximas controuersias, quæ inter duos Christianorũ potẽtissimos principes uarijs de caussis obortæ aliàs fuerant, sedari tum posse sperabat. Quare Cæsarẽ quãprimũ de uictoria certiorem facit. quò autẽ id celerius fieret, Regẽ ad scribendum literas ad matrem hortatus est, quibus rogabat, ut nuncij in Hispaniam proficiscentes, & inde etiam redituri, tutò iter agere possent. fore enim, ut id sibi magnopere proficeret apud Carolum Proregẽ, cuius authoritate & gratia, præterquàm quòd captiuus cõmode acceptus erat, sperabat etiam à Cæsare libertatẽ adipisci. quod non solum poscẽti ultro concessit mater, sed nuncio etiam properanti alias ipsa dedit literas, quibus Cæsarem obsecrabat, ut humanæ conditionis esset me-

mor. Fieri enim posse, ut mansuetudinis & clementiæ gratiam aliquando acciperet. Atque id illi haud difficile fuit exorare. nam Cæsar ut in Italia debellatū, & Regem captiuū esse intellexit, animum ad pacem extēplo adiecit, neque ob tam insignem uictoriā ullum lætitiæ edidit signum, sed tantum supplicationibus gratias egit Dijs immortalibus, qui sibi rerum in Italia componēdarum tam facilem uiam aperuissent: simulq; Lanoio per literas mandat, ut Regis animū & loquendo & cōsulendo ad id ipsum hortaretur. Interea Lanoius accepta à Francisco Sfortia Pisleonensi arce, Regem custodiendum eo adducit: postmodum Papiā reuersus, quum magnum sibi onus incumberet tot stipendiorum militibus persoluendorum, magnam exercitus partem in Placentinum & Parmensem ac etiam Regiensem agrum ire præcipit, ea ratione Clementem Pōtificem & Alphonsum Ferrariensium Ducem adducturus, ut pecuniam in exercitus usum erogarent. Legatum etiam Venetum admonet reipu. suæ præstare persuadeat, quod impensæ amplius in bellum factum erat pro militibus quos Veneti in auxilium mittere tenebantur, cum ipse in augendo exercitu eam rationem habuerit, ut numerum eorum expleret, qui ab eis mitti ex fœdere debuissent. Atque tantus iam erat in Italia Cæsarianorum metus, ut paucis diebus Clemens Pon. centum uigintiquinque aureorum milia, & Alphōsus Estensis quinquaginta numerarint, ne hostium loco haberentur: Veneti etiam auri signati octingenta pondo polliciti sint. Sed dum

Lanoius spe consequendæ maioris summæ moras ne- ctit, immutatam illorum reperit uoluntatem. Nam nisi renouato fœdere, & fide ipsius Cæsaris accepta, La- noio credere haud satis tutum existimabant. Per eos- dem etiam dies pecuniæ quæ iamdudum in Hispania à Cæsare mercatoribus Genuensibus numeratæ fuerant, Quæstoribus in Italia redduntur. Quod uero reliqui in stipendia exercitus debebatur, id omne Sfortiæ Duci ne- cesse fuit persoluere, ut tot milites, qui non modo op- pida & uillas passim uastabant, sed intra urbem popu- laturi omnia uenire minabantur, à ceruicibus populo- rum deijceret. Atque ita in Hastensem & Salutianum agrum, ac in Taurinos exonerata huiusmodi procella, Mediolanenses ingenti periculo liberati uidebantur, nisi idem Lanoius, qui superiore bello à Cæsare Me- diolanensis Ducatus diploma Sfortiæ concessum acce- pisse palam dixerat, quo Italos Principes certiores red- deret, ab ipso Cæsare Monarchiam non affectari, ip- sius iussu duodecies centena aureorum milia postu- lasset, ut Sfortia iustis Ducatus titulis insigniretur. Neque propterea ditionem Mediolanensem à Cæsare uendi aiebat, qui maiorem tam in ea defendenda q̃ in adipiscenda impensam fecisset. Cæterum quum id gra- uius onus q̃ quod ferri posset, uideretur, haud impru- denter responsum fuit, Sfortiam propediem Legatos ad Cæsarem missurũ, ut quo statu res Insubrum essent, certior redderetur: neque uereri, quin multa de Lanoij postulatis detraheret. atq; ita in aliud tẽpus re huius-

modi dilata Lanoius Pisleonum secessit, ubi Franciscus Galliarũ Rex magna cura in arce custodiebatur. Cũq; crebris cum eo colloquijs multa de Cæsaris benignitate quotidie polliceretur, magnam spem Regi iniecit, ut si cum Cæsare congredi posset, æquis pacis conditionibus in libertatem restitueretur. Et propterea Lanoium obsecrabat, ut in Hispaniam potius quàm Neapolim, quo sibi proficiscendum esse antea audierat, adduceretur. Neque ad id minus intẽtus erat Lanoius, quippe qui & magna præmia, & haud minorem gloriam sibi speraret comparare, si ipsius opera inter duos adeo potẽtes, eosdemque infensissimos Reges finis imponeretur simultatibus. Quamobrẽ Regi persuadet, ut iter in Hispaniam à Gallis tutum reddat: proptereaq; Anna Memoransi dominus unus è purpuratis regijs ad Lodouicam matrem, cui statim audita Regis captiuitate, regni procurationem Galliæ omnis demandauerat, ire pergit, eiusque iussu deductis e portu Massiliensi sex triremibus, fideque ab ea accepta, Lanoium cum Rege profectum ad portum Delphini uiginti passuũ milibus orientem uersus à Genua offendit. Cumq; in illum usque diẽ non modo palam, sed & cum Ducibus, ipsoque Carolo Burbonio, & Ferdinando Daualo semper dixisset se Regem Neapolim adducturum, tunc conuerso ad occidentem itinere, cum decẽ & septem triremibus in Hispaniam ire properat. Accepto nuncio, Lanoium cum Rege in Hispaniam ad Cæsarem proficisci, reconciliationẽ inter eos tractari nemo amplius dubitauit. Quare

in animos Italorum principum statim irrepsit opinio, Italiæ monarchiam à Cæsare affectari, Regisque libertate ingentem quæri pecuniæ summam, atque ita Cæsari facile fore, qui regnũ Neapolitanum possideret, & in Insubribus uictorem haberet exercitum, alias Italiæ urbes & loca in potestatem redigere, ab alijs pecuniam extorquere, quæ placerent diripere, militum hospitia pro libito in oppidis & ciuitatibus distribuere. Quo metu perculsi Clemens Pontifex & Veneta respub. crebris literis & legationibus hincinde missis consilium inire cœperunt, qua potissimum uia huiusmodi coniunctionem impedirent: nihilque magis conducere uisum est, quàm Lodouicam Regis matrem Italicis uiribus in spem filij liberandi inducere: sed ad id peragendũ censebãt oportere Galliam Italiæ esse pacatam. Fore enim ut Cæsar rebus suis metueret, si inter se consentientes tot Principes perspiceret, quorum auxilio potius quàm proprijs uiribus superiora confecisset bella: existimabantque Sfortiam Mediolani Ducem, ut ditionem suam onere Cæsarianorum militum liberaret, unà cũ eis consensurum, præsertim quum iamdudũ à Cæsare insignia & iusti Ducatus tituli non nisi durissimis conditionibus promitterentur. atque ut huiusmodi cõiunctione facilior Italiæ foret defensio, per Hieronymum Moronũ tentant Ferdinandum Daualum à Cæsaris obsequio diuertere: magnaque propterea pollicentur præmia, primũ scilicet totius Italicæ militiæ Ducatum, Neapolitanique regni sceptrum, quod non modo communi Principum

sumptu adipisci, sed etiam tutari, si opus fuerit, pollicentur. Quod cum non abnuere Daualus uideretur, modo sine dedecore & proditionis specie facere liceret, iuris ciuilis & Pontificij authoritate demõstrare nituntur, Neapolitanum ciuem, quòd ius eius ditionis ad Romanam ecclesiam spectet, non posse solum à quocunq; alio absque ignominiæ aut defectionis nota, ut Rom. ecclesiæ adhæreat, desciscere, uerum etiam ad parendũ Pontificijs mandatis obligari. atque ita cum in ipsorum sententiam transisse illum existimassent, Sigismundum Alberti Carpensium Principis à secretis deligunt, quẽ in Galliam mittant ad fœdus cum Italis Principibus tractandum. Verum seu quòd in itinere interceptus eò non peruenerit, seu quòd Rex in Hispaniam traiectus, maluerit pace q̃ bello de libertate sua cum Cæsare agi, Galli nõ ut antea Italici fœderis cupidi uidebãtur, quinimo ut filio captiuo Lodouica mater morem gereret, Margaritam filiam ex morte Caroli Alanconij Ducis paulò ante relictam uiduam, in Hispaniam unà cum legatis mittere non recusauit. Quod quidem factum est in obsequium Cæsaris, qui iam animo agitabat Heliodoram sororem suam, quã Carolo Burbonio superius pollicitam retulimus, Francisco Regi, ipsius autẽ Regis sororem Burbonio in matrimoniũ tradere: atque ita illum in Ducatum, quo ob secutas ipsius partes fuerat expulsus, restituere. Cum ergo Legati in Hispaniam applicuissent, inducias primum sex mensium fecerunt, quibus Carolo Burbonio iter tutum ex Italia ad Hispa-

niam pateret. Mox cum ad conditiones pro Regis libertate allatas deuentum esset, Cæsarque quibuscunque Italiæ iuribus, necnon etiam iuri quod senatus Parisiensis in prouocationibus Flandriæ iam dudum obtinebat, ac in primis Burgundiæ renunciari à Gallo uellet, Legati inter cætera mandatum habere significant, ne particulæ quidem Transalpini Regni cederēt. Cumque aliter Cæsaris animus ad pacem haud inclinaretur, unà cum Regis sorore, quæ Caroli Burbonij nuptias confestim aspernata fuerat, in Galliam re infecta redire. Quamobrem Rex, qui recuperandæ libertatis non paruā spem in ea legatione posuerat, animo consternatus, in aduersam ualetudinem incidit: & nisi Cæsar ægrotum uisitasset, bonoque iussisset esse animo, in magno uersabatur uitæ discrimine. Sed Cæsaris comitas, renouataque ex illius oratione libertatis spes, breui hominem ad pristinam reduxit incolumitatem: idque maxime ut speraret, præstabant nuncij, qui sæpe ad illum ueniebant, clamque significabant quotidie Cæsarem à suis in Italia moneri, ut pacem Gallicam honestis conditionibus non aspernaretur, neque sineret Gallos Italis iungi: periculum enim imminere, ne dissoluto exercitu, qui rei pecuniariæ inopia diutius cōtineri nō poterat, nō modo eius authoritas in Italia, sed regnū etiam Neapolitanū in discrimē adduceretur, atq; ita sero coactū iri quomodocunq; pacem à Gallo accipere, quā in præsentia maiore cōmodo dare posset. Quæ cū uerisimilitudinē habere uiderētur, ualdeq; Caroli Imperato-

ris animum mouerent, illud etiam magis mouit, quòd Ferdinandus Daualus quæcunq; in Italia aduersus Cæsarem agitata essent, per certum nuncium patefecit, nec de se male amplius permisit suspicari. nã antea & Antonij Leuæ, & Ferdinandi Marini exercitus quæstoris literæ multa à Principibus Italiæ haud è re Cæsaris tractari significauerant, nec poterant plerique non admirari, quod Daualus, cui totius exercitus demandata erat cura, in tanto negocio nihil scriberet. Incertũ autem est, an ad id impulsus fuerit, siue quòd Francisco Sfortia in grauiorem ualetudinem, & in summum uitæ discrimẽ præter spem redacto, maluerit ipse, si illi mori contigisset, præesse Insubribus, q̃ cum maiore periculo maiorem dignitatem quærere: siue quòd eo animo simulauerit se Cæsari iratum, suamque aduersus illum operam petentibus non negauerit, ut aduersariorũ consilia intelligeret, atque ita eorum conatus facilius posset infringere. Patefacta igitur Principum Italorum cõiuratione, Cæsar statim Daualo rescripsit, ut quoquo modo ei melius uideretur, prouideret ne quid res suæ detrimenti acciperẽt. Itaque Daualus retracto ex Taurinis exercitu, ubi per æstatem statiua habuerat, Mediolanum uersus præter omnium spem uenit, & quãprimum Nouariã applicuit, per literas Hieronymũ Moronum ad se euocat, qui ut erat callido ingenio, & in indagandis hominum consilijs perspicax, nonnullis rumoribus edoctus ei parum fidebat. Sed cum Daualus nihil non fuisset pollicitus, ut ad se uenire non recusa-

ret, Moronus sperans uirum famæ & honoris cupidissimum, nunquam adductum iri, ut contra datam fidem quicq̃ mali in se præsertim amicissimũ moliretur, Nouariam uenit, multaque cum illo collocutus, dum discessum parat, Antonio Leua ita iubente, à militibus comprehenditur. quo nuncio consternatus Franciscus Sfortia Iacobum Philippum Saccum Iureconsultum ad Daualum mittit, ut suam erga Carolum Cæsarem uoluntatem & obseruantiam declararet. Sed quoniam Moronus uel ea potissimum ratione coniectus erat in carcerem, ne hominis ingenium, quod ipsi multoties aliàs usui fuerat, in præsentia officeret, iisdem artibus quibus Moronum ad se traxerat, benigne & comiter acceptum oratorem ad hortandum Principem pellexit, ut ciuitates & munitiora loca Cæsaris nomine custodienda traderet: fore enim ut cognito eius animo, atq; erga Cæsaream Maiestatem promptitudine, & fide, sedatis suspicionibus quæ non temere de Põtifice & Venetis indies suboriebantur, protinus restituerentur, gratiorque Princeps efficeretur Cæsari. Quæ quidem etsi grauiora essent, q̃ ut tam facile deberent cõcedi, tamen & ut magis declararet Imperium, quod à Cæsare acceptum habere semper præ se tulerat, paratum ad eius utilitates reddere, & ne tantam in se Cæsarianorum uim concitaret, quũ omnia ab Italiæ Principibus adhuc imparata essent, præter Mediolanẽsem Cremonẽsemq; arces, quas ad corporis sui tam male ex longa ægrotatione cõfecti custodiã reseruauit, reliqua totius ditionis

loca ac ciuitates Daualo concessit, fidereque haud minus innocentia & benignitate Cæsaris, q̃ Dauali pollicitationibus uidebatur, qui se nil prætereа innouaturum non semel affirmauerat. Sed principem statim fefellit opinio. Nam Daualus q̃ primũ munita loca præsidio firmauit, cum ualida Germanorum & Hispanorũ peditum manu, ac nõnullis equitibus ad urbem gressum dirigit, nemineque aduersante distributis intra priuatas domos militum hospitijs, extemplo sibi postulat arcem dedi. Res profecto haud æqua, ut iam nõ id agi uideretur, quo rebus Cæsareis consultũ esset, sed ut Princeps caussa incognita non modo Ducatu, sed etiã libertate spoliaretur. Sero itaq; Sfortia agnoscẽs se nimiam Dauali uerbis fidem adhibuisse, passus est se potius obsidione cingi, q̃ Dauali animum in se amplius experiri. Interea Carolus Cæsar, qui ob ea quæ Mediolani agitabantur, planè cognoscebat quãto magis à se Principum Italorum animi quotidie alienarẽtur, satius duxit conditiones à Rege captiuo oblatas non aspernari, q̃ ansam relinquere, ut Lodouica eius mater Clementi Pontifici atq; Italiæ Principibus iungeretur, præsertim quum post infectã cum Legatis in Hispania pacẽ, fœdus cum Henrico Angliæ Rege à Gallis renouatũ esset. Atque ad id incitabat, quòd Rex libertatis desiderio, Burgundiæ cedere pollicebatur, dicebatq; se effecturum, ut tota Gallia, postq̃ i regnũ esset ꝑfectus, cõsensum præbere haud abnueret. quibus promissionibus fretus Imperator, plerisque eius consiliarijs, maxime Carolo La-

nio, & Henrico Nausonis Comite ita suadentibus, fœdus ita cum Rege ictum est, ut Gallus iuri suo cuicunque in Italia cederet, Senatum Parisiensem à Flandriæ prouocationibus abdicaret, Burgundiam relaxaret, utq; ipsi ad sumendam Imperij coronam in Italiam uenturo, peditum sex milia, equites cataphractos sexcentos cum totidem sagittarijs, penso in semestre stipendio, in auxilium præberet: proq; ijs obseruandis, & donec libertate adepta promissa denuo sibi rata esse iuraret, filios duos natu maiores daret obsides: utque pax firmior, & fœdus arctius iungeretur, Heliodorã eius sororem uiduam in matrimonium acciperet. Ex qua si filios contingeret nasci, Burgundiæ Duces eos efficere Cæsar pollicebatur. Atque ita firmata pace, minus iam rebus Italiæ sibi timendum existimans, Pontifici haud auscultabat, quotidie pro restitutione Francisci Sfortiæ oranti, neque culpam transferebat in Daualum, quem ille omnium aduersus Cæsarem agitatorum reum arguebat, quum patefactis ab eo aduersariorum consilijs, de fide ipsius dubitare inconueniens uideretur. Itaque cum nulla à Cæsare refulgeret spes Sfortiæ liberandi, statim Pontifex & Veneti animum ad Regem Galliarum conciliandum adiecerunt, quem eo animo fœdus cum Cæsare existimabant percussisse, ut libertate adepta caussam quæreret non seruandæ pacis. Propterea ad eum in Gallias mittunt gratulatum pro accepta incolumitate, & ad suos optatissimo reditu, mandataque legatis præbent fœderis percutiendi, quod postmodum

initum est his conditionibus, ut Gallus omni ditione Italiæ, excepta duntaxat Hastensi ciuitate, cedat, quotannis autem per Franciscum Sfortiam ei pendantur quinquaginta aureorum milia, ipsumque non solum Mediolanense Imperiũ possidere patiatur, sed etiã unà cum Põtifice & Venetis teneatur cõmuni sumptu in paternum Imperiũ restituere. Quod uero ad Neapolitanum Regnum attineret, eligendũ esse Regẽ, qui septuaginta aureorũ milia in singulos annos Galliarũ Regi persolueret, huiuscemodiq; tributis cõtentũ esse debere: exercitum quoque per Pontificem & Venetos parari tanto equitatu peditatuq; tum Italico, tum ex Eluetijs, ut Cæsarianis esset superior, sustentandosq; stipendiorũ sumptus, donec penitus exercitus Cæsarianus Italia pelleretur. Quo fœdere ita firmato, ut belli gerendi Põtifex iustã se habere càussam demonstraret, ad Cæsarẽ in hæc fermè uerba literas dedit: Nõ opus esse arbitramur lõgo sermone ad demõstrandũ quo studio quibusue curis & actionibus à nostri Pontificatus initio tum pacem communẽ totius Christiani nominis, tum priuatim tuã nobiscum coniunctionẽ procurauerimus. Sũt enim omnia acta cogitataque nostra tibi æque nota ac nobis. Illud uero silentio præterire non possumus, nihil nos unquã prætermisisse, quod uel ad boni pastoris erga uniuersum gregẽ officiũ, uel priuatim ad fidelis amici animum erga te pertineret: cuius tamen uoluntatis atque amoris erga te nostri eũ sumus exitũ cõsecuti, ut repulsi à beneuolentia & cõiunctione tua semper fuerimus.

Quocirca ad ea consilia, à quibus & natura & uoluntate omni tẽpore abhorruimus, necessario sumus compulsi, licet serius quã & rerum indignitas & honoris nostri publicique commodi ratio postulabat. Iam enim patientia nostra ad negligentiam rerum publicarũ conuertebatur, nisi tandem arma caperemus, quæ & iustitiæ & Italiæ libertati, & nobis ipsis præsidio essent. Etenim ut caussas breuiter attingamus, quibus adacti sumus ita facere, meminisse potes, antequã ad Pontificiam dignitatem assumeremur, nos summopere tibi addictos fuisse, ex quo rerum tuarum is exitus esset, quem tute optabas, neque laboribus neque periculis aut impensis nos pepercisse. Et postquàm ad Pontificatus honorem uocati fuimus, tuiq; hostes magnas in Italia copias haberent, & si pro dignitate abstinendũ nobis ab armis operæpreciũ fuisset, tamen ne te tuaque negotia impedita relinqueremus, non solũ Flcrẽtinorũ auxilia, sed Romanæ etiam Ecclesiæ copias in tuis subsidijs & castris uersari permisimus: nec pecunias cessauimus tuis suppeditare, donec depulsum illud periculum fuerit. Quod si idẽ postea in sequẽti bello, quod ad Ticinum confectũ est, nõ præstitimus, id nõ uolũtati nostræ erga te imminutæ, sed Põtificatus dignitati, quæ cõmunis in nobis patris personã exposcit, potius adtribuendũ est, præsertim quũ tu ipse uidere potueris, quæ nobis esset cura rerũ tuarum. Nã si societatẽ hostium tuorũ sequi uoluissemus, maxima nobis præmia non solũ proponebantur, sed iã parata erãt, & tui tam facilẽ uictoriam

nunq̃ nacti fuissent, ob quã quũ sublata omnis contentio uideretur, cum tuis Ducibus fœdus iniuimus, & quo ali ac sustineri exercitus tuus posset, plusquàm mediocrem auri summam dedimus, ea cõditione, ut à finibus nostris exercitus abduceretur, restitueretur q́; pecunia, si tu fœderi cum illis inito non consentires. Quod quãq̃ minime apud te ratum fuerit, nihilo minus neq; aurum recuperauimus, & contra promissa in Romanæ Ecclesiæ locis diutius exercitus tui bona pars uersata, nullũ crudelitatis, nullum auaritiæ aut immanitatis genus in nostros prætermisit. Quanobrem cum ita à te & à tuis accepti essemus, ut nulla meritorum nostrorũ ratio haberetur, nemini mirum esse debet, si quæ in tui detrimentũ à Ferdinando Piscariæ Marchione occulta consilia haberi cœperant, cum ad nos delata essent, non penitus aspernati sumus. Cæterum quum tui Mediolanense imperium occupassent, circumuallaréque perrexissent Franciscum Sfortiam à te toties declaratum Mediolani Ducem, tantam indignitatem (ut uerum fateamur) ægre quidem tulimus, & cunctis propé Christianis principibus auxilium conferentibus, pro cõmuni Italiæ periculo non neglaximus arma capere, ita tamẽ, ut oratorem tuum, qui pro componendis (uti aiebat) rebus uenerat ad nos, interea audiremus, & relapsi in pristinam conciliandæ amicitiæ spem & perpetuitatẽ, beneuolentiæ nostræ fructum tibi polliceremur, modo per te Mediolanensium Duci, etiam si quo pacto errasset, clementia impartiretur, sine qua res Italiæ eo

tempore securitatem habere non poterant. Sed tu plus iniquis tuorum quàm par erat consilijs fidei adhibens, pro clementia iustitiæ rigorem obtulisti, quæ tamen nescio quomodo iustitia appellari possit, quum iudicium atque sententiam pœna antecesserit, & Princeps tui hactenus semper obseruãtissimus, incognita caussa iam septimum mensem acerrimam tuorum obsidionem patiatur. Quibus tot & tantis caussis de te diffidere, & quodammodo desperare coacti sumus, nostramque amicitiam, quam tu toties repudiasti, multis & magnis Principibus adiungere, quorum optimum in Christianam rempublicam animum si essemus aspernati, non pastoris & cõmunis patris laudem, sed superbi & insolentis nomen acquisiuissemus. Habes rationem actorum & consiliorum nostrorũ, quæ idcirco à nobis summatim explicata est, ut non solum coram Deo (is enim inspector est cordis) sed etiam coram hominibus testatam optimam uoluntatẽ nostrã relinquamus. Dum hæc fierent, Franciscus Sfortia in arce Mediolanensi inclusus diutius obsidionẽ tolerare non poterat. Quamobrem Antonius Leua Alphonsusq; Daualus, qui mortuo Ferdinando Daualo, uices Cæsaris Mediolani susceperant, quæcunque onera uel intolerabilia urbi imponere in animum inducunt, potius quàm Principi obsesso opem ferri patiantur: in primisque ciues, qui iurare pro fide Cæsari seruanda abnuebant, nisi sibi cautum esset Cæsareum dominatum haud iniquum fore, modo æqua pollicendo, modo metu ne deteriora con-

tingerent, iusiurādum facere compellunt. Postremo cum diuturna stipendij inopia, imminētisq; belli metu opus esset pecunia, à plurimis qui mercatura aut opificio diuitias cōparauerant, non paruā efflagitant auri summam, pignoribusq; ablatis & carcere detrectantes ad erogandū pecuniam cogunt. Quare senatus populusq; Mediolanēsis conuētu inter sese habito, omnes uno ore coram Legatis Cæsaris queruntur, non modo uillas oppidaque diuturno militum sumptu quotidie exhauriri, agrosque colonis passim discedentibus incultos remanere, sed etiam in urbem ipsam & ciues manus inijci, priuatasque pecunias cōtra toties promissam fidem extorqueri. A quibus cū temperari posthac enixe contenderent, omniaque sese facturos Cæsariani pollicerentur: in hoc firmata sentētia Mediolanenses discessere, ut si cuipiam in posterum pro eroganda pecunia uis inferretur, uicinorum implorata ope arceretur iniuria. Et ut huiusmodi decreto Deus Opt. faueret, supplicationes à summo uirginis Matris templo ad Diui Ambrosij tutelaris ædem triduum decernunt. Sed nihilo minus Cæsariani, quibus cordi magis erat habere pecuniam, quàm pollicita obseruare, missis satellitibus in priuatam fabri cuiuspiam domum, cui nudiustertius aurei quingenti fuerant imperati, totam urbem tumultu concitauerunt. Dominus enim domus quum sibi per uim auferrentur pignora, correptis repente armis, auxilioque uicinorum implorato, abire coëgit satellites, qui quum paulopost Antonij Leuæ iussu, ad quem fa-

ctum retulerant, maiorem in numerum rediissent, portasq; domus occlusas perfringere conarentur, a uicinis pariter omnibus ad arma conclamatum est. Itaq; *paulopost tumultus totam urbem peruadit:neq; quicquam tamen ultrà eo die tentatum est, quàm ut uis arceretur.* Perterritus *subito tumultu* Antonius Leua, *e curia per minus frequentem urbis partem ad loca arci proximiora, ubi tria milia* Germanorum *peditum ad arcis obsidionem collocata erant, quamprimum se contulit, collectaq; militum manu, &* Gaspare Mayno *non paruæ authoritatis inter ciues patricio comitatus, quà populi armati turba densior erat, ire pergit, hortaturq;, ut depositis armis quisq; digrediatur, neq; huiusmodi tumultibus minime profuturis omnia misceāt.* Idē *etiā alia ex parte faciebat* Daualus; *qui eo æquiore animo audiebatur, quo minus populo erat inuisus.* Itaq; *quum diei fermè dimidium totam urbem perequitassent, ea conditione populus ab armis discessit, ut* Cæsar *eiusq; legati uectigalibus contenti, priuatæ parcerent pecuniæ:neq; ullum præterea militē, quàm quos ab initio ad arcis obsidionem disposuerant, in urbem adducerent. Sed quum postero die nonnullos ex* Hispanis Ducibus *cum paucis equitibus aduentantes uidissent, crebrisq; nuncijs admonerentur integras cohortes peditum, equestresq; turmas properantes ad urbem sequi, præmissis aliquot ad* Daualum & Leuā *patricijs, qui resumendorum armorum caussam in ipsos compingerent, magno adeo tumultu totam urbem con-*

citarunt, ut de relinquenda urbe Cæsariani deliberauerint. Cæterum quum magnum populi numerum ad curiam diripiendam, ubi rerum criminalium Præfectus cũ peditũ manu diuersabatur, accurrisse cognouissent, resumptis animis, uias trabibus tabulisq;, quo melius fieri poterat, obuallare pergunt: & ut aduersus populũ tutiores essent, paucis relictis ad arcis custodiam, obsessis erumpendi occasionem dedere. Nam Princeps multorũ pollicitationibus fretus, qui magna pro ipso sese facturos iactauerant, emissa militũ manu, statim munitiones hostium occupat. Sed ubi qui opem ferat, aut cõmeatum, conspicit neminem, abiecta auxilij spe, iam clamorem & strepitum in urbe paulatim sedari audiens, suos intra arcem recipit. Interea multi pugnæ inassueti, multi etiam ob direptam curiam præda onusti abire, & signa pro libito deserere, adeo ut quibus tutandæ patriæ maior cura erat, animus deficeret: nec spernẽdæ a Cæsarianis oblatæ conditiones uidebantur, qui præter Germanos ad obsidionem arcis iampridem positos, cæteros milites non modo ex urbe, sed ex agro Mediolanensium amouere promittebant. Sicq; quum a Solis occasu ad ortum incerto euentu pugnatum esset, utrinq; ab armis discessum est, aliquotq; postea diebus quieta urbs uidebatur, licet pleriq; id Cæsarianos potius quia è re sua esset, eo tẽpore ab armis cessasse, quàm ex animo promisisse existimarent, præsertim cum multi ex militibus non modo sese in Mediolanenses male animatos palam iactarent, sed breui assererent uindictam

ſumpturos. Neque aliter quiſpiam, qui ſano eſſet iudicio, poterat arbitrari, quum à Pontifice, à Venetis, ab Eluetijs, à Gallia imminēte bello, neceſſe illis eſſet nihil intentatū relinquere, quo tot hoſtium impetū ſuſtinerent. Principiū igitur à nonnullorum ciuium relegatione cœptum eſt, qui maiorem antea gratiam Cæſarianorum promeruerant, quum in ſuperioribus bellis ad arma toties aduerſus Gallos ſumenda alacres ſeſe exhibuiſſent. Hos enim ob Sfortiani nominis ſtudium habebant cæteris ſuſpectiores, & tumultus paulo ante in urbe concitati culpam in illos transferebant. Quod ubi populo renunciatum eſt, indignatus occaſionem quæri, qua Ducibus ſuis, ſi facto denuo opus eſſe contingeret, priuaretur, ad amouendam eorum ſuſpicionem uades dare promittit. Sed dum nonnulli ex ijs qui pro uadibus nomina profitebantur, minus probarentur à Cæſarianis, populuſque nolle quenquam è ciuibus relegari etiam atque etiam contenderet, & in ciuitate non deeſſent ſeditioſi, qui omnia cuperent tumultu miſceri, primo de legatis & Cæſarianorum Ducibus palàm obloqui, mox arreptis armis, ſi quempiam militum, maxime ex Hiſpanica natione, nacti eſſent, trucidare, ſpoliatúmque necare. Et quanuis id Primatibus, & ijs præcipue quibus ciuitatis ſalus erat charior, diſpliceret, ac Cēturiones cum aliquot armatis per urbis portas diſpoſiti eſſent ad huiuſmodi hominum amentiam compeſcendam, tamen tantus facinoroſos furor inuaſerat, ut arma ciuium, qui

ad urbis portas ingressos milites nihil tale metuentes adsociabant, pro omnium defensione non sufficerent. Hanc occasionem nacti Antonius Leua & Alphonsus Daualus, tum ut militibus prædæ auidis morem gererent, tum etiam ut parêre docerent Mediolanensem populum, denunciarunt protinus sese nulla amplius promissorũ fide erga ciuitatẽ teneri. Atq; idcirco admonitis Ducibus Hispanis, quos cum armatis cohortibus ad urbem appropinquare iusserant, ipsi ea parte qua stationem suorum posuerãt, uallo & munitionibus per noctem firmata, collecto militum agmine, improuiso alia ex parte egreßi, primum occiso quodam ex infima plebe, qui caput honoris caussa detegere (ut moris est) coram ipsis aspernabatur, mox tribus alijs quos in uia obuios habuerant, trucidatis, initium pugnæ dederunt, igneq; ex turri accenso, signum cæteris accedendi ad urbem dedere. Commouit uniuersos ciues tam inopinata cædes, quæ ipso Daualo & Leua non modo præsentibus, uerum etiam lubentibus hostiliter erat edita: nec quisquam tam pacato animo in ciuitate fuit, qui non uel cum omnium fortunarum & uitæ periculo arma esse capessenda censeret. Sed nullus eo tempore Cæsarianos timor inuadebat, quippe qui supra mille armatos, præter eos qui obsidioni arcis antea stabant, paulo ante clàm in urbẽ introduxerant, occupauerãtq; pleraq; loca urbis eminentiora, unde a scloppetarijs crebris ictibus Mediolanenses interficiebantur. Quare multi e ciuibus abiecta omni uictoriæ spe, præmisso tu-

biane deligunt oratores, qui benigna oratione Cæsarianorum Ducum iram lenire studeant. Sed cum in eo persisterent, ut suspecti emitterentur, a populo in concione acclamatū est, minime æquū esse, quū totus exercitus hostiliter ad urbem appropinquaret, ut inde abirent, qui præsidio forēt ciuitati. Atq; ita redintegrata pugna, miserabilis erat tam inclytæ urbis casus. Germani enim in propinquas domos ignem iniecerant, ne Mediolanenses è tectis & speculis suos interficerent, ipsi autem è turriculis & fenestris, quas militibus munierant, passim prosternebant ciues. Nec quisquam eo in prælio uiuus capiebatur, sed ubiq; uulnera, cædes, incendia apparebant. Redacta in tanto discrimine ciuitate, cum Leua & Daualus fore perspicerēt, si reliquæ Hispanorum peditum cohortes in ipso pugnādi ardore admitterentur, non solum totam urbem direptioni obiectam iri, sed eundem cædibus fore finem, qui & militum foret satietati, Duces nondum ingressos admonent, ne absq; ipsorum iussu ciuitatem introeāt: audientesq; populum de pugna fessum esse, & non solum eos quos antea exire iusserant, sed maiorem etiam numerum migrare uelle, ab armis hincinde cessatū est, cum a Solis occasu ad nonam diei horam utrinq; armati stetissent: maximoq; ciues uidebantur soluti periculo, nisi paulopost cognouissent, diem illum tot malorū quæ postea subsecuta sunt, fuisse initium.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Sextus.

POstquā ex eius diei pugna innotuit quantum ueterani milites inconditæ multitudini præstarent, mæstitia & dolor, qualis in capta urbe esse solet, in omnium animo & uultu apparebat. At Cæsariani uoti compotes, urbem ingressi, obseptas uias recludi, sibiq; a ciuibus non militarem uictū, sed opipare ac perquā eleganter parari imperant; designatisq; per totam urbem hospitijs, pro militū libito coguntur ciues præter epulas etiā uestes & indumenta præbere: quibus sumptibus, & interdū etiam contumelijs & uerberibus uexati, multi quotidie uel relicta supellectile, uxore & liberis, tot impendētium periculorum metu abibant, neq; bonorum proscriptione, aut ædium ruina, quas milites a fundamentis in odiū fugientium demoliebantur, retineri poterant. Interea Pōtifex, & Veneta Respu. undiq; coactis militibus, Duces suos in Insubres maturare imperabant, ut iuxta fœdus cum Francorum Rege pauloante initum, Cæsarianū bellum aggrederentur, Francisçoque Sfortiæ iamdudum obsesso opem ferrent. Quod cum Alphonsus Daualus, Antoniusq; Leua prospicerent, neq; esset dubium quin Veneti Laudem ciuitatem essent tentaturi, ut ibi sedem ad

omnia belli exequenda negotia constituerent, & propterea tres Hispanorum peditum cohortes præsidio urbis disposuissent: tamē Hispani, qui Mediolanum à suis direptum iri existimabant, nullo iussu retineri potuerunt, quin statim ad urbem aduolarent, relicto in ciuitate Laude sub Fabricio Maramaldo Italorum peditum septingentorum præsidio. Qui Duce suo ita permittente, in ciues nullum prætermittebant insolentiæ genus, adeo ut pleriq; de fuga potius abiecta rei familiaris cura cogitarēt, quàm diutius in huiusmodi seruitute uiuere, nisi Lodouicus Vistarinus patricius, qui pro Centurione cum Cæsarianis militabat, adiecto ad liberandam patriam animo, clàm pactis cum Francisco Vrbinatum Duce, ac Petro Pisaurieñ. Legato Veneto cōditionibus, iuuenes aliquot delegisset, quorum operam in tradenda Venetis urbe strenuam sperabat fore. Itaq; admonito Vrbinate, ut quàm secretius fieri posset, noctu cum parte copiarū ad urbem appropinquaret, ipse in aliquot uicinis domibus, suis dispositis, assumptisq; tantum secum duobus conuitibus, ad turriculam quandā occultiorem, ubi sex tantum pedites excubias agebant, pergit, tanquam animaduersurus in eos, nisi uigilantes reperisset: subsecutisq; paulopost ijs qui facinus aggredi parabant, tanta celeritate omnes comprehensos necauit, ut strepitus nusquam sit exauditus. Patrata itaq; huiuscemodi cæde, Vistarinus per uallum demissus ad accelerandum Venetorum aduentum pergit, antequam Maramaldus, aut alius quispiam facinus agnosce-

ret: adeoque fauit fortuna, ut Veneti prius traiecto Abdua fossas & munitiones urbis trāsirent, quàm hostes aduenisse quisquam intelligeret. Cæterum re tandem cognita Maramaldus collectis suis omnibus, in arcem se recipit, quam deserere turpe existimabat, nisi prius ab Alphonso Daualo & Leua admoneretur, quid sibi in tanto rerum discrimine agendum esset. Sed cum magni momēti Cæsarianis huiusce urbis amissio uideretur, extemplo Hispani omnes Mediolani in armis fuerunt, & ad tria milia peditum ciuitate egressi cum Alphonso Daualo, & Ioanne Vrbina tribuno, ante horam diei quintam Laudensem arcem ingressi, adiunctis Maramaldi peditibus, usq; ad forum perueniunt. Iam Franciscus Vrbinatum Dux cum magna exercitus Veneti parte urbē ingressus fuerat, uicosq; omnes, & domos plurimas, quæ ad eā portam qua ipse intrauerat, respiciebant, præsidio firmatas tenebat, ea de caussa, ut si maior ingruisset hostium uis, iter sibi liberum ad discessum pateret. Quare haud segniter ab Hispanis, qui urbem recuperare conabantur, dimicatum est, & non semel tentatum, si qua possent Venetorum præsidium propellere. Sed cū illi acriter repugnarent, & cōminus gladijs atq; hastis, eminus etiam scloppis certaretur, Hispani, qui potius Laudem urbem amittere, quàm Mediolanum in discrimen adducere uolebant, & ad protrahendum ibidem bellum nihil parauerant, reductis secum peditibus Italis, qui cum Vistarino haud consenserant, relicta etiam arce Mediola-

num reuertũtur, statimq; Germanos mille & quingentos Papiam destinãt, ne ea quoq; ciuitate amissa, omnis abeũdi uia, si quid durius incideret, præcluderetur. Equites etiam tam grauis quàm leuis armaturæ Mediolanũ reducunt, uel ut tutiores contra hostes essent, uel ut maiore sumptu Mediolanenses grauarẽt, quibus adeo erãt infensi, ut nonnunquã ciues & matronas, ac etiam pueros domi uinctos asseruarent, tanquã sumptuum obsides, reliquamq; familiam mandpiorum loco haberent: uidereq; erat tabernas paßim occlusas, Deorum templa nullis ornamentis referta, quæ cum omni lautiore supellectile, & meramonijs paßim in caueis & terræ uisceribus abscondebantur: quanquam id haud impune a multis fiebat. Nam & seruos & ancillas, in quibus maior inerat suspicio, cogebant, ubi ciuium bona abscõderentur, manifestare, & ipsi tanquam canes sagaces, armorum quæ ad se iusserant conferri, perquirendorũ prætextum habebant, ut omnes domus latebras rimarentur. Et si quidpiã quod placeret aderat (nam quisq; fortunarum hospitis sui arbitrium sibi uendicauerat) protinus auferebatur. Ipsiq; Antonius Leua & Dauallus, ac Carolus etiam Burbonius, qui nuper ex Hispania a Cæsare Insubribus præfectus redierat, adeo pro libito milites debacchari permittebant, ut uniuersi ciues suppliciter peterent, relictis facultatibus abire quo uellent, sibi licere, ut saltem a militum iniuria corpora libera essent. At Burbonius meliora illos sperare hortatus, Deumq; Opt. testem inuocans, primis tor-

mentorum hostilium ictibus caput suum deuouebat, nisi exsoluto aureorum triginta milium tributo, quibus menstruum stipendium militibus dare posset, extemplo tam graui onere liberaret urbem. Quod creditum est illi postea Romæ *ob periurium contigisse. frustra enim intra paucos dies a* Mediolanensibus *pecunia numerata est:& nihilo minus* Hispani *in uexandis ciuibus adeo perseuerarunt, ut reperti sint qui tot erumnarum tædio sibimet laqueo mortem consciuerint, quiq; e sublimi nonnunquam præcipites sese dederint.* Verum *apud plerosq; plusquam* Burbonij *pollicita spes* Laudensis *uictoriæ ualebat.* Nam *cum ciuitatem illam tam turpiter à* Cæsarianis *in hostium potestate relictam fuisse audiuissent, fieri posse non putabant, ut quinq; milia* Hispanorum *cum tribus* Germanorum *peditum milibus, paucoq; equitatu, præsertim deficiente stipẽdio, & nulla annonæ aceruata summa, tam uastum urbis spatium diutius tueri possent aduersus omnes consentientis* Italiæ *uires:atq; id prima belli præ se tulerunt initia.* Nam *quamprimũ* Hispani Laude *cesserunt,* Pontificij, *qui ad numerũ octo milium peditum cum ualido equitatu in agrum* Placentinum *pauloante peruenerant, confecto ratibus põte* Padum *transiere, &* Venetis *adiuncti,* Mediolano *appropinquabant. miserant etiam antea* Octauianum Sfortiam Episcopum Aretinum *ad* Eluetios, *qui* Francisci Regis *fauore quatuordecim peditum milia conscripserat, & per* Rhetos *&* Bergomates *descendens*

liberum iter ad exercitum Italicum habebat. Sed cum longitudo uiæ plures dies proficiscentes remoraretur, Sfortiani in arce Mediolanensi obsessi, ad id inopiæ redigebantur, ut præter panem, qui ex farina furfuribus admixta conficiebatur, quo pluribus impartiri posset, nihil haberent. Quare delectu inter eos facto circiter ducentos homines tertia noctis uigilia ex arce emittunt, qui per hostium munitiones egreßi, quà negligentius excubias fieri antea animaduerterant, per uim arrepta uia Melignanum peruenere: ibiq; reperto Francisco Guicciardino Pontificio legato, Fràcisco Veneti exercitus imperatore, ac Petro Pisauro prouisore, ac plerisq; alijs Ducibus, obsessorum inopiam significant, asserũtq;, si diutius auxilium ferri protrahatur, arcis deditionem breui secuturam, uel, quod peius erit, omnes in hostium potestatem uenturos. Quam ob rem Itali Duces iußis Sfortianis bono animo esse, magis ut hostium animos tentarent, quàm ut sedecim peditũ milibus nuper collectis, sperarent Cæsarianos ueteranos milites Mediolano expellere, ad portam quæ Romana dicitur, quæ prima eis erat obuia, gressum dirigunt. Cũq; Ioannes Medices, qui primã aciem ducebat, sex tormentis turrim quandam obruere aggrederetur, ut patefacto per eam aditu facilior esset irrumpendi uia, ad id loci omne Cæsarianorum robur protinus accurrit: & non tantum ciuitatem tueri, sed etiam egredi audent, & manũ cum hoste conserere. Postquam autem leuibus aliquot prælijs hincinde usque ad horam diei

nonam pugnatum esset, Itali, qui intra paucos dies Eluetios uenturos haud ignorabant, quibus adiunctis minime dubium erat quin superiores euaderent, reductis tormentis & militibus, qui usq; ad hostium munimenta pugnando processerant, Melignanum regreßi sunt, nō sine magno Cæsarianorū fauore, qui cedēte hoste, nihil sibi ulterius timendū ab eo existimabāt. At Mediolanenses ingens oppresserat mœror, cum audirent exercitum Italicū, in quibus pristinæ libertatis pauloante effulserat spes, retroceßisse: neq; in hominū animos cadere poterat, id hostiū metu, sed potius haud syncera erga Ducem Sfortiam uoluntate factū fuisse. Hoc successu elati Cæsariani, cum omnes prius intra urbis interiora mœnia hospitia delegißēt, aggeres circa suburbia alias constructos, reficere properant, & quotquot tam è populo, quàm etiam è Patricijs nacti erant, ligonibus & batillis in euacuandis foßis cogebant insumere operam, adeo ut huiusce contumeliæ uerecundia aliquot dies nemo ex optimatibus in publicū prodiret: sed uarijs in locis occlusi, aduentantibus Eluetijs meliorem fortunam præstolabantur. Non enim uerisimile uidebatur Franciscum Frācorum Regem, qui toties omni aduersante Italia res Insubrum in discrimen solus adduxisset, & qui in præsentia Eluetios in Galliam cisalpinā transmittebat, nunc adiunctis Italicis uiribus imparem tam paruo hostium exercitui fore. Quare Sfortiani redintegrata spe, licet uix paucissimorum dierum cibus, & is quidem exiguus ac peßimus superesset, ta-

men de deditione nullum faciebant uerbum, haud dubium auxilium expectantes. Sed cum tardius exercitus Italicus Melignano discedens, cum iumentis compluribus & uehiculis commeatu onustis progreditur, & superiorem uiam, qua ad arcem itur, duobus passuum milibus ab urbe capessit, ut uenientes Eluetios sibi adiungat, sine quibus in pugnæ discrimen iterum nolebat descendere, Sfortiani obsessi iam non famem, sed mortem ipsam in faucibus habentes, extrema necessitate adducti Iacobum Philippum Saccum iureconsultum ad Carolum Burboniū & cæteros Duces emittunt: qui postquam multa de eorum aduersus Sfortiam odio conquestus fuisset, quòd innocentissimum Principem, & Cæsarei nominis ac amplitudinis semper studiosissimum, æmulorum calumnijs circumuentum tamdiu obsessum teneant, tandem offert arcem reddere, si non iniquæ interea conditiones fiant, donec Cæsar re intellecta iustitiæ melius possit consulere. Quod quidem haud aspernati sunt Cæsariani. omni enim se prorsus hostium timore liberos existimabant, si arce potirentur: & propterea nihil Sfortiæ non dare pollicentur. Illud tantum difficultatis inerat, quòd Burbonius cum Mediolanensi Cremonensem etiam arcem reddi postulabat, asseuerabatque id cum a Duce, qui innocentiæ confideret, minime recusari debere, tum a se maxime expetendum, ut rebus Cæsareis, aduersus quas omnis Italia cum Gallis & Eluetijs armaretur, consultum esset. qua de re cum antea Sfortiani dubi-

tassent, Sacco in mandatis dederant, ut si aliter fieri nō posset, pro Principis & suorum salute ac libertate omnia polliceretur. Sed dum orator ex uultu & sermone hostium, recuperandæ arcis desiderium agnoscit, cautius agens, ad suos rediturus gradum uertit, tanquā de Cremonensi arce nihil facturus. Itaq; flexis Cæsarianorum animis pactum fuit, ut Sfortiæ cū suis omnibus, ac tota eorum supellectile abire liceret: illiq; Comum ciuitas, quam ipsi præsidio tenebant, assignatur, cum non modicis reditibus, donec a Cæsare super Imperio Mediolanensi, & criminibus quæ in Principē impingebantur, iudicatum esset. Traditusq; propterea est Cæsarianis exposcentibus Ioannes Angelus Ritius uir à secretis ipsius Sfortiæ, ut ab eo omnium actorū & consiliorum quæ Mediolani agitata fuisse ferebantur aduersus Cæsarem, ratio intelligeretur. Sed ille eximia fide & prudentia præditus, adeo utranque caussam, & Ducis, & suam, æquam esse ostendit, ut intra paucos dies dimissus, non sine adepta ipsius etiam hostis beneuolentia abierit. Firmatis huiusmodi deditionis conditionibus, Franciscus Sfortia, quamuis Hispanorum promißis non satis fideret, & minime se putaret incolumem, donec in Cæsarianorum potestate esset: tamen dissimulato metu, relictis in ciuitate impedimentis, quæ paulo post ipsius discessum magna ex parte ab Hispanis direpta fuerunt (iumentorum enim & uehiculorum usus non suppetebat) in castra Italica uiam capessit. Cæterum magna etiam iniecta est suspicio, quum ipsi

honoris gratia Antonius Leua se comitem usq; ad uallum urbis adiunxisset. Verebatur enim ne mala potius quapiam ex caussa, quàm ex officio id potißimum ab illo factum esset. Quod etiam pleriq; patricij Mediolanenses, qui obsidionem unà tulerant, ueriti, arma induti, gradum faciebant, ut si Princeps comprehenderetur, ipsis cum militibus (quibus ut parceretur, mos inualuerat) abire liceret. Igitur postquã in castra Italica præter spem incolumes peruenerunt, Sfortia, qui omnem tot malorum culpam non Cæsari, sed eius ministris adtribuebat, statuit omnino uel inuitis amicis omnibus, qui multa de Cæsaris iniuria aduersus ipsum loquebãtur, Comum se transferre, ibiq; manere, quoad æmulorum calumniæ innotescerent: nisi Sforcinus, qui cũ militum præsidio ad recipiendam ciuitatem præmissus fuerat, renunciasset Hispanos qui præsidio urbis stabant, inde egredi nolle, etiam quòd Princeps intro admitteretur: quoniam conuentum fuisset, ut Comum redderetur, neq; pactum ut Hispani inde abscederent. Itaque cognito Cæsarianorum animo, Franciscus Sfortia quamprimum in castra rediit: & cum hactenus cõtra Cæsarianos nulla in re consensisset, tunc Italicum fœdus cum cæteris Principibus iniit, & bellum aduersus illos tanquam communes hostes pro uirili suscepit. Per eos dies Sigismundus Malatesta, unus e Ducibus, qui pro Cæsarianis Laude inerat, & postquam ciuitas in Venetorum potestatem peruenit, cum Alphõso Daualo regressus Mediolani militabat, tubicinem

cum literis ad Vistarinum mittit, quibus illum ad singulare certamen prouocabat, eo quód contra iusiurandū, & militare decus ciuitatem ipsius fidei creditam, hosti tradidisset, polliceturq; armorum iudicio, quæ mentiri haud solere pleriq; opinātur, huiusmodi perfidiam demonstrare. At Vistarinus neq; se contra iusiurandum, neq; contra militiæ decus fecisse asserebat, qui pro libertate patriæ id facinus aggressus esset, imò sibi plusquam mediocre præmium deberi, quód de tyranni, & sæuißimorum hostiū manu ciues suos uindicasset: itaque statuto die cum armis equestribus equo sublimi uectus, spatáq; & claua ferrea cinctus, in certamen descēndit. Pariterq; Sigismundus magna Hispanorum caterua comitatus, in castra Italica, ubi pugnæ locus electus erat, proficiscitur, & paribus armis indutus, agilitate corporis, qua plurimum fidebat, Vistarinum primo circuire: & modo a dextra, modo a sinistra inuadens, uulnus si qua posset inferre nitebatur: neq; tamen præter equū, quem duobus affecit uulneribus, hostem lædere potuit. Sed ille, qui & corpore proceriore, & uiribus plus poterat, postquā Malatestam tot gyris fatigatum incautius ictum frustra tulisse aspexit, spata aggreßus eum in dextra uulnerat, adeo ut præ dolore gladius è manu excideret. Quare acrius iam uulneratum, & sui defendendi impotem insecutus, totam duelli aream coēgit non semel retrocedentem circuire, donec occidente iam sole, cum quatuor horas pugnaßent, Vistarino palma certaminis adiudicata est, non sine ma-

nifesto totius belli omine, quod absque cruenta militum cæde, nisi sero finem esset habiturũ. Interea cum iam inclinante æstate præter unam LaudemPompeiam nullum fuisset receptum oppidum, & Mediolani oppugnatio uideretur durior, quoniam Cæsariani non modo fortiter intus urbem defendebant, sed foris etiam quotidie leui prælio pugnabant audacter, dimissis ad obsidionem Eluetijs unà cum Pont. copijs, omnique ferè equitatu Malatestæ, Ballioni Perusino impigro Duci cum octo milibus peditum Cremonæ expugnatio destinatur, ubi mille Germani pedites cum quingentis Hispanis, & equitibus ducentis, præsidio inerant. Verum postquã aliquot dies Malatesta circunsedisset urbẽ, & tentato infeliciter per arcem quam Sfortiani tenebãt, ingressu, supra mille homines amisisset, ne res amplius frustra tentaretur, FranciscumVrbinatem Veneti exercitus imperatorem cum omnibus Venetorum copijs eò tendere oportuit. Is igitur patefacto usque ad munitiones aditu, quibus Cæsariani urbem ab arce secluserant, fortiores milites clam traducebat, qui scutis obtecti unà cum scloppetarijs uallum ascendebant. Atque ita eminus uulnerati pleriq; concidebant propugnatores. Tormenta etiam ex arcis turribus crebra emittebãtur, adeo ut ex ijs qui hostibus obuiam prodirent, pauci redirent incolumes. Tot itaque Cæsariani difficultatibus pressi ciuitatem reddere paciscuntur, nisi intra decem dies auxilium à suis feratur. conuentum etiam est, ut Germani trans Alpes in patriam redeant, Hispanis autem nisi

post annũ in Mediolanensi Ducatu militare liceat. Interea Romæ Clemens Pontifex ob diuturnum in Insubribus bellum difficultate pressus pecuniaria, cum Vespasiano Prosperi filio totius Columnensis familiæ nomine paciscitur de iniurijs ultro citroque remittendis, satius utrique parti existimans euentum totius belli expectare, quã nouo militum delectu, & sumptibus domi fatigari: huiusmodique fœdere dimissis tribus peditũ milibus, qui Romæ iamdudum stipendia meruerant, tutus fuisset, nisi Vgo Hispanus, qui superioribus mensibus à Cæsare frustra missus Romam uenerat pro rebus Italiæ componendis, nactus occasionem Pontificis opprimendi, Pompeium Cardinalem & Ascanium Columnẽses impulisset, quia nullam ipsi fidẽ dedissent, tumultuarijs collectis militibus Romam inuadere. fore enim ut Clemens nullo munitus præsidio, uel in palatio uiuus comprehenderetur, uel saltem à bello aduersus Cæsarem desciceret. Itaq; delectu armatorum duorum milium clam facto, Romæ prius nunciatum est Cardinalem Columnam cum magnis copijs apud Diui Ioannis Lateranensis esse, q̃ quisquam tale quidpiam suspicaretur: & idcirco cum frustra Pontifex præsidium in tempore niteretur parare, hostes iam appropinquare audiens, uia occulta cum plerisque Cardinalibus, Episcopis, & uario hominum genere Curiam Romanam sequẽtium, qui uel in Pontificio palatio habitabant, uel officij aut metus caussa eò conuenerant, intra molem Hadriani, quæ nũc arx sancti Angeli dicitur, se recipit: seroq; ad-

monitus, non modo carnes, & alia esculenta, sed annonam & uinum tot hominibus intra paucos dies defuturum, maluit aliquid de iure suo decedere, q̃ ad deditionem fame cogi: & propterea missis oratoribus, ab Hispano, qui hæc iactabat fecisse non tam ad Pontificẽ offendendũ, q̃ ut eũ in partes Cæsaris accedere cogeret, conditiones accipit, ut seruatis quatuor mẽsium cũ Cæsare inducijs, copias quas in agro Mediolanensi *habebat, cis* Padum *reduceret: datisquè in id obsidibus,* Columnenses *eo libentius discessere, quòd & si haud ignorarent arcem non diuturno tempore ad deditionem ob nimiam obsessorum multitudinem potuisse cogi, tamen haud existimabant* Pontificem *tam uecordem fuisse, ut eo se recepisset, ubi quatuor dies se continere nequiuisset: & ipsi pauci, ac sine pecunia & cõmeatu, depopulati omnẽ* Pontificiam *supellectilem abire incolumes satius ducebant, quàm expectare donec milites deligerentur, atque ita turpiter inde cogerentur abscedere.* Dum *hæc fierent,* Franciscus Galliarum Rex *ex fœdere cum Põtifice &* Venetis *inito,* Vasconum *quatuor milia & quadringentos equites cataphractos, totidemq; uelites,* Duce Michaële Antonio *Salutianorum* Principe *in* Italiam *destinat, qui* Italico *exercitui adiunctus, cõmunibus auspicijs bellum aduersus* Cæsarianos *gerat.* Et *forte per id tempus iter faciens in ora* Transpadana *aliquot oppida receperat, cum ei renunciatum est ob ecclesiasticas copias, quæ* Pontificis *iussu discessum parabant, &* Veneti *exercitus absentiam, cuius magna*

pars apud Cremonam deditionē urbis expectabat, Cæsarianos non modo Mediolani non obsideri, sed populari omnem undiq; agrum, & magnos cōmeatus indies in urbē cōportare. Quare spreta Transpadanæ regionis cura, traiectis copijs Hispanos coërcere ab agrorum & uillarum incursionibus pergit. Verum hæc sero prouidebantur. nam seu quòd antea parum curauerāt castella urbi propinqua redigere in potestatem, & impositis præsidijs prohibere ne quidquā in urbem portaretur, seu ꝙ ea est soli ubertas, atque urbis amplitudo, ut non nisi longo tempore res ad exitum deduci posset, Hispani per æstatem omnia ad tolerandam diu obsidionem, si ita opus fuisset, congesserant, & ciuium sumptu prope incredibili indies lautius epulabantur. Illud etiam Cæsarianis addebat animos, ut non modo pares Italis, sed etiam superiores euaderent, quòd Georgius Frondespergus, qui duobus superioribus bellis in Italia pro Cæsare cum magna laude militauerat, à Gaspare filio, qui Mediolani Germanis imperabat, & ab Alphonso Daualo Antonioque Leua magnis pollicitationibus accitus, proprijs pecunijs quatuordecim peditum milia delegerat, exsolutoque in singulos homines ultra Ducum & Centurionum stipendia, aureo nummo, per Tridētinos saltus iter in italiā tentabat arripere. Quo nuncio consternati Italorum animi, ne obsidionem penitus intermittere cogerentur, Cœnobium quoddam ab urbe duobus passuum milibus munire properant, ubi tria peditū milia cum quingētis equitibus tuto hyemare possent.

Moguntiam etiam oppidum firmare iubent præsidio, ut pluribus à locis uiatores auertere & deterrere sufficerent, quo minus ad urbem cōmeatus adportaretur. Verum in hoc rerum apparatu cum innotuisset Germanos Frōdespergo Duce cum tormentis & ualida equitum manu à Ferdinando Pannoniæ Rege tradita Alpes frustra repugnante Venetorum præsidio trāsisse, abiecta huiusce muniminis cura, Mediolanensem obsidionē penitus intermittunt: ipsique Vrbinas & Ioannes Medices cum equitibus & expeditiore peditatu proficiscuntur aduersus Germanos, qui iam Pischeriam iuxta lacum Benacum applicuerant, ac pleraque Venetorum oppida & loca immunita, partim annona & cibarijs, partim pecunia mulctabant: & ut suorum animos Veneti confirmarent, prohiberentq́; , si qua possent, ne hostibus ulla re auxilium ferretur, quotidie in armis esse, Germanosque iter facientes infestare, adeo ut leuibus prælijs eorum multi quotidie deficerent. Verum ubi omnes in Mantuanos iter direxerūt, Vrbinas & Medices, ut proficiscentes quiescere haud sinerent, cum ualida equitum & peditum manu à latere & à tergo hostes adoriuntur, ipseque Medices, utpote audacior, & leuibus magis assuetus prælijs, antegressus, scloppo crus grauiter saucius, pugna statim coactus est excedere: & Mantuam deportatus, non sine magna totius Italiæ iactura intra decimum diem uitam finiuit. Interea Mediolani soluta penitus obsidione, Hispani stipendia multorum mensium efflagitare, palamque minari, nisi quam

*primum pendatur, ſeſe omnia turbaturos: & ut res mi-
litum animos comprobaret, tabernas & domos diripe-
re, ciues quos obuiam habuiſſent, ſpoliare, & captiuos
facere, adeo ut ad huiuſmodi tumultum occurrẽtes ipſi*
Burbonius Alphonſus & Leua, *promiſſo quinq; men-
ſium ſtipendio, ſeditionem uix ſedare potuerint: utque
pollicita ſeruãdi facultas ſuppeteret, non modo per no-
ctem pleroſque è ciuibus & mercatoribus, quos ditio-
res exiſtimabant, comprehenderunt, & carceri incluſos
quàm maximam pecuniæ potuerunt ſummam exſolue-
re coëgerunt, ſed argentum etiam & aurum ex ipſis
Deorum templis abſtulere.* Itaque *numerata in ſingulas
cohortes ſtipendiorum parte,* Papiam *modo hos, modo
illos, quamuis id eſſet difficillimum, atque haud ſcio an
quicquam toto hoc in bello difficilius fuerit, tranſmit-
tebant.* Eo *enim animo* Mediolanum *uenerant, ut nun-
quã niſi pecunia & præda onuſti inde abſcederent.* Ve-
*rum ubi id omnino impoſſibile fore cognouerunt, præ-
ſertim tanto militum ſumptu pleriſque ad egeſtatẽ re-
dactis, fortunas ciuium ex urbe diſcedentium multi in-
uaſerant, multique ut ciues eijcerentur, coloni tantum
& fœminæ retinerẽtur, ad ipſorum utilitatem perſua-
debant. Sed ob* Germanorũ Frondeſpergo Duce *aduen-
tũ, qui apud* Caſalemaius *ope* Mantuani Principis *tra-
iecto* Pado, Florentiolam *agri* Placentini *oppidum ſeſe
contulerant, ſententia immutata eſt, cum* Mediolanen-
ſis Ducatus, *præſertim diuturno bello uaſtatus, amiſſa
etiam* Cremona, & LaudePompeia, *tot gentibus haud*

sufficere uideretur. Quamobrem alias sedes quærere, illosque tanta exonerari procella placuit. Adiectus est igitur animus ad Pontificis urbes, in quem tanquam pristinæ amicitiæ desertorem male animati erant. Placentiaque primum eorum sensisset impetum, nisi Saluatiano & Venetis persuasum fuisset, è re Italiæ fore, Clementem, & secum fœdere adiunctum, & Pontificē, ab iniuria tutari, præsertim pollicentem post trāsactos quatuor menses bellum instaurare. Atq; ita transmisso in urbem ualido præsidio, mœnibusque uallo & fossa communitis, Burbonio, qui cum Hispano peditatu & equitibus adductis machinis eò uenerat, tanquā equo ferociter exultāti frenum iniectum est, adeo ut uim experiri noluerit, Italicum scilicet exercitum ueritus, qui non longe ab ipso præter sex passuum milia castrametatus, licet pugna abstinere decreuisset, tamen quotidie leuibus infestabat prælijs, equitatuque cōmeatum hostiū prohibebat: quo effectum est, ut Cæsarianis summa pecuniæ inopia laborantibus, cum per uillas & oppida ad parandum uictū uagari non liceret, nouo consilio feliciorem fortunam quærere satius uisum sit.

GALEATII CAPELLAE DE REbus gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Septimus.

I *Am nihil Cæsariani in oppugnanda Placentia proficere sperabāt, & necesse erat exercitum, cui stipendium non suppetebat, spe prædæ continere. Quare ex omnium Ducum sententia Burbonius aduersus Florentinos & Pontificem cū tanto exercitu statuit iter dirigere. Antonium autem Leuam cum quatuor Germanorum, totidemque Hispanorum cohortibus in Ducatū Mediolanensem remittit, ubi tria milia Germanorum peditum uictum sibi à ciuibus Mediolanensibus parari imperauerant: & iam conuentum erat, ut in quatuor urbis classibus alerentur iuxta ciuiū cēsum, uel in singulos sexta pars aurei nūmi indies numeraretur. utque onus facilius tolerari posset, uiciniarum præfecti non solum diuites, sed etiam eos qui labore quotidiano uitam agebant, pro uirili coegerāt ad sumptum faciendum. Cæterum adeo multi ex urbe abierant, ut iuxta censum mille aureorum unicuique esset alendus unus militum: neque tamen reliquæ duæ classes immunes euadebant, sed Italis peditibus ad numerum circiter duorum milium sub Ludouico Barbiano militantibus, & ijs qui cum Antonio Leua regressi erāt, stipendium pendere cogebantur. Igitur Senatusconsulto decretum erat, ut omnes qui citra triennium urbe abscesserant, quāprimum reuerterētur, & militum onera tam in præsens quā in futurum ferre tenerentur. Senatus autem, qui à Leua immunitatem hospitiorum impetrauerat, litibus quæ propterea oriebantur, semper in-*

tentus, nihil magis curabat, quã nullam militibus excitandi tumultus occasionem relinquere. Et idcirco præconis uoce fugientes sub capitis pœna euocabantur, eorumq; bona, nulla absentiæ admissa excusatione, donabantur militibus. Dum hæc Mediolani agerẽtur, iam Franciscus Sfortia è Cremonæ & Laudis uectigalibus ac tributis ad tria milia peditum in armis habebat, & non modo duas ciuitates oramque Transabduanã militum suorum firmauerat præsidio, sed in agrum quoq; Mediolanensem illos progredi iubebat: forteq; eo tempore euenerat, ut Sfortiani repentino impetu Moguntiam occuparent. Quamobrem si impune id ferret, dedecori sibi fore Antonius Leua existimans, cum septem armatorum milibus ad oppidum properat. At Sfortiani qui omnia imparata, nullamque auxilij spem habebant, propterea quòd exercitus Italicus, paucis Venetorum exceptis, qui trans Abduam statiua habebant, Burboniũ Italiæ inferiora loca petentem sequebatur, oppidũ diripiendum Cæsarianis relinquunt. In urbem itaque Laudem regressi, reliquum Mediolanensis Ducatus cis Abduam in hostis potestatem permittere coguntur. Eiectis Moguntia Sfortianis una tantum melioris fortunæ superat spes, quòd Burbonium, qui ne oppidũ quidem quo se reciperet habebat, sine pecunia, sine cõmeatu, cũ toto exercitu aliquò in præceps iturum existimabant, neque in animum cadere poterat, unius Alphonsi Estensis opibus, qui tum solus contra pristinum institutum, ob odium in Clementem Põtificem, Cæsarianorum

partibus fauebat, tantam gentium colluuiem diu posse sustentari. Cæterum plerosque fefellit opinio. Nã postquã in Florentinorum ditionem peruenere, atque occupandæ urbis, cuius opibus tot milites ditari sperauerãt, facultas non dabatur, spretis inducijs à Carolo Lanoio cum Pontifice nuper pactis, Burbonius maximis itineribus Romam contendit, ubi Pontifex exauctoratis magna ex parte militibus, accepta Lanoij fide, se tutum existimabat. Itaque aditu per uim occupato, cũ ipse Burbonius murum ascendens scloppo ictus statim mortuus concidisset, Cæsariani milites non modo hostiliter urbem diripuerunt, sed ipsum etian Pontificem, qui in Adriani molem cõfugerat, ad deditionem adductum captiuum tenuerunt. Neq; dies ille quo alma urbs prædæ fuit, quo ipsæ Diuorũ reliquiæ altaribus erutæ sunt, quo tot uirgines intra castos parietes occlusæ libidinẽ coactæ fuerunt militum explere, quo non modo in homines, sed ipsa etiam in marmora, & antiquas Romanorum statuas sæuitum est, finem dedit malorũ. Nam milites dispositis in tota urbe per domos pauloante direptas hospitijs, Cardinales, Episcopos, Principũ oratores, ciuesque & mercatores, ac omnẽ Romanũ populum, quibus pauloante innumerabili pecunia redemptis, nihil omnino supererat, ad alendum tãtum exercitum coëgere, ipsique per ludibrium sacerdotalibus uestibus induti urbẽ perequitabant, & tanquã ibi eorum perpetuum foret domicilium, quæcunque ad uoluptatem & delicias quærebant, neque exercitum Italicum, qui uicinorum popu-

lorum in se studium & fidem continere nitebatur, neq; Francorum Regem metuentes, qui alium exercitum ualidissimum parabat Duce Lautrecho ad comprimendas in Italia Cæsarianorum uires, & præsertim ad restituendam Pontifici libertatem, cui expeditioni sumptuũ partem Rex Anglicus impartiebatur, & male animatus in Cæsarẽ, cum ob alias caussas, tum ob non restitutam iamdudũ mutuo creditã pecuniam, nihil magis cupere uidebatur, q̃ eius potentiã compescere. Sed anteq̃ Gallus Alpes transiret, Veneti auctis copijs, adiunctisq; tribus peditum Sfortianorum milibus, aduersus Cæsarianos, qui Mediolani æstiua agebant, proficiscuntur. At Leua minime æquum ducens, quum præcipuum Italici exercitus abesset robur, pauloante collectos milites, eosdemque paucos formidare, cum Germanis peditibus Hispanisque fermè octingentis, totidemque Italis, ac nõ magna equitũ turma urbe egressus occurrit hostibus: statimq; illos coëgit iã castra intra Melignanũ collocãtes potius retrocedere, quã committere, ut oppidi immuniti caussa pugnæ locus esse posset. Per id tempus Ioannes Iacobus Medices, quem supra arcis Mussi præfectũ esse retulimus, aucto nomine & uiribus ob Clauenæ strenuum facinus, non modo à Frãcisco Sfortia & Venetis maiora stipendia merebatur, sed ipsi etiã Francorum Regi dignus uisus est, quem cum magna peditum manu in Ducatum Mediolanensem præmitteret: & propterea dum Eluetios accepto Gallico stipendio apud Lariũ lacum expectat, cum paucis armatis arcem inter Leu-

cum & Comum Mongutium dictam, per dolum occupat, quam Alexāder Bentiuolus nihil huiuſmodi metuēs inhabitabat tanquam domum propriam. Quamobrem Antonius Leua ſtatim recuperandæ arci Lodouicū Barbianum præficit: qui tentata infeliciter oppugnatione, ac cæſis fermè è ſuis centum, re infecta Moguntiam abijt. Liberato itaque ſuorum præſidio Medices collectis circiter duobus milibus & quingentis peditibus, in agrum Mediolanēſem deſcendit. At Leua qui Melignanu caſtra metabatur, ſiue quòd milites cōmeatum omnē emere cogerentur, & alieno ſumptu uiuere aſſueti, ſtipendium quod à Mediolanenſibus pendebatur, donec extra urbem permanerent, in ſumma annonæ penuria non ſufficiebat, ſiue quòd urbi tam propinquo duobus è lateribus hoſte metueret, ſublatis tabernaculis intro redijt, certiorque factus Medicem cepiſſe locū caſtris immunitum (Caratum uocant) quatuordecim paſſuum milibus ab urbe, ipſe prima uigilia cum omnibus copijs egreſſus, ſub Solis ortum hoſtes nihil tale opinātes adoritur. Quare territi noui milites, domibus, in quibus diuerſabātur, relictis, in planicie iuxta uillam ſepibus circundata aciem inſtruunt, uelites cū ſcloppetarijs, ad leue prælium non omnes hoſtium copias putantes aduenisse. Sed opinione fruſtrati, cum loco humili & clauſo tanquā carcere ſepti eſſent, abſque defenſione aut cæſi ſunt, aut capti in hoſtium uenerunt poteſtatem: multi tamen cum Ioannem Iacobum Ducem arrepto equo fugā quæſiſſe intelligerent, diuerſa in loca, quò timor & oc-

casio suadebat, abiere. Adepta huiusmodi uictoria Antonius Leua cum suis incredibili gaudio Mediolanum regressus est, ubi tantummodo armatos ducentos reliquerat, minime Venetos timens, qui decē tantum passuum milibus aberant. Quū ijs itaque, qui tanti belli finē cupiebant, parum spei in Venetis superesset, reliquū erat auxilium à Gallis præstolari, qui superatis Alpibus Duce Lautrecho Hastam applicuerant: expectataq; Eluetiorum legione, in unum cogebant copias. Et forte per id tempus Lodouicus Lodronij comes cum ualida Germanorum manu Boschi (oppidū est in agro Alexandrino) pecuniam ad sumptus militum qui Alexandriæ inerant perferendos exigebat, quū Lautrechus iussis equitibus cum parte Eluetiorum ad oppidū properare, Germanis uiam ad suos Alexandriam redeundi præclusit, subsecutoque postmodum toto exercitu, & admotis machinis aliquot in locis pergit quassare mœnia. Sed intus propugnantium multitudo plures dies Gallum detinuit. tandem expugnato oppido, hostiliterq; direptis & incensis domibus, oppidani qui fugam non arripuerant, coacti sunt pecunia libertatem redimere. Germani autem qui primo impetu mortem euaserant, Gallicum stipendiū sequuti, Lautrecho adhæsere. Dum hæc agerentur, Andreas Auria Genuēsis, Gallicæ classis præfectus, solutis è Massiliensi portu decem & septem triremibus oram Ligusticam infestabat, & usque ad Genuæ portum progrediens, non modo Genuensium impediebat mercimonia, sed etiam nonnullas naues onerarias,

quæ maximam uim frumenti deuehebant, intercipere conatus, intra portũ quendam inter Genuam & Saonã obsederat, ita ut inde exire nõ auderet. Eodemq; tempore Cæsar Fulgosus, qui ob aduersam factionẽ Adurnis Genuæ imperantibus exul, Venetis militabat, & paulo ãte cũ auxiliaribus Venetorum copijs ad Lautrechum uenerat, Galli iussu terrestri itinere aduersus Genuenses proficiscitur. Atque ut ciuitas, quam summa uictus penuria laborare haud ignorabat, celerius ad deditionem cogeretur, quà sibi iter erat, pecora atq; armenta abigere, & oppida ac uillas, quæ ob locorũ asperitatem paucæ sunt, depopulari, neq; ullum edulij genus intra urbem importari sinere. Quibus rebus permoti Genuenses, cum omnẽ ciuitatis tuendæ spem in illis nauibus positam esse perspicerent, eductis armatis sex triremibus auxilium ferre, si qua possent, tentare, & præsertim Auriam nauali pugna detinere, ut interea naues portu egressæ Genuam properarent: adeoq; Genuensibus fauit fortuna, ut subito uentorum turbine cõpulsus hostis Saonã se recipere coactus sit. Sedata itaq; paulopost tẽpestate, onerariæ naues cum armatis triremibus incredibili omniũ lætitia Genuam peruenere. Atque hoc secundo rerum successu Genuenses non solum aduersus Fulgosum intus sese tueri, sed etiam exire iã audent, & hostem pugna lacessere. Nec Fulgosus præliũ detrectat, quippe qui præter trecentos Hispanos, paucos præterea intus milites, eosdemq; tirones esse haud ignorabat. Itaq; cœpto inter illos prælio, populus Ge-

nuensis, ut ad omnes rerũ mutationes facile inclinatur, excitato intra urbẽ tumultu, & correptis armis, Galliæ nomen iterum atq; iterũ conclamat. Quare Adurnorum milites pugna paulatim subtracti, intra urbẽ sese recipere ad tumultũ compescendũ nituntur: uerũ id frustra insequentibus hostibus conati, unà omnes ingrediuntur. Atq; ita Genua in Gallorũ potestatẽ peruenit, Lautrechusq; paulopost subsecutus Præfectũ regio nonune cũ præsidio urbi imposuit, & recepta paucos post dies per deditionẽ arce, in quam Adurnus cũ Cæsarianis se receperat, & ciuitatem, & omnẽ oram Ligusticã ditione tenuit. Interea exercitus direpto Boscho Germanos Alexandriæ inclusos infestare, & ne cõmeatus amplius introferretur prohibere, donec Lautrecho reuerso mœnia circũsederi, & oppositis machinis prosterni cœpta sunt. Et primo quidem aggressu maxime declinauerunt Cæsarianorum animi ob militum amissionem, qui Boschum profecti inde redire non potuerant. Verum cum paulopost Albericus Barbianus cum armatis quingentis per colles Alexandriæ proximos præter Galli spem in urbem intrauisset, difficilior oppugnatio reddebatur. Nam strata etiam machinis murorum parte uallũ magna celeritate intus reficiebatur, & sine ingenti cæde Galli ingressum per uim tentare non poterant, præsertim antequam Veneti tormenta non pauca cum puluere sulphureo transmitterent, quibus postea diuersis in locis mœnia adeo quassabantur, ut Baptista Lodronius diutius urbem tueri posse diffisus, deditionem facere

coactus sit his conditionibus, ut sibi cum Germanis atq; impedimentis omnibus in patriam, Barbiano autē in Pedemontibus abire liceat, modo per semestre cōtra Galliarum Regem atque eius cōfœderatos arma non inferant. Recepta itaq; urbe, quingentos fermè è suis Lautrechus delegerat, quos Alexandriæ præsidio imponeret, nisi Franciscus Gauatius Sfortiæ legatus implorata Anglici & Veneti oratoris fide, conquestus fuisset, iam in ipso belli initio fœdus non seruari: & propterea Lautrechus, cum se id ob Genuensium uicinitatem, & commodum militū, qui adhuc è Gallia uenturi essent, ad restituendā Italiæ libertatem facere asseueraret, quādo ipsis aliter uideretur, ut Sfortianum urbi imponeretur præsidiū, permisit. Per hos dies Antonius Leua, q̄ debellatis Medicis copijs Mediolanum se cōtulerat, exercitumque cōtinebat in suburbijs, neq; ciues alia re præterquā stipendio militum grauabat, queri pecuniā serius à ciuitate subministrari, neque ad tantos sumptus sufficere. Quocirca Mediolanenses, qui hæc ad maius imponendū onus tendere non ignorabant, polliceri supra uires sese facturos, quò stipendiū militibus non deficeret, modo extra priuatas domos continerentur, & parceretur urbi tā diu superiore anno ab Hispanico exercitu uexatæ. Sed nihil proficiebant querelæ ciuiū, mosque gerebatur militibus, ut epularū & lucri caussa enixius aduersus tā ualidas hostiū uires sese tueri conarentur. Introducto itaq; intra urbem exercitu, distributa iuxta ciuium cēsum hospitia militum fuerunt, qui & si nu-

mero nõ multi admodum erant, tamen quia in unaquaq; cohorte plerisq; duplex aut triplex stipendiũ pendebatur, multo plures pecuniæ distributiones ad sumptus quotidie conferre oportebat: & multis arrepta fuga, multis etiam egestate cõpulsis portiones suas non conferentibus, reliqui ad illorũ sumptus cogebantur. Quũ autem Antonius Leua alioqui in rebus etiã duris intrepidus, iam capta Genua & Alexandria, ac tãta ui hostium adueniente, tam modico exercitu, præsertim sine pecunia, sine cuiusquã auxilij spe, adeo magnam urbem tutari posse diffideret, dicitur animo agitasse Papiam se recipere: cæterũ quia certior factus est, eam urbem cõmeatu carere, Mediolani se continere maluisse, ea fiducia, quòd uiro in re militari magni nominis, etiam si hosti cedere oporteret, nunq̃ honestæ conditiones defuturæ essent. Atq; ita transmisso Papiam Lodouico Barbiano, cum ipse antea q̃plurimis edictis ciues urbe abscedere prohibuisset, tũc, modo iuxta censum pecuniam duorum mẽsium numerarent, uolentes abire permisit, diplomataq; obsignabat abeuntibus, ut apud hostes etiã morari liceret. Id autem plerisq; ob periculi magnitudinem haud displicebat, & nisi rei pecuniariæ obstitisset inopia, pauci oblata huiusmodi opportunitate in urbe remansissent. Dũ hæc Mediolani aguntur, Galli pactis inducijs cum Ioanne Ceruilione Hispano, qui Caselium oppidum in Transpadanis munitissimũ tenebat, ne abeunte iam æstate nimiam in oppugnatione moram traherent, in agrum Mediolanensem proficiscuntur, &

cum haud longius, quàm octo passuum milia ab urbe castra locassent, ex eo loco præter omnium spem Papiã ire perrexerunt: incertum siue id factum sit, quia Frãcisci Sfortiæ restitutionem ægre ferrent, siue quia occasionem Papiæ expugnandæ prætermittere noluerint. Transmissis enim a Barbiano Mediolanum pauloante militibus circiter quadringentis, quo Lautrechus traiecto Ticino profecturus uidebatur, Papia erat expugnatu haud difficilis, Sfortianis præsertim & Venetis adiunctis, qui tantam adduxerant tormentorum & pulueris sulphurei copiam, ut quatuor diebus, quibus acriter urbs oppugnata est, magna murorum pars solo æquata sit, neq; ullo modo, qui intus erant, contra tantam stragem ad uallum opponẽdum sufficerent. Quam ob rem Papienses supplices Barbianũ obsecrant, si sibi ipsi, si militibus nollet parcere, parceret tot matronis & uirginibus, quas irrũpente hoste iã rapi, iã per uim stuprari uidere uidebantur. Sed cum nihil eo tempore profecissent preces, tandem sero admonitus, militibus & ciuibus, qui unà propugnationi aderant, iam nimio labore fessis, tubicinem ad Lautrechum pro reddenda urbe mittit. Sed dum Gallus ipse, qui profectus erat in Venetorum castra, perquiritur, milites acie iam structa maximo impetu quà murorum ruinæ aditũ dabant, urbem ingrediuntur. Quod ubi cõspexit Barbianus, reserata porta confestim in hostium castra ultro pergit: deductusq; ad Lautrechum captiuus Genuã transmittitur. Interea Galli ob acceptã superioribus annis apud

Papiam cladem urbi infensi, post cædem primo ingressu editam, ac direptas non solum priuatas domos, sed monachorum etiam Cœnobia, & Diuorum templa, nullum captiuandis ciuibus modum facere, sed plerosque ter & quater ad sese redimendum pecunia cogere. Postremo Vascones, qui præter cæteros erant immanissimi, ignem in multas domos inferre, & totam urbē miscere incendio, nisi ipse Lautrechus tandē post octauum diem militum furorem in immeritam urbem ulterius debacchari prohibuisset. Recepta in hunc modum Papia, Lautrechus quamprimum cum Innocentio Cardinale Legato Bononiensi, qui ad ipsum pauloante Pontificis libertatem procuraturus uenerat, agere cœpit de profectione aduersus Cæsarianos, qui Romam occupabāt. Quod cū diu secreto contineri non potuisset, Franciscus Sfortia magno optimatum cœtu, qui ad se Mediolano confluxerant, comitatus, ad Lautrechum antequam Papia discederet, uenire non abnuit, tum ut suam in Regem demonstraret obseruantiam & studiū, tum etiam ut ipsi Lautrecho, qui huiusmodi honores ambire uidebatur, persuaderet satius esse Insubrum prius expeditionē perficere, quàm relictis propinquis hostibus longinquos sectari. & haud quidem minus uerè q̄ ex animo, quia è re sua esse admonebat, idemque se sentire Lautrechus profitebatur, sed duorū, Galliarum scilicet atq; Angliæ Regum, quorū communi sumptu continebatur exercitus, præcepta obstare, qui se in Italiam potissimum transmiserunt pro recuperanda

Pōtificis libertate, quo perfecto haud difficile fore Antoniū Leuā Mediolano expellere. Interea ipsum Sfortiam cum Venetis posse urbem obsidere, & breui compellere ad deditionē, si præsidijs impositis oppida & castella propinqua muniantur, arceanturq; per equitatum uiatores qui cōmeatum ad urbem adferre solent. Atq; ubi hæc parum sufficiāt, se in Insubres Deo opt. fauente, pro cuius Ecclesia militet, uictorem paulopost rediturū, & si quid radicū hostiliū adhuc supererit, extirpaturum. Cæterum quanq̃ hæc Sfortia in bonā partem acciperet, tamen non eum latebat, quod multi pro certo asserebāt, Regē idcirco nolle in præsentia ipsum in Ducatum suum remitti, quòd metueret, q̃ primum esset restitutus, in partes Cæsaris trāsiturum, uel potius, quia in ipsius arbitrio haud fuisset restituto Principe Mediolanum reddere, si pro filiorū recuperatione Gallo pacisci cōtigisset de tradenda Cæsari Italiæ possessione. Habito huiusmodi colloquio, Sfortia postero die LaudēPompeiā reuertitur. At Lautrechus paucos dies Papiæ moratus, dimißis Eluetijs, qui Romanā expeditionem sequi noluerunt, cum Germanis, qui Gallia frequentes Regis iussu ad se ueniebant, Placentiam transmisit. Ibiq; per oratores Alphonsum Estensem Ferrariensium Ducem, ac Federicū principem Mantuanorū, quo tutiores essent partes Regis, iungit fœdere. Interea Antonius Leua cum Galli discessissent, parum Sfortianos & Venetos timens, qui ad gerendū bellum cis Padum soli remanserant, cum quatuor armatorū milibus,

& magna tormentorum ui Abbiagrassum circũsedit, & multis ictibus mœnia quatiens, Sfortianos qui oppidum præsidio tenebant, unius diei spatio coëgit ad deditionem: & iam naues ad traijciendum Ticinum parabat, idem aduersus Vigleuenum, Mortariumq́;, ac reliqua Laumellinæ & Nauariensium oppida facturus, nisi Lautrechus Petrum Nauariensem peditatus Regij præfectum cum ualida Vasconum manu remisisset: atq; ita paucis diebus receptũ Abbiagrassum Sfortiani maiore militum præsidio, & conuecto undiq; cõmeatu muniérunt. Quo effectum est, ut quamuis Vascones Placentiam ad Lautrechum redierint, tamen Leua spe potiundæ Laumellinæ frustratus, Mediolani plures dies se cõtinuerit. Sed postq̃ relictis Insubribus Lautrechus in Flaminiam peruenit, Italos & Hispanos milites emisit, ut uictus penuriam, quæ diuturno bello omnia Mediolanensis Imperij loca inuaserat, aliqua ex parte leuaret, aditumq́; qua posset pateface ret ijs qui lucri caussa annonam & cæterũ commeatum in urbem comportabãt, simulq́; ut regionem & oppida, quæ minore conatu expugnari poterãt, reciperet, hostisque sentiret sibi animos & uires haud deficere. Redacto itaq; in potestatem toto superiore Mediolanensi agro (quem Sepriũ incolæ uocãt) Philippus Torniellus, qui Italis erat præfectus, collectis nauibus cũ mille fermè & ducentis peditibus ac pauco equitatu Ticinũ urbẽ trãsgreditur, atq; Nouariũ per arcem, quã Galli expugnare parũ curauerant, ciuitatẽ ingressus, Sfortianos, qui numerũ qua-

dringentorũ nõ excedebant, inde abire coëgit. Pars itaq; Aronã ad Federicum Borromeũ, reliqui cũ Corsino Laudẽsi profecti sunt Mortariũ, atq; ibi tanq̃ frontem pro defensione Laumellinæ & Papiẽsis agri aduersus Torniellũ & Cæsarianos sese opposuerũt, donec transmisso ualidiore præsidio, Torniello facultas adẽpta est ulterius euagãdi. sed tantummodo leuibus prælijs quotidie inuicem certantes, totam hyemem consumpserũt, neq; facinus ullum memorabilius edebatur, q̃ quod oppida & loca omnia immunita paßim diripiebantur, & non modo deprehensi uiatores (adeo res in formam latrocinij uenerat) sed etiam intra proprias domos oppidani captiuabãtur. Neq; hæc tantum edebantur a latronibus, quorum numerus tum ob hominum egestatem, tum ob intermissas plerasq; bellorũ diuturnitate mercenarias artes haud erat exiguus, sed ipsi etiam milites nullum prætermittebant latrocinij genus: & si quem nacti erant, cui aliquid corradi posse existimarent, inauditis antea cruciatibus laceratũ cogebant aurum excutere. Per id tempus Ioannes Iacobus Medices, qui cõmuni Italorũ cõfederatorum stipendio militabat, ne omnino nihil ageret, Leucum tanq̃ oppidũ sibi opportunissimum in extremo lacus Larij cum sexcentis peditibus circunsedit, neq; poterant Hispani Como auxilium obseßis mittere, ob multitudinem nauiũ quas ipse iampridem Comẽsibus eripuerat. Quare Antonius Leua, ne per ignauiam oppidũ amitteretur, decreuit, quãdo classe non posset, terra auxiliũ ferre. Eductis igi-

tur Mediolano omnibus copijs,ipse cum Germanis ad quintumdecimum ab urbe lapidem castra locat.Hispanos autem atq; Italos pedites,quorum numerum receptis Nouariensibus per hyemem auxerat, expugnata Olginati arce in ripa Abduæ posita,quam Medices antea occupauerat, trans Abduam ire iubet, ut terrestri itinere Leucum(est enim in altera lacus ripa) ingredi possent:Philippoq; Torniello impigro Duci auxilij per eum obsessis ferendi cura demandatur. Nam Medices antea explorato Cæsarianorum aduentu, & cum Venetis,& cum Sfortia Principe egerat, uti ad se auxiliares armatorum copiæ mitterentur: & acceptis à Venetis aliquot tormentis bellicis, omnes aditus, qui ob locorum & montium asperitatem difficiles erant, uallo fossisq; obstipauerat,uimq; hostium huiusmodi auxilio haud magno conatu repellere sperabat. & ne tanta spe frustraretur, ipse quo periculũ maius imminebat,adesse suis,ad strenue pugnãdũ hortari,ut præteritam ignominiam præsenti uirtute resarciant, arma & instrumenta ad instaurandos aggeres aduersus uenturos hostes parare,operarios militibus iubere adsistere, Venetos præterea in locis asperioribus præsidio ponere, ut quanto locorum natura tutiores essent, tanto longius abessent periculo. Verum id frustra prouisum est. nam Cæsariani occupato ex aduerso latere monte, quod Leuco imminet, tentato infeliciter pluribus in locis aditu, tandem quà Venetorum cohortes præsidio stabant, irrumpunt.Quod sen-

tiens Medices, suspicatus quamprimum, id quod antea uarijs rumoribus ad se delatum fuerat, Sfortiam ægre laturum, si Leuco ipsum potiri contigisset, tormenta protinus, quæ a Venetis acceperat, nauibus imposita abducit. Ipse quoq; cũ suis naues ascẽdẽs, quas in ripa ad omnem casum paratas habebat, Torniello & Cæsarianis facultatem reliquit oppidi pro libito muniendi, statimq; agitare animo cœpit, quando hac uia Leuà potiundi facultas secus cesserat, alià rem aggredi. Nam Hieronymus Moronus, quem supra a Ferdinando Daualo carceri inclusum fuisse retulimus, post trãsactũ annum ingenti auri summa a Carolo Burbonio liberatus, & unà cũ eo Romam profectus, iam apud Philibertũ Orangiæ Principem, qui post occisum Burbonium totius exercitus præfecturã susceperat, magnã sibi uindicauerat authoritatem, neq; quicq̃ sine eius consilio a Cæsarianis Romæ agebatur. Is igitur, siue quòd Medici bene esse cuperet, siue quòd in partes Cæsaris maiore q̃ antea studio transijsset, Antonio Leuæ literas mitti a Principe persuasit, quibus monebatur, ne Medicis amicitiam aspernaretur, quæ magno ei aliquãdo usui esse posset: simulq; ipse ad Medicẽ in eandem scripserat sententiam: & ut hominem, quem rerum propagandarum cupidißimum agnoscebat, magis alliceret, se iuribus oppidi Leuci, quod a Sfortianis, a Francisco Galliarũ Rege, & ab ipso Ferdinando Daualo Cæsaris nomine dono habuerat, cessurum obtulit, modo partes Cæsaris iuuaret. Neq; cõditiones adeo optatas Medices respue

bat, sed animi sui consilia minus declarans, quid ferret rerum euentus, expectabat. Verum postquã Veneti, qui præsidio ad Leuci oppugnationem uenerant, Cæsarianis (uti retulimus) cessere, dolum subesse ratus, cõditiones a Morono oblatas Antonio Leua ultro eas concedente suscipit, & Leuco potitus, magnas Cæsarianis præsertim in uendenda Mediolanensibus annona utilitates attulit. Interea Carolus Imperator, qui iã certior erat, summis Gallorum uiribus, omniumq; ferè Italorũ Principum consensu Lautrechum in Italiam descendisse, ne per ignauiam sui opprimerentur, Henricum iuniorem Prunsuicæ ciuitatis in Germania inferiori Ducem in Italiam mittit. Et quanuis Veneti transitũ eius impedire conati sint, Frãciscũq; præterea Vrbinatum Ducẽ accersiuerint, qui toto superiore anno in Vmbria cum Salutiano Principe steterat aduersus Cæsarianos qui Romæ inerant, tamen tantis uiribus, tantoq; belli apparatu Germanus stipatus erat, ut tutius consilium secuti Veneti, ciuitates & oppida munitiora præsidio firmare, quàm extra milites continere maluerint. Quare Germanus miles nemine obstante Alpes transgressus alia oppida depopulari, alia incendere, ab alijs pecuniam extorquere: coloni præterea undiq; fugere, pecus intra ciuitates, ne præda hostibus esset, abigere. Dum hæc agerentur, iam Mediolanensium calamitates eò processerant, ut miseranda opulentissimæ olim urbis esset facies. Nam uix quatuor annorum redditus suffecerant ad sumptum hyemis unius tolerandum, & ple-

riq; ad extremam inopiam compulsi, nihil habebant, nõ modo quod impartirentur militibus, sed nec quo sese alerent. Si quis autem ex ijs qui huiusmodi sumptus perferre non posset, militum, & præsertim Germanorum incurrebat manus, catenis uinctus, tanquam capitis reus esset, Carnifici custodiendus dabatur, donec pecuniam recuperaret. Et reperti sunt, qui pro mortuis in tam atroci carcere, cum uiuos redimere non potuissent, coacti sunt aurũ maiore cura perquirere, ne cadauera honore sepulchri carerent. Et tamen in tanta ciuitatis calamitate nõ deerant, qui uel Magistratuum, & priuati lucri caussa, uel in odium Sfortiani nominis, reliquis persuadere nitebantur, satius esse pecuniã quantuis magno fœnore perquirere, ut præsentibus malis exitus expectari posset, q̃ in alienas terras proficisci, uictumq; ab ignotis quærere, præsertim tot impendentibus in itinere latronum & militũ periculis: quæ quidem paucos remorabantur. Nam quo maius imminebat periculum, eo maiore diligentia fugæ occasio arripiebatur. Quocirca reliquũ erat, fugientiũ nomina & fortunas proscribere: quorum tantus erat numerus, ut typis imprimerẽtur, quandoquidẽ manu describere nimis longum esset. Accedebat ad hasce Mediolanẽsium calamitates, tam ingens annonæ penuria, ut greges pauperum fame morientium quotidie in uijs publicis reperirẽtur. Patricij autẽ, qui pauci admodum in urbe erãt, obsiti squalore & sordibus conspiciebantur. Ianuæ domorum, & artificum tabernæ paßim erant occlusæ, atq;

in frequẽtioribus antea urbis regionibus urticæ & sentes accreuerant. Igitur quum eo indies redigeretur status ciuitatis, ut diutius durare non posset, Antonius Leua, quasi Mediolanensium conditionem miseraretur, cõuocatis ciuibus, iureiurando promittit, si ex priuato censu (publica enim deerat pecunia) uiginti dierum stipendia militibus pendantur, exercitum urbe educturum, neque posthac aliud onus a se impositum iri. Quod cum Germanis haud placeret, ne quidpiam intactum in urbe relinqueretur, monachorum & uirginum cœnobia ingreßi, præter epulas, quas laute sibi parari iusserunt, tot quotidie molestias illis exhibebant, ut plerique mutatis uestibus religionem dißimulare cogerentur, neque prius ad cœnobia reuersi sunt, quàm Germani omnes Antonio Leua ita iubente, urbe excessere. Iam enim æstas aduentabat, & Papia, quam tantis uiribus, tantoque belli apparatu Lautrechus expugnauerat, paruo negotio in Cæsarianorum redierat potestatem, dum ciuitatis Annibale Picenardo Sfortianorum peditum Tribuno ad continendos in fide Transpadanos profecto, segniter à Petro Longhenna & Venetis, qui eius tutandæ prouinciam sumpserant, custoditur. Huiusmodi uictoria subnixus, reliquam ditionem recipere properãs, milites omnes & Mediolano & alijs etiã ex urbibus ac locis eduxit. Primũq; Abbiagraßum petijt, quod uix quatuor tulit tormentorũ ictus, cũ defensores omni auxilij spe uacui sese tradiderunt. Postmodum Aronã aggredi animo uoluebat, nisi Federicus Borromeus

Sfortiæ rebus diffidens, in partes Cæsaris transiisset. His itaq; peractis, una tantum ciuitas Laudensis inter duos amnes Ticinum atq; Abduam restabat, quam etsi ualde cuperet Sfortianis eripere, utpote quæ prima Cæsarianorũ effugerit manus, initiumq; recuperandi imperij Francisco Sfortiæ dederit, tamen quia maioribus uiribus ad expugnandam ciuitatem, q̃ suis opus erat, Henrico Prunsuicensi ipsum exposcenti ad colloquiũ, in agrum Bergomatem obuiam proficisci statuit, ut illi persuaderet, ne antè in regnũ Neapolitanum traijceret ad auxilium Cæsarianis a Gallo obsessis ferẽdum, quàm totum Mediolanensem Ducatum recuperaret. Quod quidem tam ualido exercitu asserebat breui posse fieri, præsertim ob Sfortiæ inopiam, qui hactenus ut belli impensam toleraret, præter consueta uectigalia, multa tributa, & diuersi generis onera Laudensibus & Cremonensibus imposuerat: ac ex Alexãdria ægre tantum pecuniæ percipere poterat, quantum satis esset ad continendum eius ciuitatis præsidium. Accedebat quod in tanto Germanorum metu, parũ a Venetis sperandũ erat auxilij, qui relinquere nolebant sua, ut aliena tuerentur. In quam sententiã cum Germanus transijsset, relicta Bergomi oppugnatione, siue quòd Venetorum timuerit potentiam, siue q̃ pecuniam propterea acceperit, ad Laudem ciuitatem traduxit exercitũ. At Franciscus Sfortia, qui ob aduersam ualetudinẽ bello interesse non poterat, Brixiam profectus, in urbe Laude Ioannem Paulum fratrem cum duodecim pedi-

tum cohortibus reliquit: uixq; circũsessa a Cæsarianis fuit ciuitas, cum Germanus Princeps & Leua fecialẽ unà cum tubicine ad poscendam urbem tanquã Cæsari debitam miserunt, multum omnibus qui intus essent minati, nisi statim ciuitas redderetur. Ad ea Sfortia respondit, se ab ipsomet Antonio Leua dum Papiam aduersus potentissimum Regem tueretur, didicisse, quàm pulchrum sit minis hostiũ haud terreri, nihilq; sibi optabilius esse, q̃ palàm omnibus facere quantum Sfortiana uirtus ualeat. Quocirca reliquum erat Cæsarianis uim experiri. Et prima quidem tentandæ irruptionis prouincia Antonio Leuæ & suis cessit. Qui ut sibi animos aut uires non deesse demonstraret, post quassata machinis bellicis aliquandiu mœnia, Hispanos, quorum prõptitudini & audaciæ plurimum fidebat, ad murũ quà maiorem ruinam dederat, præmittit. Qui scutis ingentibus tecti, subsequentibusq; scloppetarijs, signa inferre intra urbem, propugnatores è muris deijcere, suisq; aditum aperire q̃ maxime eniti. Cõtrà Sfortiani præter plumbeas & ferreas pilas, quas tormentis scloppisque emittebant, saxa & sudes in Cæsarianos uoluere, gladijs atq; hastis irrũpentes cum scutis hostes detrudere, ac in fossas præcipitare, ingẽtiq; clamore hostiũ ignauiã increpare, q̃ patefacto per strata mœnia aditũ, tamen ingredi nõ auderent. Itaq; cum supra horã tertiã atrociter pugnatum esset, nox inæquali iactura præliũ diremit. Nam Cæsariani ob suorum cædẽ, qui tot præteritarum uictoriarum memores, spe potiundæ ciuitatis

gloriosam mortem oppetiuerant, mæsti redibant in castra. At Sfortiani repulsa tantis animis hostiũ ui, ingentem hostium numerum, eorumq; minas parui pendebãt, cupiebantq; ut rursus prælij fortunam experirentur. Sed quia secus primum certamen cesserat, & ante maturas fruges urbem Cæsariani circũsederant, uictus penuria breui sperabant Sfortianos ad deditionem cogi posse. neq; illos diutius ea spes frustratura erat. Nam congesta in unum intus omni annona, iam nemini præterquã militibus panis impartiebatur, adeo ut uniuersus populus uel summo cum captiuitatis aut cædis periculo egredi, uel intus fame mori cogeretur: nisi eo anno, incertum an cœli intemperies, an tot impendentium periculorum metus, an forte, ut pleriq; arbitrantur, diuina uindicta tot perniciales morbos attulisset, ut in unaquaque regione Italiæ innumerabiles intra paucos dies ægroti morerẽtur: adeo ut multo plures ea æstate, quàm desæuiente in Cisalpina Gallia superioribus annis peste, fato cesserint. Inuasit itaq; ea lues Cæsarianorum castra, qui Laudenses obsidebant, & præcipue Germanos milites: neq; ullus postquam ægrotasset, cõualescebat: & plerique fatum illud euitare non sperabant, nisi in patriam redirẽt. Atq; tum hac potißimum caussa, tum ob uictus penuriam, quam diuturnitas attulerat belli, Germani frequentes quotidie ex castris discedebant, & in Germaniam per Rhetorum & Eluetiorũ loca reuertebantur. neq; ea res Ducem eorum nõ ualde mouebat, quum tentata infeliciter prima expe-

ditione, difficiliores, quàm antea sperauerat, res Italiæ cognouisset. Accedebat quòd consumpto ferè omni militum ex Germania allato stipendio, non modo suos in Neapolitanum regnum ad liberandum Cæsaris exercitum adducere non poterat, sed nec diutius apud Laudem urbem in castris continere: atq; ab Antonio Leua, qui ad eam diem suos priuatis aluerat oppidanorum sumptibus, quotidie edocebatur, quāta Mediolanensium esset calamitas, ut omnem exueret spem, si quid ab eis corradi ad sustentandum tam numerosum exercitum posse existimaret. Simulque omnia ipsius Leuæ facta & consilia eò spectabāt, postquam ditionis huiusmodi auxilio redintegrandæ spe deiectus est, ut Germanus quàm primum Italia abscederet, ne Mediolanensiū imperio, quibus solus ad eam diem ipse præfuerat, excluderetur.

GALEATII CAPELLAE DE REBVS gestis pro restitutione Francisci II. Mediolanensium Ducis, Liber Octauus & ultimus.

INterea Franciscus Galliarum Rex, qui aßiduis Lautrechi nuncijs certior reddebatur, quantū sibi immineret periculi, tum ob stipendij defectum, tum ob easdem febres, quæ ut in cæteris Italiæ locis, ita in ipsius exercitu plerosque ex militibus præsertim Germanos & Gallos inuase-

rant, Franciscum Burbonium unum ex proceribus sancti Pauli comitem cognominatum, cum aliquot equitum turmis, & peditum octo milibus in Italiam mittit, ea ratione, ut si Henricus Dux Prunsuicensis in Neapolitanum regnum proficisceretur ad Cæsarianos liberandos, pariter & ipse sequeretur Lautrecho suppetias laturus: sin minus, Venetis & Sfortianis coniunctus, in Insubribus aduersus Antonium Leuam bellum gereret, neque per ignauiam sineret res Cæsaris incrementum accipere. Et forte in Italiam eo tempore applicuit, quo Dux Prunsuicensis ob suorum discessum in Germaniam reditum parabat. Itaq; huiusmodi cura liberatus, recuperatis in finibus Transpadanorum prius aliquot oppidis & castellis, quæ pauloante in potestatem Cæsarianorum peruenerant, dum Sfortiani Germanorum metu uires omnes ad defendendas ciuitates contraxissent, in agrum Cremonensem peruenit. Interea Germani, qui pro Carolo Cæsare in Italia militabant, ad pauciores quotidie redigebantur, Italique admistis Hispanis uix miliū trium explebant numerū. Equitatus etiā erat exiguus: ipseq; Antonius Leua, ad quē post recessum Ducis Prunsuicensis summa rerum redierat, relicta iamdudū Laudensis urbis obsidione, cum omni militū robore Melignani castrametabatur, neque diutius stipendij defectu ibidem morari poterat, sed necesse illi inerat alia ratione exercitū alere: animoque agitabat quomodo Mediolani ad urbis præsidiū Germanos saltē proximā hyemē cōtinere posset. Quāobrē Mediolanenses metu per-

cülsi, ne iterum ad cõtributiones aut ad præbenda militibus cibaria redeundũ esset, & si bis antea oratores ad Cæsarem in Hispaniam ad quærendum tot malis auxilium frustra misissent, tamen ne sibimet defuisse uiderẽtur, tertium cum literis oratorem in hanc sententiã destinarunt. IAM dudũ serenissime Cæsar calamitates nostras & per literas & per oratores Maiestati tuæ patefecimus, quos singillatim, quibus hactenus erumnis à militibus tuis uexati fuerimus, significasse non ignoramus. Sed quia nullum adhuc remedium sensimus adhiberi, necessitate coacti oratorem hunc nouissimum mittimus, ut si alij leniores in quærenda tot malis medela uisi fuerint, is tanquã postremus totum uulnus detegat; ne te ignorasse unquã asserere possis, quæ & quanta postquã hic à tuis dominari cœptum est, pertulerimus. Post exactum enim diuturnum à nobis militum tuorum stipendium, omnem exercitum tuum intolerabili in nos licentia debacchantem octo menses aluimus. Mox renouato bello, & deficiẽte rursus stipẽdio, quindecim alios menses coacti fuimus quotidie pecuniam iuxta singulorum mille aureorum censum ad sumptum tuorum peditum contribuere. Quæ summa ad quadringenta aureorum milia excreuit. Neq; tam diuturno malo, nisi collato etiam aureorum trigintaquinque milium tributo, finis impositus est: quod ut in tẽpore exigi posset, plurima prædia ad pauperum usum testamẽto diuersimode legata, uilissimo precio uendere oportuit. Atq; eo tempore tot domus à militibus tuis dirutæ, tot uirgines, tot

nuptæ, tot uiduæ & infantes catenis multoties ob conferendæ pecuniæ impotentiam uincti fuerunt, tot ciues dignitate atque opibus antea splendidissimi, à militibus tuis pecuniæ caussa in uincula coniecti occubuerunt, ut nemo diuturnius aut miserabilius ullius unquã ciuitatis excidium uiderit. Nam præter eos qui domi forisque ob uictus inopiam uita excesserũt, pleriq; ex ijs qui nondũ defecere, pane tantum & aqua diu uitam tolerarunt. Quid totius agri uastitatem, agricolarumq; fugam referre opus est? quibus ob crebras militum incursationes, nihil ad uitam tuendam relictum iam dudum fuit: ut nõ alia ex caussa tot exitiales morbi omnem ditionem Mediolanensem inuaserint, qui & magnum ciuium nostrorum numerum sustulerunt, & paucos in agris reliquerunt superstites. Si qui autem euaserunt, tanquã prorsus omni melioris fortunæ spe destituti, in alienas profecti sunt regiones, ut quod uitæ superest, in quietioribus locis transigant. Atque in hoc rerum statu, nouum tamen bellum, quemadmodũ minime tibi ignotum esse arbitramur, aduersus hanc infelicissimam urbem parari audimus. Quocirca quum nihil nobis reliqui sit, quod ad sustinendos belli sumptus denuo conferamus, præter animam, eam ipsam, tanquã à Deo acceptã, ipsi uni cupimus (quoad licet) seruare. ut autem aliquandiu liceat, te Cæsar inuictissime suppliciter, multisque cum lachrymis obtestamur: obsecramusque, ne eam nobis clemẽtiam deneges, quam etiam hosti non impartiri turpe esset. Huic urbi nonnunquam dominatæ sunt externæ

gentes, quæ urgentibus bellorum necessitatibus imperiũ relinquere maluerunt, licet fortassis, ubi melior sese offerret occasio, illius recuperationem tentare in animũ induxissent, quàm nobis nihil tale merentibus excidio esse. Eam *autem ciuitatem* C*æsar, quæ non modo opes, sed uitam etiam & sanguinem pro eius exercitu sustinendo iamdudum contulit, pessum ire patietur? honestissimasque populi aliquando de se bene meriti preces negliget? neque tot malis ipse qui solus potest, auxiliũ feret?* Q*uod si nullum, aut serum futurũ est, audies paulo post eos qui adhuc* Mediolani *superfuerunt, quum iam ad patiendum non sufficerent, patriam reliquisse, & uictum miserabiliter petere ab ignotis, si modo qui præbere non abnuat quispiam reperietur. Secus, ferarũ more herbis uescemur: quod adhuc plurimi ob inopiam facere coacti sunt.* Ne*q; id tamen absque tuæ laudis imminutione euenire poterit, cuius caussa nos ad huiusmodi miserias adductos fuisse palàm feretur.* M*eministiq; debes te quoque natum esse mortalem, atque in hac suprema imperij sede ad salutem, non ad hominum perniciem à* Deo *cõstitutũ, eidemq; omniũ abs te factorũ reddendã aliquando esse rationem.* N*ihil autem ea legatio literæ ue profecerunt, præterquàm quòd* C*æsar post tertium mensem eos per literas hortatus est, ut paulum adhuc tolerarent, fore enim ut breui intelligerent, nihil quiete* Italiæ *sibi esse charius.* I*nterea* Antonius Leua *animo uoluens, quàm odiosum esset superiorum contributionum nomen, excogitata*

alia recuperandæ ingentis auri summæ ratione, pœna capitis, & fortunarum proscriptione indicit, ne quis panem conficere possit, aut farinam domi habere, præter eos qui huiusmodi uectigal conduxerant, à quibus in singulos farinæ medimnos aureos tres nouē postea menses exegit: eaque pecunia non modo Germanis, sed & Hispanis & equitibus, stipēdia abunde præbuit. Reliquos autē Nouariæ & in Laumellinæ aliquot oppidulis, ac per uillas agri Mediolanensis totam hyemem non tantum uictū quærere, sed impune etiā, quum aliter continere eos non posset, prædari permisit. Dum hæc ab Antonio Leua ad protrahendum bellum pararētur, iam Franciscus Burbonius iunctis Sfortianorum ac Venetorum copijs, ad circunsedēdam Papiam profectus erat, neque Leua præter ducentos Germanos, atque Italos fermè octingētos, quos in ciuitatem pauloante præsidio miserat, quidq̄ auxilij poterat amplius ferre, sed Melignani se continebat, rei exitum expectans. Verum postq̄ magna ui ab hostibus mœnia quassari audiuit, Mediolanum redire satius esse duxit, quā foris sine auxilij præstandi facultate diutius pernoctare. Oppugnata itaq; aliquot dies ciuitate, & strata haud parua murorū parte, Galli admixtis Venetis & Sfortianis dato pugnæ signo tanta animi promptitudine prælium ineunt, ut qui intus erant, licet strenue resisterent, ad propugnandum non sufficerent. Sed postquam Petrus Biragus unus ex ipsorum ducibus scloppo crus grauiter saucius concidit, neque se ab humo tolli, ne in-

terea sui prælium desererent, passus est, & Petrus Butigella Cæsarianorum pariter Dux eodem teli genere uulneratus, pugna abscessit: tunc sine ulla amplius difficultate Sfortianis, & præcipue Annibali Picenardo Cremonensi, qui peditibus mille & ducentis præerat, maxima laus urbis captæ cessit. Per eos dies Genua, quæ totam æstatem atrocissima peste laborauerat, adeo ut non solum ciues, sed ipsi etiam milites qui urbi præsidio stabant, urbem deserere cogerentur, magno in discrimine constituta erat. Nam Andreas Auria, quem suprà Regiæ classis præfectum esse retulimus, parũ gratum existimans in se Regis animum, maius q̃ dici posset odium in illum contraxerat. Duoq; hominem præcipue mouebant. Vnum, quòd non tantum Lautrechus, sed ipse etiam Rex ab eo efflagitauerat Alphonsum Dauallum, Ascanium Columnam, & nonnullos alios Cæsarianorum Duces, quos occiso Vgone Hispano Neapolis Prorege Philippinus eius ex fratre nepos magna cum laude dissipata Neapolitana classe, captiuos fecerat: ipsique ualde Rex succensere, nisi illos redderet, uidebatur. Quod quidem Auria iniquum esse asseuerabat, quoniam iure belli facultatem sese pecunia redimendi captiuis fecisset, neque fidem suam frangi, neque pecuniam sibi debitam eripi æquum putabat. Alteram prætendebat offensionis caussam, ob subductum promissum stipendium, & propterea missionem aliquoties expostuluerat, ut sibi quò uellet cum triremibus abire liceret: quam quum Rex minime concederet, testatus, iu-

reiurando quod ipsi aliàs præstitisset, amplius nõ teneri, iã se Regis hostẽ aperte profitebatur, & cũ Genuensibus, à quibus ob rei naualis scientiã plurimi fiebat, inibat consilia patriæ libertatis restituendæ, multorũq; animos aduersus Gallũ iritabat, quòd non solũ Saonenses, qui antiquo iure Genuensibus semper paruerãt, liberos effecisset, sed cõtra toties promissam fidem, antiquã etiã Genuæ oppressisset libertatẽ. Quæ quidẽ multo ãte prospiciens Theodorus Triuultius, iamdudũ ad Regem scripserat, satius esse Saonam Genuẽsibus reddere, q̃ populis natura leuissimis eo tempore nouandarũ rerum præbere caussam. Simulq; monebat, Auriam uirum ad omnẽ rem maritimã opportunissimũ, liberalitate atq; officijs continere, optimum sibi uideri. Sed dum Rex fidelibus Triuultij consilijs minus auscultat, Auria forte nactus occasionem, dum pestis adeo sæuiret, ut ciuitas penè ab omnibus desereretur, ipseq; Triuultius urbis præfectus multitudinem fugiens intra arcem se contineret, cum armatis aliquot triremibus urbi appropinquat, quanuis in recipienda per uim ciuitate parum profuturus, nisi Gallica classis, quæ tum in portu stabat, metuens ne sibi iter in Galliam intercluderetur, confestim abijsset. Itaque paucis repugnantibus, Auria cum suis, qui numerum quingentorum non excedebant, Genuam ingressus est, uocatisq; statim ad libertatem ciuibus, omnes ad arma suscipienda hortatur: ipsique Dij uelle uidebantur Italiæ Imperium è Gallorum manibus uindicari. Nam intoleranda uis morbi omnium fermè corpora in tota

Italia per eam æstatem adeo uexauit, ut temporis uitio pauci reperti sint, qui non ægrotauerint. Quam ob rem in Gallico exercitu, qui iam quartum mensem Neapolim obsidebat, multitudine languentium plerique neglecti desertiq; moriebantur, quotidianaq; funera ob omnium oculos erant. Et quanuis eadem quoq; morbi uis Cæsarianos inuasisset, tamē umbræ tectaq; urbis ipsos recreabant. At Galli diu circūsedendo, loci q; ipsius grauitate, ex quinq; & uiginti armatorū milibus intra triginta dierū spatium, amisso interim Lautrecho Duce, ad quatuor milia redacti sunt. Atq; ita Neapolis obsidionem deserere coacti, capti & spoliati prope omnes ad aduersam urbem fuere. Huiusmodi igitur nuncio Genuenses tanquam diuino auxilio freti, Theodorū Triuultium non solum obsidere intra arcem pergunt, sed etiam aduersus Franciscum Burbonium, qui ex Insubribus digressus, cum tribus milibus expeditorum militum Genuam properabat, alacres urbem tuentur, & obsidionem arcis haud intermittunt. Quare Gallus, qui omnem recuperādæ ciuitatis spem in celeritate posuerat, & propterea minorem cōmeatus secum adferendi habuerat rationem, cum ob locorum asperitatem, & populorum in Gallos concitatum odium, nullatenus efficere posset, ut in usum exercitus annona in tēpore ad se adferretur: cum paucis ipse profectus, quū præter spem hostem magno in numero intra urbē uenisse intelligeret, re imperfecta retrogressus, Alexandriam se cōtulit, ibiq;, quoniā tēpus ita expostulabat, hybernare cū

militibus constituit. At Genuenses maioribus animis obsidioni innixi, intra paucos dies Triuultium penuria uictus coëgerunt ad arcis deditionem. Mox cum ualidioribus copijs aduersus Saonenses profecti, seruitutis iugum nemine auxilium ferente subire coëgerunt. Adempta igitur in hunc modum Gallis Genua, cum in proximum annum omnis Francisci Sfortiæ recuperandi Mediolanum Ducatus spes coniecta foret, reliquum erat per hyemem nequaquā sinere hostium uires in Insubribus incrementum accipere, dum interea Galliarum Rex ualidiores copias pararet, quibus & amissum propè partum Neapolitanū regnū recuperare posset, & Cæsarianos iuxta fœdus Italia expelleret. Cæterum nihil æque Regis animum angebat, ac Genuæ amissio, quòd & ciuitas esset ob uicinitatē peropportuna rebus suis, & antiquo titulo obnoxia, & quòd priuatus ciuis, qui tot annos ipsius stipendio militasset, nullo externorum Principum auxilio non solum florentissimam ciuitatem occupasset, sed pulso etiam undiq; Gallico præsidio, regiam potentiam contemnere uideretur. Quanobrem Franciscus Burbonius, qui Regis animum planè nouerat, quum per exploratores audiuisset Genuenses, tanquam ab hoste securi essent, omnem fermè militarem custodiam intermisisse, simulque relatum esset; inuisam esse multis nimiam Auriæ potentiam, occasionem recipiēdæ Genuæ oblatam esse existimans, Monteiano peditū præfecto negocium dat, ut cum expedita militum manu celeri itinere proficiscatur. Fieri enim posse, ut in proxi-

mam noctem Genuam aduẽtaret, anteq; occuparet urbem, quàm quidquã tale à ciuibus suspicaretur. Et quoniam relatum quoq; erat Auriam nonnunquam in suburbano extra ciuitatem pernoctare, eius per noctem cõprehendendi cura Valcerchæ uni ex Centurionibus, qui melius de facie hominem nouerat, iniuncta est. Et militibus quidem conficiendi itineris sedulitas non defuit: sed quum omnia quæ de Genuensium negligentia dicta erant, uana esse cognouissent, neq; in suburbano per eam noctem Auria moram traxisset, ne tantum itineris frustra esset confectum, direpta ipsius Auriæ domo, omnes Alexandriam extemplo rediere: neq; amplius Genuensis expeditionis tentandæ Gallo oblata est opportunitas. Nam postquã Carolus Cæsar in Hispania Auriæ facinus agnouit, haud ignarus quantum antea rebus suis in Italia detrimenti allatum esset ob Genuæ iacturam, urbem rei maritimæ opportunißimã in discrimen amplius adduci noluit. Igitur nauibus eò trãsmittit Hispanorum peditum circiter duo milia, uel ad oræ Ligusticæ (si opus fuerit) defensionẽ, uel ad augẽdum Leuæ in Insubribus exercitũ. Quocirca ipsius Leuæ iussu quamprimum Lodouicus Barbianus, qui iamdudum Gallorum manus effugerat, Genuam proficiscitur, ut peditibus Italicarum rerum ignaris præesset. & postquam aliquandiu inter saxa & rupes milites omniũ rerum egenos continuit, ægreq; illi in uillis & montanis oppidulis sine stipendio & pecunia uictum sibi parare poterant, neque Genuenses intra urbem illos ad-

mitterēt, per Apennini ſaltus in Placentinos profectus, Gallū ac Venetos unà cū Sfortianis fefellit, qui iampri dē æſtate aduentante inſtauratis exercitibus, auctisq; tā pedeſtribus q̃ equeſtribus copijs, in primis Barbiano, & Hiſpanis nuper adductis iter ad Antoniū Leuam intercludere nitebantur. Sed dū Dertboneñ. atq; Alexandrinum agrū obſeruant, quà uenturos exiſtimabant, illi longiore uia profecti, per mōtana loca, quæ Romanæ Eccleſiæ parebant, celeri curſu ad alterā Padi ripā aduerſus Belgioſum oppidū perueniunt. Cumq; eò Antonius Leua adductis omnibus copijs Mediolano ueniſſet, nacti ab incolis naues, nemine repugnāte Padū traijciunt. Venerant autem ex Hiſpania adeo omnium rerum egeni, neq; præter uictum quidq̃ in Liguribus ſuperlucrari ualuerāt, ut pleriq; ſine calceis, multi abſq; induſio & lacerna, omnes autē propè ſeminudi prodirēt in publicū. colore etiā & uultu ita ſqualidi erāt, ut fame conſumpti uiderētur, ac ut uerißimo uocabulo egeni ab omnibus nūcuparentur. Neq; eorum in urbem aduentus minores q̃ antea reliquorum militum calamitates attulit. Nā quum Germani, quibus abunde ſtipendia ex nouis panis uectigalibus pendebantur, eò importunitatis proceßiſſent, ut pro libito domos ciuium ingreßi, hic prandium, illic cœnam ſibi parari, nec niſi accepta etiā pecunia abire uellent: occluſis foribus pleriq; intra priuatos parietes deliteſcebant: neq; propterea tuti erāt, nā per tecta, per feneſtras trās muros allatis ſcalis introibāt: nihilq; proficiebāt qui tātæ inſolentiæ ad Anto

nium Leuã deferebãt querelã, quin adeo mos huiusmo di inualuerat, ut uerteretur in iocũ, si in quampiam domum, dũ aliquis egrederetur, Germani statim irrumperent. Postq̃ autẽ egenorum multitudo in urbẽ confluxit, id adiectũ est mali, q̃ per compita & uias interdiu nõnunq̃ uestimenta ciuibus detrahebãtur per uim, & cum pecunijs crumena auferebatur. Quocirca (uti dictũ est) pleriq; ex ijs quibus quidpiã adimi poterat, domi occlusi totos dies permanebãt, expectantes quẽ finem tã diuturnum bellũ aliquando esset habiturũ. Iam enim Gallus Mortariũ per uim receperat, & Philippus Torniellus relicta Nouaria Mediolanum se cõtulerat, neq; præter duas arces quisq̃ locus Cæsarianis trans Ticinũ parebat, Venetiq; traiecto Abdua cum omnibus copijs Melignanũ rursus uenerant. Ipsi autẽ Sfortiani licet numero pauciores, tamen fortitudine & robore præstantes partim ad Gallum, partim ad Venetos transiuerant, ut in utroq; exercitu, quoniam bellum confici sua magis intererat, aduersus hostes pugnarẽt. Verum statim cõficiendi belli spes concidit. Postquã enim in aciem exercitus prodijt, cognitũ est & Gallũ & Venetos pauciores militum copias adduxisse, quàm sese antea habituros iactauerant. Quam ob rem Sfortia admonebat, quando Mediolanũ urbem adeo uastam, præsertim nouis Hispanis ad Leuam auxilio profectis, oppugnare ipsi haud sufficerent, ut diuisis copijs, Veneti Caßianũ, Galli Abbiagrassum sese reciperẽt, equitatuq; prohiberent quidpiam ad hostes cõportari: fieri enim posse, ut

ciuitas paruo temporis ſpatio ad deditionem cogeretur, quum ob diuturnum bellum in toto agro Mediolanenſi nullæ fermè eſſent ſegetes, omniaq; alia eſculenta iamdudum direpta fuiſſent. Sed Gallus, ubi recuperandæ Mediolanenſis ditionis facultas nō daretur, mandatum a Rege accepiſſe aſſerebat, ut rem potiſsimum Genuenſem curaret, & propterea trans Padum redire ſibi ſatius eſſe, quum Veneti Caſsiano, Sfortiani autem Papia & Vigleueno hoſtem comprimere ualerent, ne longius euagaretur. Itaq; in caſtra reuerſi Duces, cōfeſtim Veneti Melignano mouerunt: ipſe autem Gallus, qui ſuos propius urbem admouerat, ad uicum Landrianum, duodecim paſſuum milibus inter Papienſem & Laudenſem uiam ab urbe ſe contulit: ibiq; dum impedimenta & machinas bellicas, unaq; primam ſuorum aciem præmittit, & ipſe ſerius diſcedit cum media & poſtrema acie, Leua Mediolani per ſpeculatores certior redditus, Gallum præmiſſa copiarū parte Landriani moram trahere, uocatis ad cōſiliū Ducibus, Magna, inquit, adipiſcendæ uictoriæ nobis ſeſe offert occaſio. Veneti, unaq; Sfortiani, ſicuti hodie accepi, cum Gallo diſcordes Melignano abierunt: Gallus autem Landriani ſubſtitit. huic ego congredi, ſi me ſequi uolueritis, iamdudum animo agito, nec uereor quin ueſtris uiribus nihil tale opinantem antè opprimam, quàm arma expedire, q̃ aciem diregere ualeat. Cæterum ſi forte prius inde abierit, fugati hoſtis gloria, ſimulq; ex ultimo agmine nobis præda minime poterit deeſſe. Cūq; omnes

in eandem sententiam transiissent, ad arma per totam urbem conclamatur, & in unum coacti omnes superinduto armis albo indulsio, ut per noctem a suis dignoscerentur, Antonium Leuam secuti sunt, non sine magna ciuium admiratione, qui hostes diuisis copijs abijsse nescij, non obstupescere non poterant, cũ uiderent ipsum Leuam ob podagram & articularem morbum sella incubantem a quatuor hominibus armatum gestari, memoresq; cladis apud Caratum superioribus annis Medici illatæ, existimabant strenuum quodpiã facinus tentari. Sed ob numerosiorẽ, & omnibus rebus magis instructum hostem, dissimilem exitum sperabant. Constitutis igitur in hunc modum inter spem & metum Mediolanensibus, quum per noctem Cæsariani sine tubarum aut tympanorum sono pedetentim processissent, atque ad duo miliaria uicinos haberent hostes, iterum ab exploratoribus admonitus Leua, illos nondum Landriano abijsse, citatiore gradiens passu prius illos inuasit, quam ipsorum aduentum persensissent. Quare cum uix arripiendorum armorũ tempus concederetur, iamq; prima acies sub Ioãne Thoma Galerato Mediolanensi præmissa abesset longius, neq; admonita in tempore reuerti posset, reliquum erat Gallo ijs copijs quæ secum erant, pugnæ fortunam experiri. Maximã autem spem posuerat in Germanis peditibus, quos ad duo milia & quingentos, tum è Germania, tum è Cæsarianorum transfugis antea collegerat, nisi & ipsi fortunam animosque cum domino mutassent. Nam in primo con-

gressu perculsi loco cesserunt, & nisi aliquantisper Italorum peditum circiter duo milia Ducibus Hieronymo Castilionensi, & Claudio Rāgone Mutinensi, impetum sustinuissent, nemo in toto exercitu erat, qui nō statim omnem salutis spem in fuga poneret. Sed dum Italis eorum conspectum fugere, quos nuper oppugnatum uenerāt, summum dedecus uidetur, præliatum est parumper æquis animis: mox equitatu & Germanis terga dantibus, Itali pariter pugnæ uictoriam hostibus concedunt, ipseq; Burbonius dum frustra præaltam fossam equo transilire nititur, cum Castilionensi & Rangone atq; alijs quamplurimis in hostium manus incidit. Atq; ita equi, iumenta, uehicula, omnis ferè & Gallorum & totius exercitus supellex, machinæq; in primis bellicæ, Cæsarianorum præda fuere: reliqui autem, qui abiectis aut relictis impedimentis abiere, cum prope Papiam applicuissent, à Picenardi militibus, qui præsidio ibidē inerant, armis atq; equis exuti, plus auaritiā in hominibus iamdudū prædæ assuetis, quàm amicitiam aut fidem posse perspexerunt. Per idem ferè tempus Nouariæ memoria dignum facinus editum est. Nam postquam Antonius Leua exploratis hostium uiribus cognouisset sibi ab eorum impetu parum timendum esse, Philippum Torniellum cum trecentis fermè peditibus, paruoque equitatu Mediolano emiserat ea ratione, ut dum hostes cis Ticinum moram traherent, Torniellus amnem transgressus, Nouariam reliquaq; eius agri loca reciperet. Sed quia nullæ naues ad tra-

ijciendum fluuium aderant, lembos duos carris impositos secum adducit: atq; ita cũ paulatim sui amnem tranassent, equiq; habenis ab ijs qui in lembis erant, deducti, ad alterã ripam incolumes peruenissent, improuiso nonnullos Sfortianos pedites, qui arcem quandam circunsederãt, aggressus, nihil tale opinantes oppreßit. Itaq; armis impedimentisq; spoliatos, capto eorum Duce, abire permisit. Post hæc Nouariam ire pergens, per arcem quæ a Cæsarianis tenebatur, in urbem intromissus, alterum Sfortianorum Ducem cum peditum cohorte coëgit ad urbem tradendam. Exinde quia maturæ erant segetes, & coloni Gallis & Sfortianis uictoribus bona spe pleni, armenta è montibus domum coëgerant, emißis militibus properat undique prædam agere. At præfectus arcis iam semotis hostibus nihil sibi amplius timendum putans, cum aliquot è suis animi relaxandi gratia per urbem nonnunquam inambulabat: quum captiui quinque, duó scilicet Sfortiani, reliqui Nouarienses custodiæ caussa eò adducti, nonnullorum auxilio, qui in arce opus faciebant, arreptis armis, & paucis Hispanis, qui intus erant, partim trucidatis, partim in carcerem coniectis, dominatum adsumunt: & quia nondum Gallos profligatos fuisse audiuerant, auxilium a suis haud frustra sperabant. Nam Sfortia quamprimum Torniellum Mediolano egressum esse, per exploratores cognouerat, Nouariam ipsum petere existimans, ad suorum tutelam Ioannem Paulum fratrem, cum ualida peditum atque equitum manu iuss

ſerat properare: iamque Vigleuenum applicuerat: quum Torniellus audiens præfectum arce excluſum, nullam moram interponendam ratus eò accurrit, miniſque primum propugnatores, niſi portam recluderent, terrere, mox arma expedire, ſcalasq; parare, ac ſuos ad conſcendendum hortari. At Sfortiani qui intus erant, ob paucitatem diffiſi, nihil præterquã de conſeruanda ipſorum uita pacti, demiſſo ponte Torniellum intrò admiſerunt. Itaq; ipſi incolumes, reliquis Nouarienſibus trucidatis, ualidiſſimam arcem, quam inopinato euentu hoſti eripuerãt, deſerere coacti ſunt. Dum hæc agerentur, iam fama erat Carolum Cæſarem poſt Gallorum apud Neapolim excidium, ingentem triremium atq; omnis generis nauium numerũ paraſſe, Italiamq; decreuiſſe eo anno petere, ut de more Imperatoriam coronam adſumeret: & idcirco Barcinonæ fœdus cum Clemente Pontifice percuſſerat, obliteratisq; odijs, Medicum familiam, quam Florentini direpta à Cæſarianis Roma, ciuitate eiecerant, reſtituere promiſerat. Inſuper quietem Italicam ſibi iamdudum cordi eſſe aſſeuerans, nihil pro cõmuni Chriſtianorũ pace ſimul ac in Italiam ueniſſet, prætermiſſurum pollicebatur. Iamq; Andreas Auria ipſi obuiam cum Genuenſium claſſe in Hiſpaniam profectus erat, & Galliarum Rex omnia ſibi in bello aduerſa hactenus contigiſſe proſpiciens, malebat legationibus de rebus ſuis, quàm armis cũ Cæſare agi, ſperabatq; æquiores cõditiones referre, ſi fœdus ante aduẽtum ipſius in Italiam tractaretur: atq; ob

id Lodouicam matrẽ, adhibitis aliquot regni cõsiliarijs, in Piccardos præmiserat, ut unà cũ Margareta ipsius Cæsaris amita, quæ iãdudũ Flãdriæ administratiõi præerat, in cõfinibus utriusq; prouinciæ conueniret. Nec difficile admodum fuit, utrinq; animis ad cõcordiam inclinantibus, rem cõponere, Gallo præsertim Heliodoram ipsius Cæsaris sororem uiduam in matrimoniũ ducẽte, & numerãte pro filiorũ redemptione aureorũ uigesies centena milia. Fama aduẽtus Cæsaris in Italiã increbrescẽte, Frãciscus Sfortia, qui profligato exercitu, & capto Frãcisco Burbonio Duce, nullam amplius in Gallo spem sibi superesse prospiciebat, & sua cum Venetis arma ad Ducatum recuperãdum parum esse arbitrabatur, quomodo Cæsari recõciliari posset, indies animo uoluebat, nemoq; ad id Pontifice magis idoneus uidebatur, tum quòd Romanæ Ecclesiæ haud minimũ conducebat Italiam esse pacatam, tum etiã quòd Cæsare in Insubribus occupato, nulla subiugandæ Florẽtinæ Reipublicæ aderat occasio. Accessit insuper ad mouẽdum Cæsaris animũ, bellum quod eo tẽpore Solymanus Turcarum Imperator aduersus Ferdinandũ ipsius Cæsaris fratrẽ tantis uiribus gerebat, ut paucis diebus omnẽ inferiorem Pannoniam expugnatis arcibus, & locis quibuscũq; eius prouinciæ munitioribus, in potestatẽ redegerit, adeo ut nisi Vienna ciuitas magno militum præsidio munita obstitisset, qui tantos conatus retardaret, in tota Germania obuiam habiturus esset neminẽ. Quãobrem Carolus Cæsar ubi Genuam applicuit, his copijs

quas secum nauibus aduexerat, Placētiam ire perrexit. Euocatumq́; statim ad se Antonium Leuam, qui post captum Franciscum Burbonium, & profligatos Gallos, aduersus Venetos Cassiani supra Abduam castrametatos exercitū adduxerat, comiter excepit, unáq; de rebus Insubrum collocutus, etsi maxime eius animus ad pacem Italicam inclinaretur, tamen homini summa cupiditate cōficiendi iamdudum cœpti belli inflammato, exercitum aduersus Sfortianos, qui Papiæ inerant, adducere permisit, propterea quòd à Legatis Francisci eorum Ducis impetrare non potuerat, ut eam ciuitatem atq; Alexādriam sequestrò Clemens Pontifex teneret, donec de innocētia Principis cognosceretur. Erecta eo tempore mirum in modum omniū erant studia. Nam & qui Cæsaris partibus fauebāt, nihil ipsum in Italia agētem non conficere posse sperabant: & qui Franciscum Sfortiam cupiebant imperare, tum ob eius innocētiam, Pontifice præsertim intercessore, tum ob conseruādam Germaniam aduersus ingentes Turcarum uires, Cæsarem necessitate adductum iri ad Principem restituendū existimabant. haud enim uerisimile erat, aduētante iam hyeme, totum bellum eo anno confici posse, & in proximum differre in tanto Turcarū metu nō satis tutum uidebatur. Non parum etiā mouebant tot exercitus nuper ex Germania atque Hispania adducti, præter ueteranos, qui ob ipsius Cæsaris aduētum, non solum præsens stipendium, sed præteriti etiam tēporis efflagitabat, & facta seditione ad quingentorum numerū Me-

diolanum ingressi, cum in urbe circiter uiginti dies moram traxissent, præter cæteras uexationes sumptū dedere ciuibus aureorū plusq̄ decē miliū. Reliquū igitur *erat rebus cōpositis* Franciscū Sfortiam *in paternū auitumq; sceptrum restituere, nisi id è dignitate* Cæsarea *haud esse* Antonius Leua *asseuerās, magnis uiribus* Papiam *oppugnare, machinas bellicas & tormenta q̄plurima adducere, scalas parare, milites q; ad præliū expedire properasset. quibus rebus etsi parum mouebatur* Annibal Picenardus, *qui præsidio urbi inerat, tamē quū in secundum usque mensem cōmeatus intus non suppeteret, & emissis pauloante quatuor peditum cohortibus ad sancti* Angeli *oppidum, quò ipse* Leua *exercitū adducere dissimulauerat, paucos in urbe contra tantas hostium uires haberet, anteq̄ ab hostibus oppugnatio fieri cœpta esset, de ciuitate tradēda, accepta militum & rerum suarum incolumitate paciscitur, nō sine maxima adeptæ antea gloriæ imminutione, atque auaritiæ nota, quòd metu amittendæ ad eam diem cōgestæ prædæ deditionē fecerit. Sed utcunque sit, hoc unum detrimenti* Picenardus *attulit, quòd amissa* Papia *grauiores postea cōditiones impositæ sunt. Pacis enim cōsilia haud propterea aspernatus* Cæsar, *anteq̄* Bononiā *proficisceretur, quò* Clemēs Pontifex *ad ipsum excipiendū* Romā *ueniebat,* Mercurinū Cattinarium *Cardinalē, summumq; Imperij Cancellariū* Cremonā *misit, ut cū* Sfortia *de conditionibus restituendi Ducatus ageret: moxq;* Antonium Leuam, *quem huic cœpto existimabat ob-*

ſtare, Bononiã *ad ſe euocat,atq; interea* Lodouicũ Bar*bianum* Inſubribus *præpoſitũ eſſe iubet. Cæterũ ne dũ pax tractaretur,milites qui in* Inſubribus *hybernabãt, nihil agerent,*Barbianus Hiſ*panos atq;* Italos *pedites, quos ad ſeptẽ milia ſecum habebat,ad* oppidum *ſancti* Angeli *adducit,*quod Sfortianorũ *duæ totidemq; peditũ* Venetorũ *cohortes præſidio tenebãt.Sed poſtq̃ aliquãdiu tormentis & machinis oppugnaſſet mœnia,nactus opportunitatẽ iugis pluuiæ,cũ ſcloppetariorũ ſub diuo pro muris dimicãtium nullus eſſet uſus,* Barbianus *ſuos ſcutis innixos gladijs & pilis aduerſus hoſtes pugnare , in primiſq; ipſe inter medios uerſari : ac ſtrenuos quoſq; murum aſcendere hortatur.Sfortiani igitur & Veneti,cũ ignitas chordas ob pluuiam manibus tenere nõ poſſent,& idcirco abiectis ſcloppis cõminus pugnare neceſſe eſſet,fracti animis paulatim hoſti cedere, atq; aditum Cæſarianis præbere intra oppidum. Itaq; ingreſſi,quos primũ habuere obuiam,ad unũ ferè omnes neci dedere: reliquos autẽ, iã mitigatis animis, inermes pecunijſq; ſpoliatos abire permiſerũt.*Hoc *ſucceſſu elatus* Barbianus,*etſi ualde cuperet Laudẽſem expeditionem aggredi,propterea quòd eam ciuitatẽ toto in bello tanq̃ duriſſimã frontẽ Cæſariani obuiam ſemꝑ habuerant,tamẽ & hyeme iam aduentante,& parum ſuppetente militũ ſtipendio, ſatius duxit trans* Abduam *proficiſci, ubi nullis antea ctoanno militũ hoſpitijs homines uexati cõmeatu abundabant,q̃ fruſtra ciuitatem præſidio & mœnibus munitiſſimã tentare.*Iamq; *Cæſ-*

siani supra Abduam confecto ponte, & parte copiarū transmissa, nonnullæ Hispanorum cohortes ex ijs qui egeni nunc pabātur, retrocedendi cōsilio inito, Mediolanū properabant: quum Barbianus audita suorum seditione, ad urbem aduolat. Et ne ciues per uim illos alere, aut quidq̄ durius pati cogerētur, quemadmodū paulo ante Leua Papiam oppugnante contigerat, præcipit omnibus, qui per ætatem possint, arma capere. Quare Hispani, quibus sine prælio introire non licebat, retrocedere, ad exercitumq; proficisci, q̄ pugnæ periculum facere satius duxerunt. Per id tēpus Veneti, ne soli quietē Italiæ ægre ferre uiderentur, de pace cū Carolo Cæsare Bononiæ agere cœperūt. Quocirca Franciscus Sfortia magis ad pacē accensus decreuit quoquo modo restitutionis cōditiones accipere: & allato pro fide incolumitatis diplomate, Bononiam proficiscitur: utq; primū ad cōspectum Cæsaris accessit, uerba fecit in hāc fermé sententiā: Nihil mihi unq̄ fuit optatius, dū per tuos inuictissime Cæsar licuit, q̄ ut aliquādo daretur occasio, qua meam erga te obseruātiam & studiū demonstrare possem. Cognouisses enim te nullatenus in immemorem beneficium cōtulisse. Sed quando sors ita ferebat, ut non sufficeret tuo me auxilio in paternū Ducatum restitutum esse, nisi iterum atq; iterum uictricia tuorum arma contra hostem multoties bellum instaurātem præsto fuissent, gaudebam saltem quód in tantis rerum turbinibus, inclinante nonnunq̄ ad hostes fortuna, animū tamen semper eundem seruauer am, neq; hostis

pollicita, neque cuiuspiam stimuli meam erga maiestatē tui nominis fidem labefactare potuerant. Quod quum ita palàm esset, ut te nullo modo ignorare existimarē, fieri posse nō putabā, ut quū tanta fidei in me documēta perspexisses, in suspicionem læsi Romani Imperij apud te inciderē. Sed quoniā in non obscura multorū æmulatione tibi necesse erat interdū consilijs tuorum, quibus immitiora consilia magis placebant, aures adhibere, ipse casum meum potius semper dolui, quòd per locorū distantiā caussam meam iustissimā apud te probare nō possem, q̄ tuam in me (etiam cum tuorū armis accerrime obsidebar) asperitatē aut inclemētiam unq̄ accusaui: quin etiam speraui omni tēpore nō modo tot calamitatibus Italiæ, sed meæ etiam expulsioni nullum ab alio q̄ à te salutarius remedium afferri posse: itaq; aduentū tuum uotis exposcebam. In animū enim induxeram, quando te absente incognita caussa fueram dānatus, nunc te iudice in Italia existente innocētiam meam ab inuidorū calūnijs tutam fore. Atque hæc cū dixisset Sfortia, reddito statim Cæsari diplomate, nulli rei se magis confidere, q̄ benignitati clemētiæq; ipsius asseruit. Quocirca Cæsar pro re pauca respōdit, amplexatusq; Principem bono iussit esse animo: postmodūq; Pōtificis & Mercurini Cardinalis opera cōstitutis de restitutione conditionibus, Sfortiæ necesse fuit, præter ea quæ purpuratis ipsius Imperatoris dono dedit, summā aureorū noningētorum milium ipsi Cæsari polliceri, è quibus primo anno, qui erat à partu Virginis trigesi-

mus supra millesimũ & quingentesimũ, atque huiusce Annus 153
belli decimus, quadringēta milia, reliqua æquis pensio-
nibus in ãnos decē numerare teneretur. Cognita Frã
cisci Sfortiæ restitutione, Hispani iterũ, iam Lodouico
Barbiano ex acuta febre Mediolani uita functo, sedi-
tione facta, urbē hostiliter minantur ingredi, nisi eme-
rita iamdudũ stipendia sibi à ciuibus pēdantur. Quam-
obrem Mediolanenses conuerso in mœrorem gaudio,
quod ob restitutũ Principem suum cōceperant, legatos
ad Cæsarem mittunt, obsecrantes ut iam firmatis cum
Francisco ipsorum Duce pacis cōditionibus, miserrimã
ciuitatem ad superiores sumptus & erumnas, quibus
plus æquo iamdudum uexata fuit, redire non sinat: &
propterea si quæ militibus restant exsoluenda stipen-
dia, ea ex priuatis Mediolanensiũ pecunijs, quæ iampri
dem exhaustæ sunt, nequaq̃ erogari debere. Quod cum
Cæsar æquum esse asseruisset, ut eo metu ciuitatem libe
raret, militum partem exauctoratam in patriam redi-
re iussit, reliquos autem traduxit ad Florētiam obsiden
dam, neque in Insubribus quēquam remanere permisit,
præter illos qui Comi & in arce Mediolanensi custo-
diæ præfecti erant. utrunque enim locum in pacis condi
tionibus tanquam pignus pecuniæ primo anno promis-
sæ sibi reseruauerat. Quamobrem Franciscus Sfortia
acceptis à Carolo Imperatore iustis ducatus Mediola-
nensis titulis, Alexandrum Bentiuolum uices ipsius ge-
rentem, Iacobum Philippum Saccum Senatus præsi-
dem, cæterosq; Magistratus Mediolanum ad suscipien

dam Imperij administrationem mittit, qui statim uocatis urbanarũ rerum præfectis, ut tam ingens pecuniarũ summa exigeretur, uectigalia primũ omnia duplicarũt: mox cum ob populi paucitatem ea minime sufficerent, ne tanti oneris quisquam immunis esset, decretum est ut in singulos farinæ triticeæ medimnos aureus nũmus tertia parte adiecta, parumq; plus eius dimidio in parem siliginis & milij mensuram, at in unamquanq; uini metretam asses æris. uiginti tantum exsoluerentur. Cæteris quoq; in ciuitatibus & locis Mediolanensis ditionis præter consueta uectigalia par tributũ, licet alia atq; alia ratione, impositum est. Atq; hæc quanq̃ grauissima essent, præsertim populis tam diu atrocissimo bello, fame ac peste uexatis, tamen tanta animi moderatione antea Frãciscus Sfortia imperauerat; ut eo restituto omnes in meliorem uiuendi spem erecti sint.

FINIS.

